

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนโรงเรียนคลองฉนวนวิทยา โดยประยุกต์ใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้างานวิจัยและเอกสารที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. บริบทของโรงเรียนคลองฉนวนวิทยา
2. ระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน
3. การพัฒนาระบบ
4. การวิจัยและพัฒนา
5. การประเมินเชิงปฏิบัติการ
6. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บริบทของโรงเรียนคลองฉนวนวิทยา

โรงเรียนคลองฉนวนวิทยา เริ่มก่อสร้าง 19 พฤษภาคม 2524 เป็นโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 11 ตั้งอยู่ที่ 125 หมู่ 3 ตำบลคลองฉนวน อำเภอเวียงสระ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ผู้บริหารคนแรก คือ นางสาวทิพวรรณ หวานแก้ว เปิดสอนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนได้กำหนดเขตบริการจัดการศึกษาในเขตตำบลคลองฉนวน อำเภอเวียงสระ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปัจจุบันเป็นโรงเรียนมัธยมศึกษาขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 11 โดยมีนางพรทิพย์ นุกุลกิจ เป็นผู้อำนวยการโรงเรียน

ตารางที่ 1 ข้อมูลจำนวนครูและบุคลากรทางการศึกษา

ครูและบุคลากร	จำนวน(คน)
ข้าราชการครู	17
พนักงานราชการ	1
ลูกจ้างประจำ	3
รวม	21

ตารางที่ 2 ข้อมูลจำนวนนักเรียน

โรงเรียนคลองฉนวนวิทยา มีภารกิจในการจัดการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาตอนปลาย มีข้อมูลดังนี้ (ข้อมูล ณ วันที่ 10 มิถุนายน 2561)

ชั้น	จำนวนเต็ม (คน)		
	ชาย	หญิง	รวม
ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1	24	17	41
ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2	23	24	47
ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3	12	11	23
ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4	7	15	22
ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5	4	13	17
ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6	10	14	24
รวม	80	94	174

ทิศทางการพัฒนา

วิสัยทัศน์

ภายในปี 2562 โรงเรียนคลองฉนวนวิทยา เป็นโรงเรียนคุณธรรมชั้นนำ ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง นักเรียนมีคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษา ก้าวหน้าด้านเทคโนโลยี

พันธกิจ

1. พัฒนาระดับมาตรฐานการศึกษา
2. พัฒนาหลักสูตรและกระบวนการจัดการเรียนรู้ ประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คุณธรรมนำความรู้
3. พัฒนานักเรียนให้เป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ มีความเป็นเลิศทางด้านศิลปะ ดนตรี กีฬา
4. จัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนให้หลากหลายตามความถนัด และความสนใจของนักเรียน
5. เสริมสร้างนักเรียนให้มีคุณธรรม จริยธรรมและมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์
6. สร้างเสริมศักยภาพผู้บริหาร ครู และบุคลากรให้เป็นครูมืออาชีพ
7. ส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร เพื่อบริการและการเรียนรู้
8. ส่งเสริมกระบวนการทำงานตามวิถีประชาธิปไตย
9. จัดบรรยากาศ สิ่งแวดล้อมและแหล่งเรียนรู้ให้เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้
10. ระดมสรรพกำลังจากองค์กร ชุมชน และภูมิปัญญาท้องถิ่นให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพการศึกษา

เป้าประสงค์

1. มีนิสัยใฝ่รู้ รักการอ่าน การค้นคว้า แสวงหาความรู้ด้วยตนเอง คิดวิเคราะห์สร้างสรรค์ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเพื่อการเรียนรู้ สร้างงาน สร้างอาชีพ
2. มีทักษะการดำรงชีวิตอยู่บนพื้นฐานตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และสืบสานวัฒนธรรมไทย
3. มีความเป็นเลิศ ด้านศิลปะ ดนตรี กีฬา
4. มีคุณธรรม จริยธรรม คุณลักษณะที่พึงประสงค์ จิตสาธารณะ
5. มีทักษะวิชาชีพในการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนรู้มีประสิทธิภาพ
6. เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงให้โรงเรียนมีการบริหารจัดการที่ดี
7. เป็นโรงเรียนคุณธรรมชั้นนำ ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง นักเรียนมีคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษา ก้าวหน้าเทคโนโลยี

คุณลักษณะอันพึงประสงค์

1. รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์
2. ซื่อสัตย์สุจริต
3. มีวินัย
4. ใฝ่เรียนรู้
5. อยู่อย่างพอเพียง
6. มุ่งมั่นในการทำงาน
7. รักความเป็นไทย
8. มีจิตสาธารณะ
9. กตัญญู
10. มีความรับผิดชอบ

เอกลักษณ์ของโรงเรียน

ใช้สุนทรียภาพด้านยาเสพติด

อัตลักษณ์ของโรงเรียน

เก่ง ดี มีความเป็นผู้นำ

นโยบายของโรงเรียน

1. จัดการบริหารอย่างเป็นระบบ ให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการศึกษา
2. ส่งเสริมและพัฒนาครูให้มีศักยภาพในการจัดการเรียนรู้และก้าวหน้าเทคโนโลยี
3. จัดกระบวนการเรียนการสอนและใช้แหล่งเรียนรู้อย่างหลากหลายทั้งภายในและภายนอกโรงเรียน โดยเน้นให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เต็มศักยภาพ
4. พัฒนาอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม ให้เหมาะสมเอื้อต่อการเรียนรู้ มีความปลอดภัย

5. ส่งเสริมผู้เรียนและบุคลากรให้มีสุขภาพกาย สุขภาพจิต คุณธรรม จริยธรรม อนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมไทย ห่วงใยสิ่งแวดล้อม
6. มุ่งมั่นให้ผู้เรียนเป็นคนดีมีคุณภาพ สามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุขตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
7. สร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดและพัฒนาการศึกษาของโรงเรียน

ระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

ความหมายของระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

นักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายเกี่ยวกับระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนไว้ ดังนี้

กระทรวงศึกษาธิการ (2547 : 6) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน หมายถึง กระบวนการดูแลช่วยเหลือนักเรียนอย่างมีขั้นตอน สอดคล้องกับระบบการประกันคุณภาพการศึกษา และการบริหารทั้งระบบโรงเรียน โดยอาศัยศักยภาพและความสัมพันธ์ของนักเรียน ที่มีกับครูที่ปรึกษา ครูแนะแนว และฝ่ายปกครอง รวมทั้งมีการประสานระหว่างระบบครอบครัว ระบบโรงเรียน และสาธารณสุขที่ต้องรับส่งต่อปัญหาไว้รุ่นที่สำคัญและเร่งด่วน

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2547 : 3) ได้ให้ความหมายของระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน คือ การส่งเสริม พัฒนา ป้องกันและแก้ไขปัญหา เพื่อให้นักเรียนได้พัฒนาเต็มตามศักยภาพ มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ มีภูมิคุ้มกันทางจิตใจที่เข้มแข็ง คุณภาพชีวิตที่ดี มีทักษะการดำรงชีวิต และรอดพ้นจากวิกฤติทั้งปวง

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2551 : ก) กล่าวถึง ความหมายของระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนว่า เป็นเครื่องมือที่ช่วยให้สถานศึกษาดำเนินป้องกัน แก้ไขปัญหาได้เป็นระบบมากขึ้น โดยอาศัยการผนึกพลังการมีส่วนร่วมรับผิดชอบและผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่ใกล้ชิด เข้าถึง และเข้าใจนักเรียนมากที่สุดพวกหนึ่ง คือ เพื่อนนักเรียนด้วยกันเอง ซึ่งหากนักเรียนได้รับการปลูกฝังให้มีความสนใจช่วยเหลือเพื่อนๆ และได้รับการพัฒนาความรู้ ความสามารถทางจิตวิทยาให้คำปรึกษาเบื้องต้น จะเป็นพลังสำคัญในการช่วยป้องกัน ลดความเสี่ยง และปัญหาที่นักเรียนเผชิญอยู่

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2552 : 12) ให้ความหมายของ ระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน หมายถึง กระบวนการดำเนินงานดูแลช่วยเหลือนักเรียนอย่างเป็นระบบ มีขั้นตอน มีครูที่ปรึกษาเป็นบุคลากรหลักในการดำเนินงาน โดยการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องทั้งภายในและภายนอกสถานศึกษา อันได้แก่ คณะกรรมการสถานศึกษา ผู้ปกครอง ชุมชน ผู้บริหาร และครูทุกคน มีวิธีการและเครื่องมือชัดเจน มีมาตรฐานและคุณภาพและมีหลักฐานการทำงานที่ตรวจสอบได้

กรมสุขภาพจิต (2544 : 4) กล่าวว่า การดูแลช่วยเหลือนักเรียน หมายถึง กระบวนการดำเนินงานดูแลช่วยเหลือนักเรียนอย่างมีขั้นตอน พร้อมด้วยวิธีการและเครื่องมือ การทำงานที่ชัดเจน โดยมีครูที่ปรึกษาเป็นบุคลากรในการดำเนินการดังกล่าว และมีการประสานความร่วมมืออย่างใกล้ชิดกับครูที่เกี่ยวข้องหรือบุคลากรภายนอก รวมทั้งสนับสนุนส่งเสริมจากโรงเรียน การดูแลช่วยเหลือนักเรียน หมายถึง การส่งเสริม การป้องกัน และแก้ไขปัญหา ด้วยวิธีการและเครื่องมือสำหรับครูที่ปรึกษา ตลอดจนบุคลากรที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้ในการดำเนินงานพัฒนานักเรียนให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ และปลอดภัยจากสารเสพติด

จากความหมายของระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนดังกล่าว สรุปได้ว่า ระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน หมายถึง การส่งเสริม การป้องกัน การแก้ไขปัญหาและพัฒนาเพื่อให้นักเรียนได้พัฒนาเต็มตามศักยภาพ มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ มีภูมิคุ้มกันทางจิตใจที่เข้มแข็ง คุณภาพชีวิตที่ดี มีทักษะการดำรงชีวิต และรอดพ้นจากวิกฤติทั้งปวง โดยมีวิธีการและเครื่องมือที่ชัดเจน มีมาตรฐานและคุณภาพ มีหลักฐานการทำงานที่ตรวจสอบได้ โดยมีครูที่ปรึกษาและบุคลากรที่เกี่ยวข้องทั้งภายในและภายนอกสถานศึกษาโดยดำเนินการไปในทิศทางเดียวกัน เพื่อการดูแลช่วยเหลือนักเรียนอย่างใกล้ชิดด้วยความรักและเมตตาที่มีต่อศิษย์ และภาคภูมิใจในบทบาทที่มีส่วนสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเยาวชน

วัตถุประสงค์ของระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

วัตถุประสงค์ของระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนมี ดังนี้

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2547 : 9-10) ได้กล่าวถึง วัตถุประสงค์ของระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนไว้ ดังนี้

1. เพื่อให้โรงเรียนมีระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน โดยมีกระบวนการ วิธีการ และเครื่องมือที่มีคุณภาพ มีมาตรฐาน สามารถตรวจสอบได้
2. เพื่อส่งเสริมให้ครูประจำชั้น/ครูที่ปรึกษา บุคลากรในโรงเรียน ผู้ปกครอง ชุมชน หน่วยงาน และองค์กรภายนอก มีส่วนร่วมในการดูแลช่วยเหลือนักเรียน
3. เพื่อให้นักเรียนได้รับการดูแลช่วยเหลือ ส่งเสริม และพัฒนาตามศักยภาพ เป็นคนที่สมบูรณ์ทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2552 : 13) ได้กำหนดวัตถุประสงค์ของระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนไว้ ดังนี้

1. เพื่อให้โรงเรียน กรรมการสถานศึกษา ผู้ปกครอง ชุมชน องค์กร และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มีการทำงานร่วมกันโดยผ่านกระบวนการทำงานที่ชัดเจน มีร่องรอยหลักฐานการปฏิบัติงาน สามารถตรวจสอบและประเมินผลได้
2. เพื่อให้การดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนเป็นไปอย่างมีระบบมีประสิทธิภาพ

จากวัตถุประสงค์ดังกล่าวสรุปได้ว่า สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีเป้าหมายในการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน โดยให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในการทำงานตามขั้นตอนการดำเนินงาน และมีการบันทึกหลักฐานที่สามารถตรวจสอบและประเมินได้

หลักการและกระบวนการบริหารจัดการระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2552 : 4-5) ได้กำหนดกลยุทธ์การดำเนินงานในการบริหารจัดการระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนในสถานศึกษาโดยมีหลักการ ดังนี้

1. การบริหารเชิงระบบ เป็นการดำเนินการช่วยเหลือนักเรียนในโรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานนั้น เป็นการบริหารคุณภาพเชิงระบบตามแนวคิดของเดมมิง (PDCA) โดยมีขั้นตอนในการดำเนินการ ดังนี้

1.1 การวางแผน (Planning) เป็นการวางระบบซึ่งเป็นองค์ประกอบแรกที่สำคัญที่สุดจะต้องกำหนดขั้นตอนการทำงานเป็นกระบวนการ แต่ละขั้นตอนมีวิธีการปฏิบัติเป็นมาตรฐาน และการบันทึกการทำงานเป็นปัจจุบัน ข้อมูลจากบันทึกนี้นำไปสู่การตรวจสอบประเมินตนเอง และให้ผู้อื่นตรวจสอบได้ และเป็นสารสนเทศที่สะท้อนให้เห็นคุณภาพตามมาตรฐานและตัวชี้วัดของ ระบบย่อยที่ส่งผลถึงคุณภาพของโรงเรียนทั้งระบบ

1.2 การดำเนินงาน (Doing) เป็นการปฏิบัติร่วมกันของทุกคนโดยใช้กระบวนการ วิธีการ และบันทึก บุคคลภายในองค์กรที่รับผิดชอบในระบบย่อยต่างๆ จะปฏิบัติและบันทึกต่อเนื่อง และเป็นปัจจุบัน

1.3 การตรวจสอบและประเมินผล (Checking) เป็นการประเมินตนเองโดยร่วมกันประเมิน หรือผลัดเปลี่ยนกันประเมินภายในระหว่างบุคคล ระหว่างทีมย่อยในโรงเรียน

1.4 การปรับปรุงพัฒนา (Action) เป็นการนำผลการประเมินมาแก้ไข พัฒนา ซึ่งอาจจะแก้ไขพัฒนาในส่วนที่เป็นกระบวนการ วิธีการ บังคับหรือการบันทึกให้ดีขึ้นจนระบบคุณภาพ หรือวงจรคุณภาพเป็นวัฒนธรรมการทำงานขององค์กรอย่างยั่งยืน

2. การทำงานเป็นทีม เป็นการดำเนินงานดูแลช่วยเหลือนักเรียนในสถานศึกษานั้น โดยกระบวนการกลุ่มของผู้เกี่ยวข้อง มีการกระทำเป็นทีมจะทำตามลำพังไม่ได้ ดังนั้นจึงแบ่งทีมดำเนินการ ดังนี้

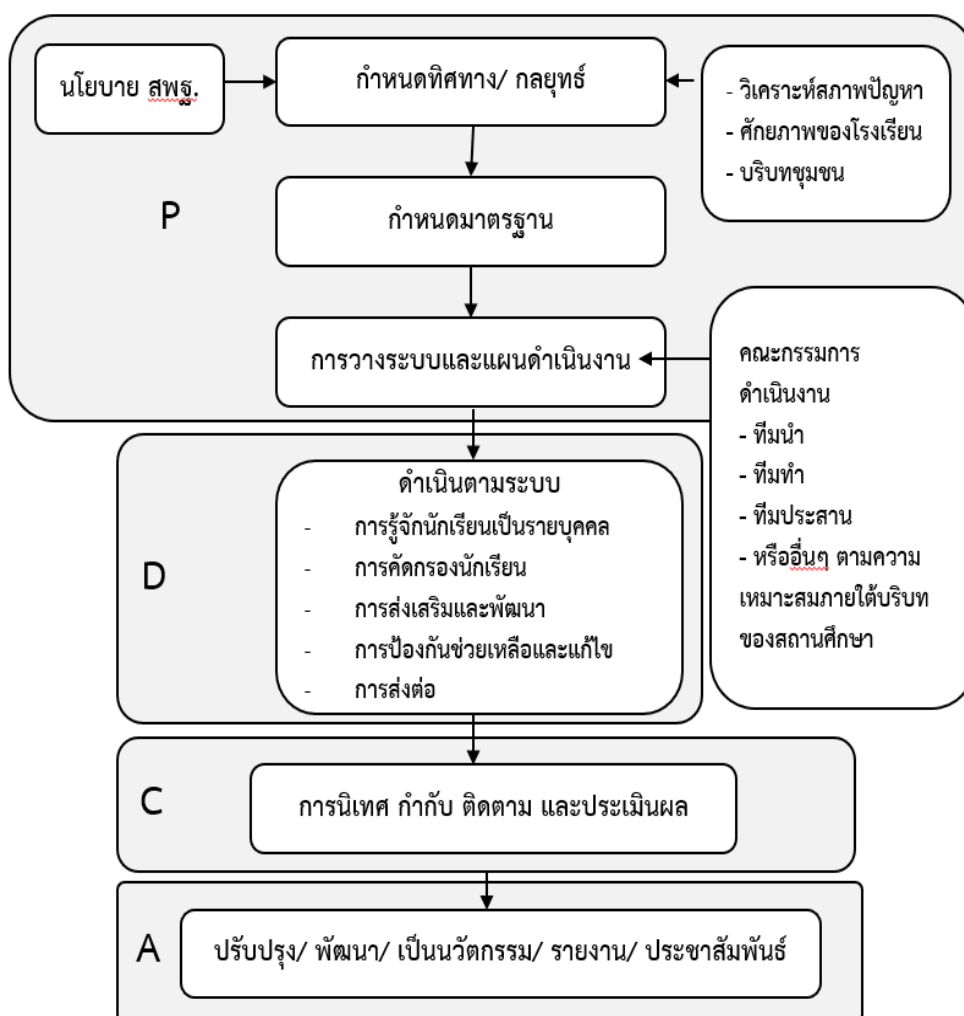
2.1 ทีมนำ ได้แก่ คณะผู้บริหารสถานศึกษาและคณะกรรมการสถานศึกษาซึ่งจะเป็นผู้วิเคราะห์ จุดอ่อนจุดแข็ง จัดทำแผนกลยุทธ์ควบคุม กำกับ ติดตาม และสนับสนุน เสริมสร้างพลังร่วม เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

2.2 ทีมสนับสนุน เป็นทีมหลักในการสนับสนุนด้านวิชาการและอื่นๆ ให้เกิดการสร้างระบบคุณภาพขึ้น ทีมสนับสนุนจะเป็นใครขึ้นกับการพัฒนาระบบว่ามีจุดเน้นที่ระบบใด เช่น ทีมระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน หัวหน้าทีม คือ รองผู้บริหารสถานศึกษาที่ได้รับมอบหมาย

2.3 ทีมทำ เป็นทีมที่สมาชิกรับผิดชอบการทำงานโดยตรง เช่น ระบบการดูแลช่วยเหลือ นักเรียน คือ ทีมระดับชั้น ครูประจำชั้น ครูที่ปรึกษา มีบทบาทหน้าที่ในการพัฒนาคุณภาพ กิจกรรมต่างๆ ให้มีคุณภาพ

3. การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เป็นวิธีการที่ทำให้ได้รับทราบจุดอ่อนในการดำเนินงานของตน เพื่อให้เกิดแนวทางที่จะพัฒนาให้มีคุณภาพสูงขึ้น การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทำได้ทั้งภายในโรงเรียนและระหว่างโรงเรียนโดยมีบรรยากาศการทำงานที่เป็นกันเอง ไม่ใช้การสั่งการหรือบังคับบัญชา ทำให้ผู้ปฏิบัติงานในแต่ละส่วนเกิดความรู้สึกที่ดี ไม่ต้องกังวลเรื่องการตรวจสอบจากผู้บังคับบัญชา

4. การนิเทศ ติดตาม และประเมินผล เป็นกระบวนการสำคัญในการพัฒนางาน ช่วยส่งเสริม สนับสนุนและให้ข้อมูลย้อนกลับที่จะนำไปใช้ปรับปรุงงานต่อไป สำหรับการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนให้บรรลุเป้าหมายอย่างมีคุณภาพ ควรดำเนินการในระบบตาม ดังภาพที่ 2



ภาพที่ 2 การบริหารจัดการระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนในสถานศึกษา

ที่มา : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2562 : 4)

ความสำคัญของระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

ระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาคุณภาพของผู้เรียน และการพัฒนาประเทศ เพราะการบริหารคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้นั้น คุณภาพการศึกษาย่อมมีอิทธิต่อความรู้ความสามารถและศักยภาพของผู้เรียน ซึ่งได้แก่ ด้านสติปัญญาผู้เรียน อีกทั้งยังพัฒนาผู้เรียนให้มีพัฒนาการเรียนรู้ที่ครบถ้วน จึงมีความสำคัญต่อสิ่งต่างๆ ซึ่งสรุปได้ ดังนี้

กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข (2544 : 20-24) ได้กำหนดความสำคัญของระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน จากสภาพปัญหาต่างๆ จึงได้มีการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน ทางด้านการส่งเสริมในส่วนที่ดีของนักเรียน ด้านการป้องกันมิให้เกิดปัญหาหรือลุกลามมากขึ้น โดยเฉพาะเด็กกลุ่มเสี่ยงและสามารถแก้ปัญหาที่นักเรียนในเบื้องต้นได้ โดยให้มีการทำงานอย่างเป็นระบบและตรวจสอบได้ซึ่งแสดงถึงการทำงานที่มีคุณภาพ มีมาตรฐาน ด้วยเหตุนี้ การดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน จึงเป็นการดำเนินงานที่สอดคล้องกับการปฏิรูปการศึกษากระทรวงศึกษาธิการ ที่เป็นไปตามบทบัญญัติในพระราชบัญญัติการศึกษา พุทธศักราช 2542 ที่มุ่งให้ทั้งนักเรียน บุคลากร และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกันกับนักเรียน รวมทั้งกระบวนการทำงานที่มีประสิทธิภาพ ประสิทธิผล ตรวจสอบได้เป็นที่ยอมรับของชุมชน และสังคม

กระทรวงศึกษาธิการ (2553 : 3) ได้กล่าวถึง ความสำคัญของระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน ว่าระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนยังเป็นเรื่องใหม่ ยังไม่มีผลงานการวิจัยในเรื่องนี้และศึกษา น่าจะมีความรู้ความเข้าใจในสภาพการดำเนินงาน โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานในระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน ซึ่งถือว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งว่ามีส่วนร่วมในด้านใด และมีส่วนร่วมมากน้อยเพียงใด ในการดำเนินงานตามระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของผู้ปกครอง นักเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษา เขตพื้นที่การศึกษาจังหวัดต่าง ๆ ในการพัฒนาการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานตามระบบการดูแลช่วยเหลือ นักเรียน และเป็นข้อมูลในการพัฒนาคุณภาพมัธยมศึกษาต่อไป

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2562 : 1) ได้ให้ความสำคัญไว้ว่า ระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนเป็นกระบวนการหนึ่งในการบริหารจัดการศึกษาของสถานศึกษาที่จะดำเนินการดูแลช่วยเหลือนักเรียน ที่มีขั้นตอน วิธีการและเครื่องมือการทำงานที่ชัดเจน มีครูประจำชั้นหรือครูที่ปรึกษาเป็นบุคลากรหลักในการดำเนินงานดังกล่าว โดยการมีส่วนร่วมของบุคลากรและเครือข่าย ที่เกี่ยวข้องทั้งภายในและภายนอกสถานศึกษา อาทิ คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ผู้ปกครอง ชุมชน ผู้บริหาร ครูทุกคน ฯลฯ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) จึงกำหนดนโยบายสำคัญให้สถานศึกษาในสังกัดทุกแห่งจัดให้มีระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน และดำเนินการอย่างจริงจังต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดความยั่งยืนซึ่งนักเรียนทุกคนจะต้องได้รับการดูแล ช่วยเหลือ พิทักษ์ ปกป้อง ค้ำครองอย่างรอบด้าน ด้วยกระบวนการที่ถูกต้อง เหมาะสมและทันสมัย ได้รับการพัฒนาในทุกมิติ เพื่อให้เป็นคนดี มีความสุข และปลอดภัยในสภาพสังคมปัจจุบัน

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2552 : 13) ได้กล่าวถึง ประโยชน์และคุณค่าของระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนไว้ ดังนี้

1. นักเรียนได้รับการดูแลช่วยเหลืออย่างทั่วถึง และตรงตามสภาพปัญหา
2. สัมพันธภาพระหว่างครูกับนักเรียนเป็นไปด้วยดีและอบอุ่น
3. นักเรียนรู้จักตนเอง ควบคุมตนเองได้ มีการพัฒนาความฉลาดทางอารมณ์ (EQ) ซึ่งจะเป็นรากฐานในการพัฒนาความเก่ง (IQ) คุณธรรมจริยธรรม (MQ) และความมุ่งมั่นที่จะเอาชนะอุปสรรค (AQ)
4. นักเรียนเรียนรู้อย่างมีความสุข จะได้รับการส่งเสริมพัฒนาเต็มตามศักยภาพอย่างรอบด้าน
5. ผู้เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพนักเรียนอย่างเข้มแข็ง จริงจัง ด้วยความเสียสละเอาใจใส่

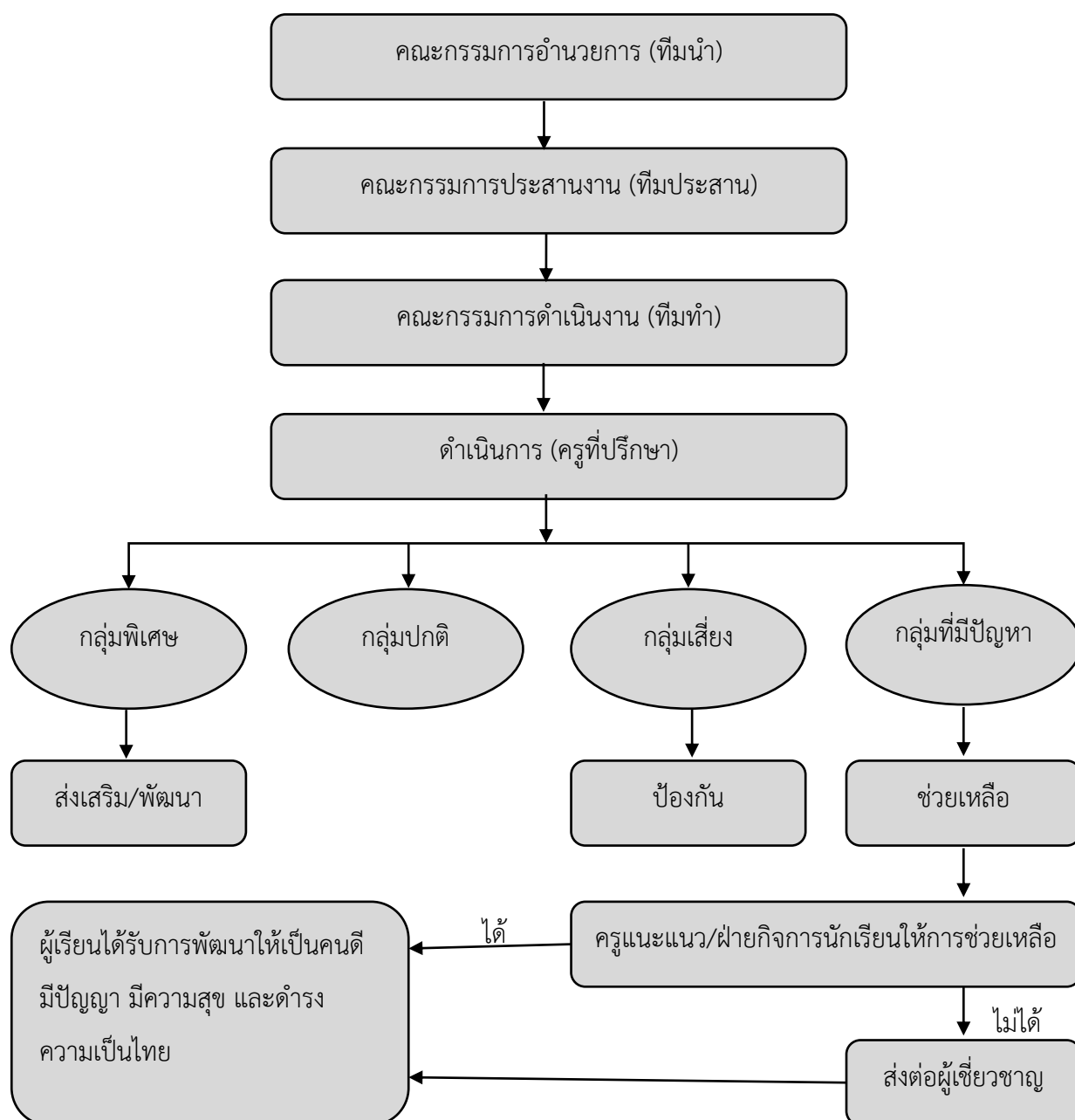
สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2550 : 1) ได้กำหนดความสำคัญของระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนว่าเป็นการพัฒนาให้นักเรียนให้มีความสมบูรณ์ พร้อมทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ คุณธรรมและจริยธรรม และการดำรงชีวิตอย่างมีความสุขในสังคม ให้นักเรียนเป็นคนดี คนเก่ง และมีความสุข ดังนั้นความจำเป็นในการสร้างระบบภูมิคุ้มกันที่เข้มแข็ง การมีระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนที่ชัดเจนจึงเป็นสิ่งสำคัญ โดยดำเนินการควบคู่ไปกับระบบการจัดการเรียนการสอน

กรมสุขภาพจิต (2544 : 3) กล่าวถึง ความสำคัญที่จะต้องมียุทธศาสตร์การดูแลช่วยเหลือนักเรียน เพื่อให้มีกระบวนการทำงานเป็นระบบมีความชัดเจน มีการประสานความร่วมมือของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ทั้งในโรงเรียนและนอกโรงเรียน รวมทั้งมีวิธีการ กิจกรรม และเครื่องมือต่างๆ ที่มีคุณภาพในการดูแลช่วยเหลือนักเรียน อันจะส่งผลให้ระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนประสบความสำเร็จ โดยมีแนวคิดหลักในการดำเนินงาน ความสำคัญของระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนนั้น เน้นที่คุณภาพของนักเรียนให้มีความสมบูรณ์พร้อมทั้งด้านร่างกาย สติปัญญา ความรู้ความสามารถ ด้านจิตใจ คุณธรรม จริยธรรม และมีชีวิตที่สงบสุข ให้สมกับคำว่า “เก่ง ดีและมีความสุข” บทบาทของความเป็นครูในการดูแลช่วยเหลือนักเรียน จึงมีคุณค่าน่าน่าภาคภูมิใจอย่างยิ่ง ด้วยเป็นอีกหนึ่งที่มีส่วนร่วมในการสร้างคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตวิญญาณให้เกิดขึ้นในโรงเรียน ในสังคม ประเทศชาติ หรือรวมทั้งสังคมโลกด้วยเช่นกัน

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า ระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนนั้นมีความสำคัญ โดยครูที่ปรึกษา หรือ ครูประจำชั้นจะต้องรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคลและมีข้อมูลที่แท้จริงของนักเรียนทุกด้านและนำข้อมูลด้านต่างๆ มาบูรณาการเพื่อการจัดกิจกรรมและเข้าใจนักเรียนแต่ละบุคคลอย่างละเอียดรอบด้าน รวมทั้งเพื่อการจัดกลุ่มและคัดกรองนักเรียน อันจะนำไปสู่การวางแผนการดูแลช่วยเหลือนักเรียนอย่างเหมาะสมต่อไป

การดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2551 : 8) กล่าวถึง การดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน ดังภาพที่ 3



ภาพที่ 3 การดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน

ที่มา : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2551 : 8)

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า ในกระบวนการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนมีคณะกรรมการจำนวน 3 ชุด คือ 1) คณะกรรมการอำนวยการ 2) คณะกรรมการประสานงาน และ 3) คณะกรรมการดำเนินงาน โดยครูที่ปรึกษาทำหน้าที่ดำเนินการตามระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน ส่งเสริมและพัฒนา นักเรียนกลุ่มปกติและกลุ่มพิเศษ ป้องกันนักเรียนกลุ่มเสี่ยง ช่วยเหลือนักเรียนที่มีปัญหา หากครูไม่สามารถแก้ปัญหาได้ ให้ส่งต่อฝ่ายแนะแนวหรือฝ่ายกิจการนักเรียน หากยังแก้ปัญหาไม่ได้ให้ส่งต่อผู้เชี่ยวชาญ เพื่อช่วยเหลือนักเรียนให้ได้รับการพัฒนาเป็นคนดี มีปัญญา มีความสุข และดำรงความเป็นไทย

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2547 : 9- 2) ได้กล่าวถึง แนวคิด เกี่ยวกับระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนตามวงจรคุณภาพไว้ ดังนี้

1. การบริหารเชิงระบบ เป็นการบริหารจัดการระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของสถานศึกษาที่ใช้วงจรคุณภาพ ประกอบด้วย การวางแผน (Plan) เป็นการวางระบบ ซึ่งเป็นองค์ประกอบแรกที่สำคัญที่สุด จะต้องกำหนดขั้นตอนการทำงานเป็นกระบวนการ แต่ละขั้นตอนมีวิธีการปฏิบัติเป็นมาตรฐาน และการบันทึกการทำงานเป็นปัจจุบัน ข้อมูลจากการบันทึกนี้จะนำไปสู่การตรวจสอบประเมินตนเอง และให้ผู้อื่นตรวจสอบได้ และเป็นสารสนเทศที่สะท้อนให้เห็นคุณภาพตามมาตรฐานและตัวชี้วัดระบบย่อยส่งผลถึงคุณภาพรวมของโรงเรียนทั้งระบบ การดำเนินงาน (Do) เป็นการปฏิบัติร่วมกันของทุกคน โดยใช้กระบวนการ วิธีการ และบันทึก บุคคลภายในองค์กรที่รับผิดชอบในระบบย่อยต่างๆ จะปฏิบัติและบันทึกต่อเนื่องเป็นปัจจุบัน การตรวจสอบ /ประเมินผล (Check) เป็นการประเมินตนเองร่วมกัน ประเมินหรือผลัดเปลี่ยนกันประเมินภายในระหว่างบุคคล ระหว่างทีมย่อยในโรงเรียน การปรับปรุงพัฒนา (Act) เป็นการนำผลการประเมินมาแก้ไขพัฒนางาน ซึ่งอาจจะแก้ไขพัฒนาในส่วนที่เป็นกระบวนการ วิธีการ ปัจจัยหรือการบันทึกให้ดีขึ้น จนระบบคุณภาพหรือวงจรคุณภาพเป็นวัฒนธรรมการทำงานขององค์กรอย่างยั่งยืน

2. การทำงานเป็นทีม ประกอบด้วย ทีมนำ ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษาและคณะกรรมการสถานศึกษา ซึ่งจะเป็นผู้วิเคราะห์จุดอ่อนจุดแข็ง จัดทำแผนกลยุทธ์ ควบคุม กำกับ ติดตาม และสนับสนุนเสริมสร้างพลังร่วม (Empowerment) เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ทีมสนับสนุนเป็นทีมหลักในการสนับสนุนประสานงานด้านวิชาการ และอื่นๆ ให้เกิดการสร้างระบบคุณภาพขึ้น ทีมสนับสนุนจะเป็นใครขึ้นกับการพัฒนาระบบว่ามีจุดเน้นที่ระบบใด เช่น ทีมสนับสนุนของระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน หัวหน้าทีมคือ รองผู้บริหารสถานศึกษาที่ได้รับมอบหมาย ทีมทำเป็นทีมที่สมาชิกรับผิดชอบการทำงานโดยตรง เช่น ระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน คือ ทีมระดับครูประจำชั้น ครูที่ปรึกษา มีบทบาทหน้าที่ในการพัฒนากิจกรรมต่างๆ ให้มีคุณภาพ

3. การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้จะทำให้ได้รับทราบจุดอ่อนจุดแข็งในการดำเนินงานของตน เพื่อให้เกิดแนวทางที่จะพัฒนาให้มีคุณภาพสูงขึ้น การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทำได้ทั้งภายในโรงเรียนและระหว่างโรงเรียน โดยมีบรรยากาศการทำงานที่เป็นกันเอง ไม่ใช่การสั่งการหรือ

บังคับบัญชา ทำให้ผู้ปฏิบัติงานในแต่ละส่วนเกิดความรู้สึกที่ดีไม่ต้องกังวลเรื่อง การประเมินตรวจสอบจากผู้บังคับบัญชา

4. การนิเทศ ติดตาม และประเมินผล เป็นกระบวนการสำคัญในการพัฒนางานช่วยส่งเสริมสนับสนุน และให้ข้อมูลย้อนกลับที่จะนำไปใช้ปรับปรุงงานต่อไป การนิเทศ ติดตามและประเมินผล การดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน ให้บรรลุเป้าหมายอย่างมีคุณภาพ ควรดำเนินการให้เป็นระบบดังนี้ การวางแผน (P) โดยแต่งตั้งกรรมการกำหนดวัตถุประสงค์เป้าหมาย ตัวชี้วัดความสำเร็จ เครื่องมือ วิธีการ กำหนดแผนงาน ปฏิทิน การดำเนินงาน (D) โดยดำเนินการตามแผนที่กำหนดไว้ด้วยวิธีการหลากหลายตามสภาพจริง การตรวจสอบ (C) โดยตรวจสอบ ติดตาม ประเมินวิเคราะห์ จัดทำรายงานการปรับปรุงและพัฒนางาน โดยนำผลการประเมินมาปรับปรุงและดำเนินการตามแผนใหม่อย่างต่อเนื่อง

ศิริพงษ์ เสงายน (2548 : 13) กล่าวว่า แนวคิดเชิงระบบของการบริหารโรงเรียนเป็นการวิเคราะห์องค์การและบทบาทของผู้บริหารโรงเรียนในกรอบความคิดของระบบเปิด ซึ่งสามารถกล่าวแยกแยะออกมาเป็น 3 ส่วน คือ ปัจจัยป้อน กระบวนการถ่ายโยง และผลลัพธ์ กรอบความคิดนี้ จะช่วยในการวิเคราะห์การปฏิบัติงานในโรงเรียน เป็นการวินิจฉัยปัญหาของโรงเรียนและผลที่เกิดจากการบริหารที่อาจนำไปสู่การปรับเปลี่ยนที่เป็นระบบ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. ปัจจัยป้อน (Input) จากสภาพแวดล้อมทำให้เกิดปัจจัยป้อน ซึ่งประกอบด้วยบุคลากร การเงิน ทรัพยากร และการฝึกปฏิบัติ นโยบายรัฐบาล การบริหารขององค์การบริหารส่วนท้องถิ่น โครงสร้างของกฎหมายในด้านโรงเรียน รวมทั้งกลุ่มที่เกี่ยวข้องที่มีความสำเร็จในการกำหนดแนวทางของโรงเรียน

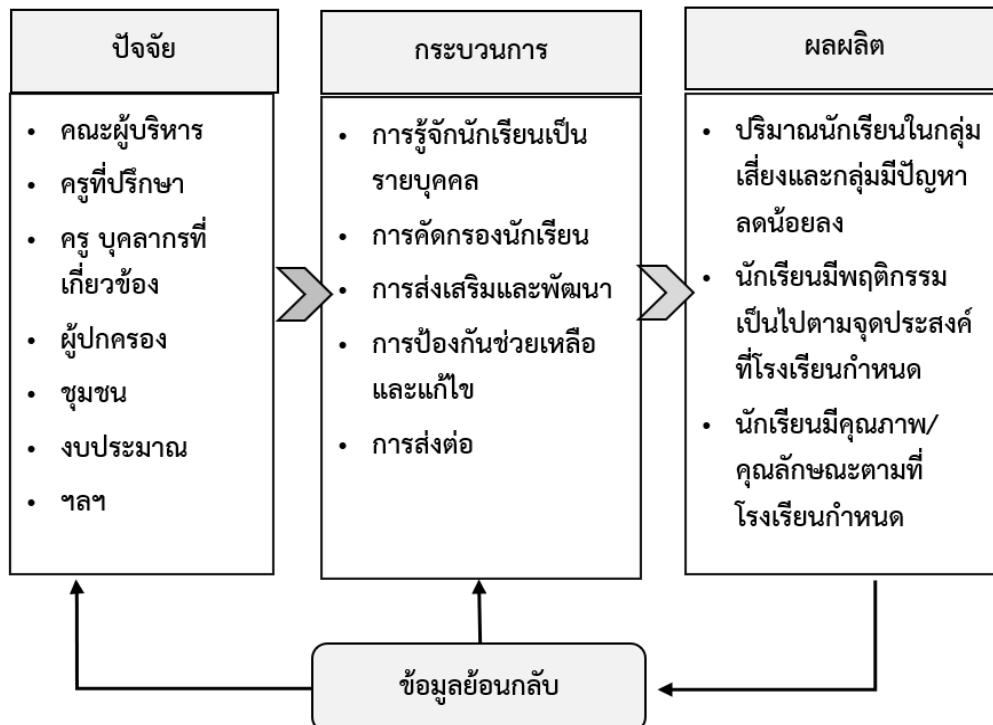
2. กระบวนการถ่ายโยง (Transformation process) องค์การได้ปรับเปลี่ยนปัจจัยป้อนจากสภาพแวดล้อมมาสู่ผลลัพธ์ การปฏิบัติงานในระบบที่ทำให้เกิดผลลัพธ์จะมีการผนวกค่านิยมเข้าไปในกระบวนการปฏิบัติงานด้วย กระบวนการถ่ายโยงนี้ยังหมายรวมถึง การปฏิบัติการภายในองค์การ และระบบของการบริหารจัดการ ส่วนประกอบของการบริหารเชิงปฏิบัติการภายในองค์การเป็นเทคนิควิธีการบริหารของผู้บริหารโรงเรียนรวมอยู่ด้วย นอกจากนี้ยังเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจ ทักษะการติดต่อสื่อสาร แผนปฏิบัติการ ความสามารถที่จะดำเนินการปรับเปลี่ยนกิจกรรมที่ผู้บริหารโรงเรียนดำเนินงานภายในโครงสร้างขององค์การจะมีผลต่อผลลัพธ์ของโรงเรียน

3. ผลลัพธ์ (Output) งานของผู้บริหารโรงเรียนคือ ดูแลและใช้ปัจจัยป้อนจากสภาพแวดล้อมภายนอก การถ่ายโยงปัจจัยป้อนผ่านกิจกรรมการบริหาร เช่น การจัดโครงสร้างการพัฒนาวัฒนธรรม แรงจูงใจ การตัดสินใจ การติดต่อสื่อสาร การใช้ประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลง การพัฒนาหลักสูตร การบริหารบุคลากร การจัดการการเงินของสถาบันเพื่อให้ได้ผลผลิตสำหรับโรงเรียน ผลลัพธ์หมายถึงผลสัมฤทธิ์ของนักเรียน การปฏิบัติงานของครู ระดับการพัฒนาของนักเรียนและครู การลาออกกลางคันของผู้เรียน การลาออกของครู การขาดเรียนของนักเรียนและการขาดงานของครู การสร้างความสัมพันธ์

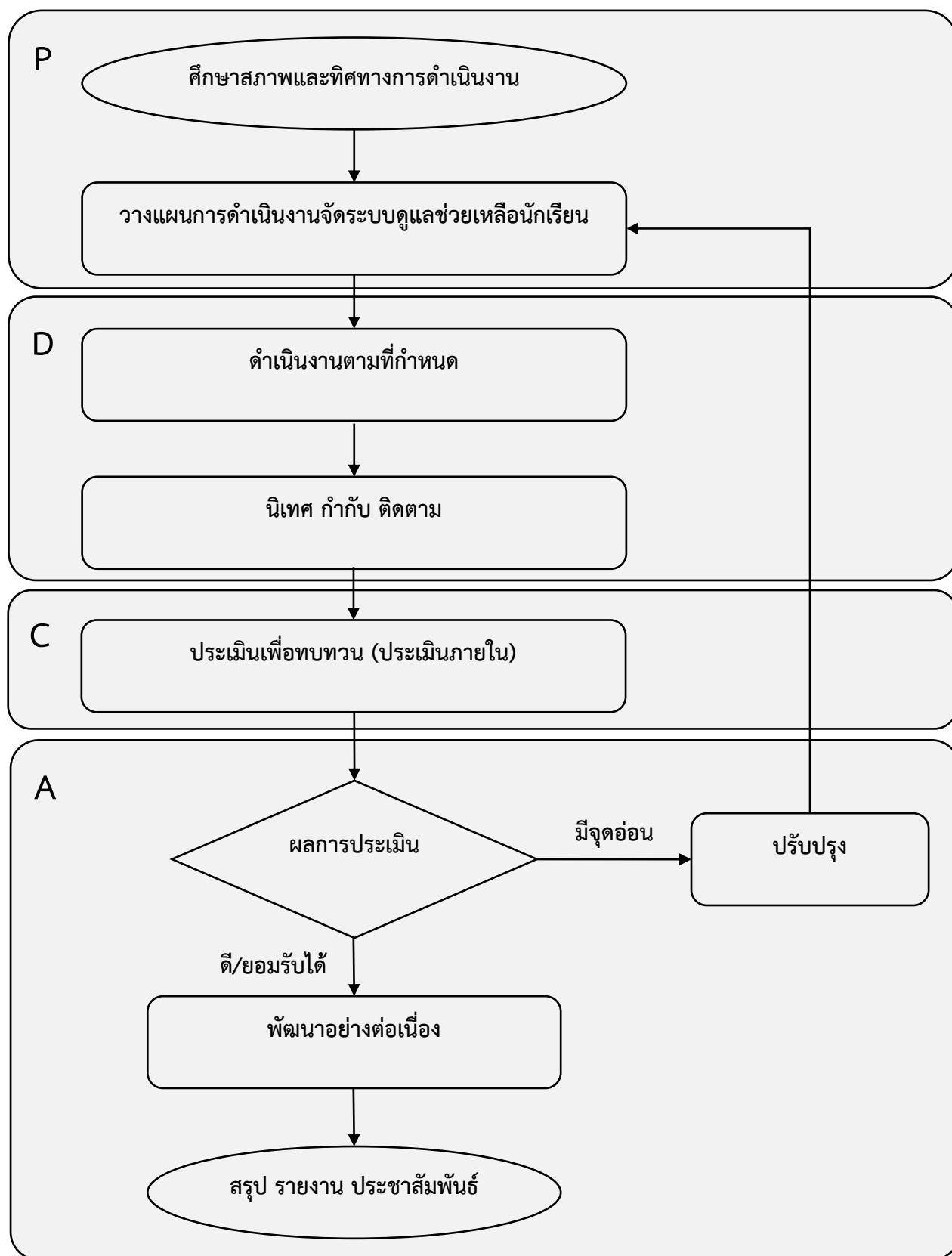
ระหว่างครูและการบริหาร ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน เจตคติของนักเรียนต่อโรงเรียน และความพึงพอใจในงานของครู

จากแนวคิดการบริหารเชิงระบบดังกล่าว สถานศึกษาซึ่งเป็นสถานที่ให้ความรู้และอบรมสั่งสอนนักเรียน ซึ่งเป็นผลผลิตจากการดำเนินงานตามระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน เพื่อให้เป็นคนดี คนเก่ง มีความสุข ซึ่งเป็นผลที่ทุกคนมุ่งหวัง ผู้บริหารสถานศึกษา ครูแนะแนวและครูที่ปรึกษา เป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่ง ที่จะทำให้การบริหารจัดการระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนประสบความสำเร็จ ทั้งนี้ กระบวนการในการบริหารจัดการพัฒนาระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน ซึ่งประกอบด้วยการเตรียม และวางแผนดำเนินงาน การดำเนินงานตามแผน การนิเทศ กำกับ ติดตาม และการประเมินผล ดังนั้น การนำแนวคิดการบริหารเชิงระบบมาใช้ในการพัฒนาระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน จะทำให้ การดำเนินงานมีความถูกต้อง ชัดเจน และสามารถติดตามประเมินผลเป็นระยะ อันก่อให้เกิดการพัฒนาต่อไปได้อย่างดี

แนวคิดการบริหารเชิงระบบตามระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนมีโครงสร้าง 3 องค์ประกอบ โดยแต่ละองค์ประกอบมีรายละเอียดและมีปฏิสัมพันธ์กัน สามารถให้ข้อมูลย้อนกลับ เพื่อปรับปรุง และพัฒนาระบบให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ดังภาพที่ 4



ภาพที่ 4 การบริหารเชิงระบบตามระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน
ที่มา : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2547 : 39)



ภาพที่ 5 การบริหารเชิงคุณภาพ (วงจรมะมิง) ตามระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน
ที่มา : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2551 : 29)

องค์ประกอบของกระบวนการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2552 : 17) กล่าวว่า ระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน เป็นกระบวนการดำเนินงานที่มีองค์ประกอบที่สำคัญ 5 ประการ คือ

1. การรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล
2. การคัดกรองนักเรียน
3. การส่งเสริมและพัฒนา นักเรียน
4. การป้องกันช่วยเหลือและแก้ไข
5. การส่งต่อนักเรียน

แต่ละองค์ประกอบของระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนดังกล่าว มีความสำคัญ มีวิธีการและเครื่องมือที่แตกต่างกันออกไป แต่มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน ซึ่งเอื้อให้การดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนเป็นระบบที่มีประสิทธิภาพ

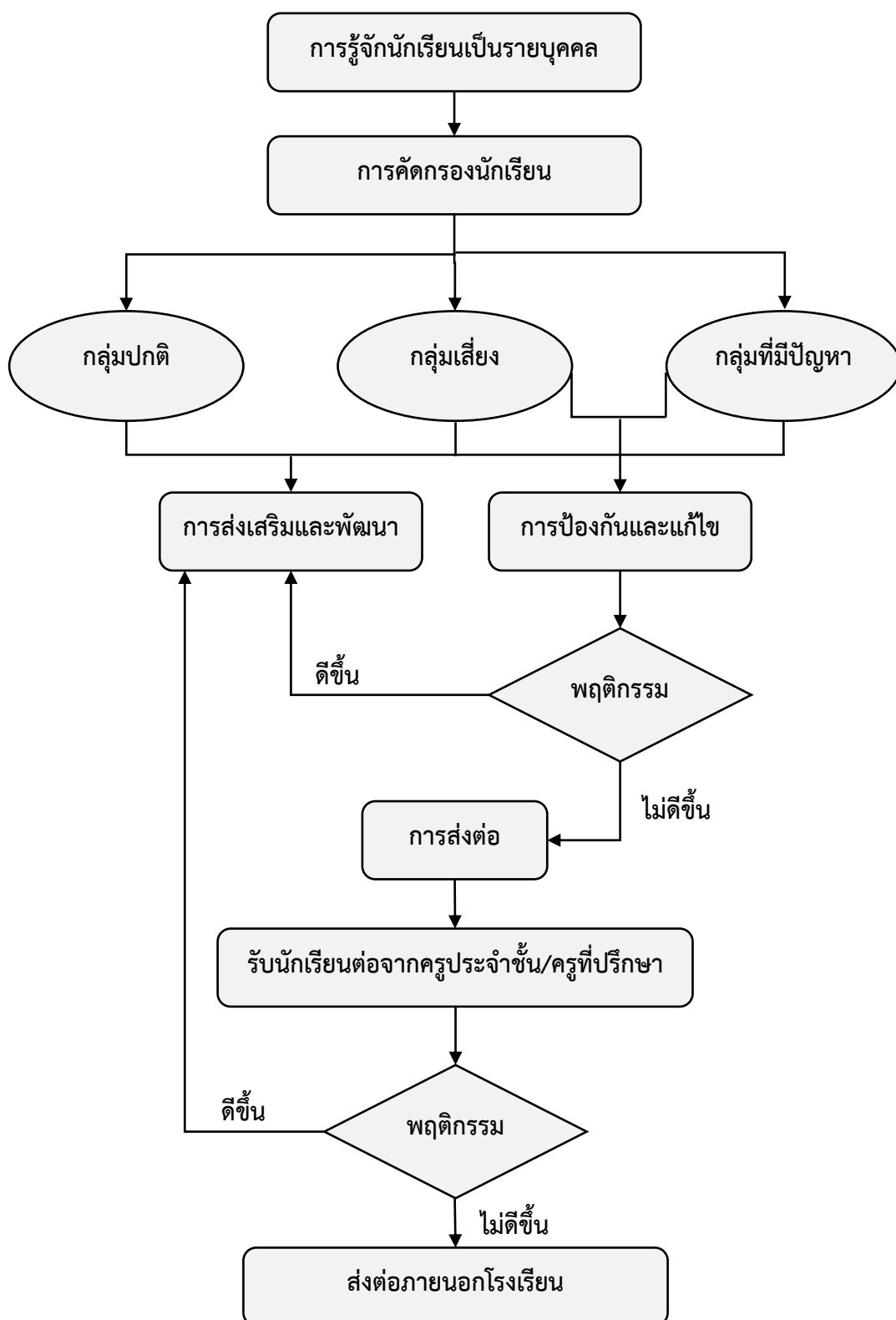
การนำระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนเข้ามาใช้ในโรงเรียน เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลนั้น ได้อาศัยการทำงานอย่างเป็นระบบโดยใช้กระบวนการบริหารงานวงจรคุณภาพ (P D C A) ซึ่งมีขั้นตอนการดำเนินงาน ดังนี้

ขั้นที่ 1 การเตรียมการและวางแผน (Plan) มีการแต่งตั้งคณะกรรมการวิเคราะห์ความพร้อมพื้นฐานของโรงเรียนและจัดทำแผนปฏิบัติการ

ขั้นที่ 2 การปฏิบัติตาม (Do) มีการสร้างความตระหนักและความเข้าใจ

ขั้นที่ 3 การติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผล (Check) รวมทั้งการสรุปรายงานผล

ขั้นที่ 4 การนำผลประเมินมาปรับปรุง แก้ไขข้อบกพร่อง (Act)



ภาพที่ 6 กระบวนการดำเนินงานตามระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน
ที่มา : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2562 : 5)

สำหรับรายละเอียดของกระบวนการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนที่มีองค์ประกอบ 5 ประการ ดังนี้

1. การรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล

1.1 ความสำคัญ

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2547 : 9) กล่าวถึง ความสำคัญของการ รู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคลว่า ด้วยความแตกต่างของนักเรียนแต่ละคนที่มีพื้นฐานความเป็นมาของชีวิต ไม่เหมือนกัน หล่อหลอมให้เกิดพฤติกรรมหลากหลายรูปแบบทั้งด้านบวกและด้านลบ ดังนั้น การรู้ข้อมูลที่ จำเป็นเกี่ยวกับตัวนักเรียน จึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้ครูที่ปรึกษา มีความเข้าใจนักเรียนมากขึ้น สามารถนำข้อมูลมาวิเคราะห์เพื่อการคัดกรองนักเรียน เป็นประโยชน์ในการส่งเสริม การป้องกัน แก้ไข ปัญหาที่นักเรียนได้อย่างถูกต้อง ซึ่งเป็นข้อมูลเชิงประจักษ์ มิใช่การใช้ความรู้หรือการคาดเดาโดยเฉพาะ ในการแก้ไขปัญหาที่นักเรียน ซึ่งจะทำให้เกิดข้อผิดพลาดต่อการช่วยเหลือนักเรียนหรือเกิดได้น้อยที่สุด

1.2 ข้อมูลพื้นฐานของนักเรียน ที่ครูที่ปรึกษาควรมีข้อมูลเกี่ยวข้องกับนักเรียนอย่างน้อย 3 ด้าน คือ

1.2.1 ด้านความสามารถแยกเป็น

1) ด้านการเรียนรู้ ได้แก่ ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนในแต่ละรายวิชา ผลการเรียนรู้เฉลี่ย ในแต่ละภาคเรียนและพฤติกรรมการเรียนในห้องเรียนที่มีผลการเรียนรู้ของนักเรียน เช่น ขาดเรียน ไม่ตั้งใจเรียน เป็นต้น

2) ด้านความสามารถอื่น ได้แก่ บทบาทหน้าที่พิเศษในโรงเรียน การเข้าร่วม กิจกรรมต่างๆ ทั้งในโรงเรียนและนอกโรงเรียน เป็นต้น

1.2.2 ด้านสุขภาพ แยกเป็น

1) ด้านร่างกาย ได้แก่ ส่วนสูง น้ำหนัก โรคประจำตัว และความบกพร่องทาง ร่างกาย เช่น การได้ยิน การมองเห็น เป็นต้น

2) ด้านจิตใจหรือพฤติกรรม ได้แก่ มีอารมณ์ซึมเศร้า วิตกกังวลหรือมีพฤติกรรม ไม่ปกติ เช่น พฤติกรรมอยู่ไม่นิ่ง สมาธิสั้น บุคลิกภาพเก็บตัว ซ้ำๆ เป็นต้น

1.2.3 ด้านครอบครัว

1) ด้านเศรษฐกิจ เช่น รายได้ของบิดา มารดา ผู้ปกครอง อาชีพ ของผู้ปกครอง ค่าใช้จ่ายที่นักเรียนได้รับในการมาโรงเรียน เป็นต้น

2) ด้านความคุ้มครองนักเรียน รายละเอียดที่ครูที่ปรึกษาดังทราบ เช่น จำนวน พี่น้อง บุคลากรในครอบครัว สถานภาพของบิดา มารดา บุคคลที่ดูแลรับผิดชอบนักเรียน ความสัมพันธ์ ของบุคคลในครอบครัว ลักษณะที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อม ความเจ็บป่วยของบุคคลในครอบครัว การใช้ สารเสพติด การติดสุรา การเล่นเกมพนัน เป็นต้น

1.2 การศึกษาจากข้อมูล ได้แก่

1.2.1 ผลงานของนักเรียน การเขียนเกี่ยวกับอัตชีวประวัติ บันทึกประจำวันหรือชิ้นงาน เช่น สมุดทำงาน/แบบฝึกหัด งานฝีมือ/สิ่งประดิษฐ์ โครงการงาน

1.2.2 เอกสารหลักฐานอื่นๆ เช่น ระเบียบนสะสม การศึกษาเด็กเป็นรายกรณี บันทึกสุขภาพจากแพทย์ บันทึกสรุปการประเมินจุดแข็งจุดอ่อน (SDQ) บันทึกสรุปการสำรวจเบื้องต้นเพื่อคัดแยกความพิการ/บกพร่อง บันทึกสรุปสำรวจความสามารถพิเศษ 10 แนว บันทึกสรุป การสำรavnนักเรียนด้อยโอกาส

จากที่กล่าวมาข้างต้นพอสรุปได้ว่า ด้านการรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล ครูที่ปรึกษาต้องรู้ข้อมูลเกี่ยวกับนักเรียนอย่างน้อย 3 ด้าน ได้แก่ ด้านความสามารถ ด้านสุขภาพร่างกาย และด้านครอบครัว โดยใช้เครื่องมือและวิธีการที่หลากหลายเพราะนักเรียนแต่ละคน มีความแตกต่าง มีพื้นฐานไม่เหมือนกัน ทำให้เกิดพฤติกรรมหลากหลายรูปแบบทั้งด้านบวกและด้านลบ การรับรู้ข้อมูลของนักเรียนเป็นสิ่งจำเป็นทำให้ครูที่ปรึกษามีความเข้าใจมากขึ้น นำข้อมูลไปคัดกรองได้ถูกต้อง สามารถช่วยป้องกันและแก้ปัญหาของนักเรียนได้อย่างถูกต้อง

2. การคัดกรองนักเรียน

2.1 ความสำคัญ

การคัดกรองนักเรียน เป็นการพิจารณาข้อมูลเกี่ยวกับนักเรียนเพื่อการจัดกลุ่มนักเรียนซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการหาวิธีการที่เหมาะสมในการดูแลช่วยเหลือนักเรียนให้ตรงกับสภาพปัญหาและความต้องการจำเป็นด้วยความรวดเร็วและถูกต้องแม่นยำ ระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนอาจจัดกลุ่มนักเรียนตามผลการคัดกรองเป็น 2, 3 หรือ 4 กลุ่มก็ได้ ตามขอบข่ายและเกณฑ์การคัดกรองที่โรงเรียนกำหนด เช่น ในกรณีที่แบ่งนักเรียนเป็น 4 กลุ่ม อาจนิยมนกลุ่มได้ดังนี้

2.1.1 กลุ่มปกติ คือ นักเรียนที่ได้รับการวิเคราะห์ข้อมูลต่างๆ ตามเกณฑ์การคัดกรองของโรงเรียนอยู่ในเกณฑ์ของกลุ่มปกติ ซึ่งควรได้รับการสร้างเสริมภูมิคุ้มกันและการส่งเสริมพัฒนา

2.1.2 กลุ่มเสี่ยง คือ นักเรียนที่อยู่ในเกณฑ์ของกลุ่มเสี่ยงตามเกณฑ์การคัดกรองของโรงเรียน ซึ่งโรงเรียนต้องให้การป้องกันและแก้ไขตามกรณี

2.1.3 กลุ่มมีปัญหา คือ นักเรียนที่จัดอยู่ในเกณฑ์ของกลุ่มมีปัญหาตามเกณฑ์การคัดกรองของโรงเรียน ซึ่งโรงเรียนต้องช่วยเหลือและแก้ปัญหาโดยเร่งด่วน

2.1.4 กลุ่มพิเศษ คือ นักเรียนที่มีความสามารถพิเศษ มีความเป็นอัจฉริยะ แสดงออกซึ่งความสามารถอันโดดเด่นด้านใดด้านหนึ่งหรือหลายด้านอย่างเป็นที่ประจักษ์ เมื่อเทียบกับผู้มีอายุในระดับเดียวกันภายใต้สภาพแวดล้อมเดียวกัน ซึ่งโรงเรียนต้องให้การส่งเสริมให้นักเรียนได้พัฒนาศักยภาพความสามารถพิเศษนั้นจนถึงขั้นสูงสุด

กรมสุขภาพจิต (2547 : 11) ระบุความสำคัญไว้ว่า การคัดกรองนักเรียนว่า การคัดกรองนักเรียนเป็นการพิจารณาข้อมูลเกี่ยวกับตัวนักเรียน เพื่อการจัดกลุ่มนักเรียนเป็น 2 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มปกติ ได้แก่ นักเรียนที่รับการวิเคราะห์ข้อมูลต่างๆ ตามเกณฑ์การคัดกรองของโรงเรียนแล้วอยู่ในเกณฑ์ของกลุ่มปกติ
2. กลุ่มเสี่ยงหรือกลุ่มมีปัญหา ได้แก่ นักเรียนที่จัดอยู่ในเกณฑ์ของกลุ่มเสี่ยง หรือกลุ่มมีปัญหาตามเกณฑ์การคัดกรองของโรงเรียน ซึ่งโรงเรียนต้องให้การช่วยเหลือ ป้องกัน หรือแก้ปัญหาตามแต่กรณี

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2547 : 43) ได้ระบุว่า การคัดกรองนักเรียนเป็นการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากการรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคลแล้วนำผลที่ได้มา จำแนกตามเกณฑ์การคัดกรองที่สถานศึกษาได้จัดทำขึ้น สถานศึกษาควรมีการประชุมครู กำหนดเกณฑ์การคัดกรองเพื่อจัดกลุ่มนักเรียนร่วมกันให้เป็นที่ยอมรับของครูในสถานศึกษา และสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง การคัดกรองนักเรียนจะแบ่งนักเรียนออกเป็น 3 กลุ่ม

1. กลุ่มปกติ หมายถึง นักเรียนที่ไม่มีพฤติกรรมที่เป็นปัญหา และส่งผลกระทบต่อชีวิตประจำวันของตนเอง หรือสังคมส่วนรวมในด้านลบ
2. กลุ่มเสี่ยง หมายถึง นักเรียนที่มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนไปจากปกติ เช่น เก็บตัว แสดงออกเกินขอบเขต การปรับตัวทางเพศที่ไม่เหมาะสม ทดลองสิ่งเสพติด ผลการเรียนรู้มีการเปลี่ยนแปลงไปในทางลบ จัดอยู่ในเกณฑ์ของกลุ่มเสี่ยงตามเกณฑ์การคัดกรองของโรงเรียน ซึ่งโรงเรียนต้องให้การช่วยเหลือ ป้องกัน หรือแก้ไขปัญหาดังกล่าวตามแต่กรณี
3. กลุ่มมีปัญหา หมายถึง นักเรียนที่มีพฤติกรรมที่เป็นปัญหาชัดเจน มีผลกระทบต่อวิถีของตนเองหรือต่อสังคมส่วนรวมในด้านลบ จากการคัดกรองจะพบเด็กที่มีความต้องการพิเศษแทรกอยู่ในเด็กทั้ง 3 กลุ่ม ซึ่งเด็กที่มีความต้องการพิเศษเหล่านี้ ได้แก่
 - 3.1 เด็กที่มีความบกพร่องทางการมองเห็น
 - 3.2 เด็กที่มีความบกพร่องทางการได้ยิน
 - 3.3 เด็กที่มีความบกพร่องทางสติปัญญา
 - 3.4 เด็กที่มีความบกพร่องทางร่างกาย
 - 3.5 เด็กที่มีปัญหาทางการเรียนรู้
 - 3.6 เด็กที่มีปัญหาทางอารมณ์และพฤติกรรม
 - 3.7 เด็กออทิสติก
 - 3.8 เด็กอัจฉริยะ

2.2 แนวทางวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อการคัดกรองนักเรียน

การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อการคัดกรองนักเรียนนั้นให้อยู่ในดุลยพินิจของครูที่ปรึกษา ครูประจำชั้น ผู้ที่เกี่ยวข้อง และยึดถือเกณฑ์การคัดกรองนักเรียนของโรงเรียนเป็นหลักด้วย ดังนั้น โรงเรียนจึงควรมีการประชุมครู เพื่อการพิจารณาเกณฑ์การจัดกลุ่มนักเรียนร่วมกัน เพื่อให้มีมาตรฐานหรือแนวทางการคัดกรองนักเรียนที่เหมือนกัน รวมทั้งให้มีการกำหนดเกณฑ์ว่าความรุนแรง หรือความดีของพฤติกรรมมีเท่าใด จึงจะจัดอยู่ในกลุ่มเสี่ยงหรือกลุ่มที่มีปัญหา

กรมสุขภาพจิต (2547 : 13) ได้ระบุไว้ว่า การคัดกรองนักเรียนมีประเด็นที่ควรคำนึงถึงในการปฏิบัติ ดังนี้

1. การจัดกลุ่มนักเรียนนี้ มีประโยชน์ต่อครูที่ปรึกษาในการหาวิธีการเพื่อดูแลช่วยเหลือนักเรียนได้อย่างถูกต้อง โดยเฉพาะการแก้ไขปัญหให้ตรงกับปัญหาของนักเรียนยิ่งขึ้น และมีความรวดเร็วในการแก้ไขปัญห เพราะมีข้อมูลของนักเรียนในด้านต่างๆ ซึ่งหากครูที่ปรึกษาไม่ได้คัดกรองนักเรียนเพื่อจัดกลุ่มแล้ว ความชัดเจนในเป้าหมายเพื่อการแก้ไขปัญหของนักเรียนจะมีน้อยลง มีผลต่อความรวดเร็วในการช่วยเหลือ ซึ่งบางกรณีจำเป็นต้องแก้ไขโดยเร่งด่วน

2. แนวทางการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อการคัดกรองนักเรียน การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อการคัดกรองนักเรียนนั้น ให้อยู่ในดุลยพินิจของครูที่ปรึกษาและยึดถือเกณฑ์การคัดกรองนักเรียนของโรงเรียนเป็นหลักด้วย ดังนั้นโรงเรียนจึงควรมีการประชุมครูเพื่อการพิจารณาเกณฑ์ การจัดกลุ่มนักเรียนร่วมกัน เพื่อให้มีมาตรฐานหรือแนวทางการคัดกรองนักเรียนที่เหมือนกัน เป็นที่ยอมรับของครูในโรงเรียน รวมทั้งให้มีการกำหนดเกณฑ์ว่าความรุนแรง หรือความดีของพฤติกรรมเท่าใด จึงจัดอยู่ในกลุ่มเสี่ยง หรือกลุ่มมีปัญหา

3. ผลการคัดกรองนักเรียน ครูที่ปรึกษาต้องระมัดระวังอย่างยิ่งที่จะไม่ทำให้นักเรียนรับรู้ได้ว่าตนถูกจัดกลุ่มอยู่ในกลุ่มเสี่ยงหรือกลุ่มมีปัญหา ซึ่งมีความแตกต่างจากกลุ่มปกติ โดยเฉพาะวัยรุ่นที่มีความไวต่อการรับรู้ (Sensitive) แม้ว่านักเรียนจะรู้ตัวดีว่า ขณะนี้ตนมีพฤติกรรมอย่างไรหรือประสบกับปัญหาใดก็ตาม และเพื่อเป็นการป้องกันการล้อเลียนในหมู่เพื่อนอีกด้วย ดังนั้น ครูที่ปรึกษาต้องเก็บผลการคัดกรองนักเรียนเป็นความลับ นอกจากนี้ ครูที่ปรึกษาควรมีการติดตามและประสานงานกับผู้ปกครองเพื่อช่วยเหลือนักเรียน ซึ่งก็ต้องระมัดระวังการสื่อสารที่ให้เกิดความรู้สึกว่า บุตรหลานของตนถูกจัดอยู่ในกลุ่มที่ผิดปกติ แตกต่างจากเพื่อนนักเรียนอื่นๆ ที่อาจมีผลเสียต่อนักเรียนในภายหลังได้ โรงเรียนต้องจัดกิจกรรม เพื่อส่งเสริมและพัฒนาเด็กเหล่านี้ ตามศักยภาพของแต่ละบุคคล

จากที่กล่าวมาข้างต้นพอสรุปได้ว่า การคัดกรองนักเรียนต้องพิจารณาข้อมูลนักเรียนในด้านต่างๆ เพื่อจัดกลุ่มนักเรียนตามเกณฑ์ที่โรงเรียนกำหนดหรือตามดุลยพินิจของครูที่ปรึกษา ซึ่งครูต้องเก็บเป็นความลับในกลุ่มเสี่ยงหรือกลุ่มมีปัญหา ครูที่ปรึกษาควรมีการติดตามและประสานงานกับผู้ปกครองโรงเรียนเพื่อช่วยเหลือนักเรียน ส่งเสริม และพัฒนานักเรียน ตามศักยภาพของแต่ละบุคคล

3. การส่งเสริมและพัฒนานักเรียน

3.1 ความสำคัญ

การส่งเสริมและพัฒนานักเรียนเป็นการสนับสนุนให้นักเรียนทุกคน ไม่ว่าจะเป็นนักเรียนกลุ่มปกติ หรือกลุ่มเสี่ยง/มีปัญหา กลุ่มความสามารถพิเศษให้มีคุณภาพมากขึ้นได้พัฒนาเต็มตามศักยภาพ มีความภาคภูมิใจในตนเองในด้านต่างๆ ซึ่งจะช่วยป้องกันมิให้นักเรียนที่อยู่ในกลุ่มปกติและกลุ่มพิเศษ กลายเป็นนักเรียนกลุ่มเสี่ยง/มีปัญหา และเป็นการช่วยให้นักเรียนกลุ่มเสี่ยง/ปัญหากลับมาเป็นนักเรียนกลุ่มปกติและมีคุณภาพตามมาตรฐานที่โรงเรียนหรือชุมชนคาดหวังต่อไป

3.2 วิธีการและเครื่องมือเพื่อส่งเสริมนักเรียน

การส่งเสริมนักเรียนมีหลายวิธีที่โรงเรียนสามารถพิจารณาดำเนินการได้ แต่มีกิจกรรมหลักสำคัญที่โรงเรียนต้องดำเนินการคือ การจัดกิจกรรมโฮมรูม (Homeroom) และการจัดประชุมผู้ปกครองชั้นเรียน (Classroom meeting) ซึ่งมีแนวทางการดำเนินงานในแต่ละกิจกรรม เช่น ตัวอย่างกิจกรรมโฮมรูม ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ดำเนินการเพื่อส่งเสริมนักเรียนเป็นรายบุคคลหรือกลุ่มก็ได้ สถานที่ที่ใช้จัดกิจกรรมโฮมรูมอาจเป็นที่ห้องเรียน หรือนอกห้องเรียนให้มีบรรยากาศเสมือนที่บ้าน ที่มีครูที่ปรึกษา และนักเรียนเป็นดังสมาชิกในครอบครัวเดียวกัน และมีการทำกิจกรรมที่มีประโยชน์ ต่อนักเรียนในด้านต่างๆ เช่น การรู้จักผู้อื่นและสิ่งแวดล้อม มีทักษะในการตัดสินใจ ทักษะการปรับตัวและการวางแผนชีวิต เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้ ครูและนักเรียนควรมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมด้วยกัน ประโยชน์ของการจัดกิจกรรมโฮมรูมจะช่วยให้ครูที่ปรึกษารู้จักนักเรียนมากขึ้น สามารถส่งเสริมความสามารถและป้องกันปัญหาของนักเรียนได้อีกด้วย มีกิจกรรมหลักสำคัญที่โรงเรียนต้องดำเนินการมี ดังนี้

1. การจัดกิจกรรมโฮมรูม (Homeroom)

กรมสุขภาพจิต (2547 : 18) ได้ระบุไว้ว่า กิจกรรมโฮมรูม เป็นกิจกรรมที่ดำเนินการเพื่อการส่งเสริมนักเรียนเป็นรายบุคคล หรือเป็นกลุ่มก็ได้ซึ่งสถานที่ที่ใช้จัดกิจกรรมโฮมรูม อาจเป็นที่ห้องเรียน หรือนอกห้องเรียน ให้มีบรรยากาศเสมือนบ้านที่มีครูที่ปรึกษาและนักเรียนเป็นดังสมาชิกในครอบครัวเดียวกัน มีการทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อนักเรียนในด้านต่างๆ เช่น การรู้จักตนเองของนักเรียน การรู้จักผู้อื่นและสิ่งแวดล้อม มีทักษะการตัดสินใจ ทักษะการปรับตัว และการวางแผนชีวิต เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้ ครูและนักเรียนควรมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมด้วยกัน ประโยชน์ของการจัดกิจกรรมโฮมรูม จะช่วยให้ครูที่ปรึกษารู้จักนักเรียนมากขึ้น สามารถส่งเสริมความสามารถและป้องกันปัญหาของนักเรียนได้อีกด้วย

ธัญสมร คเชนทร์เดชา (2552 : 53) ได้กล่าวถึง หลักการจัดกิจกรรมโฮมรูมไว้ ดังนี้ การดำเนินการจัดกิจกรรมโฮมรูมควรได้รับการสนับสนุนจากผู้บริหารและความร่วมมือจากครูที่ปรึกษา การตั้งจุดมุ่งหมายควรเกิดจากการพิจารณาร่วมกันจากคณะทำงาน ผู้ที่เกี่ยวข้องสอดคล้องกับความสนใจและความต้องการของผู้เรียน เวลาที่เหมาะสมประมาณ 45 นาที/สัปดาห์

จากที่กล่าวมาข้างต้นพอสรุปว่า การจัดกิจกรรมโฮมรูมเป็นกิจกรรมที่ทำให้นักเรียนได้รู้จักตนเองของนักเรียน การรู้จักผู้อื่นและสิ่งแวดล้อม มีทักษะการตัดสินใจ ทักษะการปรับตัวและการวางแผนชีวิต ช่วยส่งเสริมความสามารถของนักเรียน ทำให้ครูที่ปรึกษารู้จักนักเรียนมากขึ้น ซึ่งครูและนักเรียนมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม

2. การจัดประชุมผู้ปกครองชั้นเรียน (Classroom Meeting)

กรมสุขภาพจิต (2547 : 20) ได้ระบุไว้ว่า การจัดประชุมผู้ปกครองชั้นเรียน เป็นการพบปะกันระหว่างครูที่ปรึกษากับผู้ปกครองนักเรียนเพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดีต่อกัน และร่วมมือกันดูแลช่วยเหลือนักเรียน ระหว่างบ้าน โรงเรียนและผู้ปกครองด้วยกัน การประชุมผู้ปกครองดังกล่าวจะทำให้ นักเรียนได้รับความเอาใจใส่จากผู้ปกครองมากขึ้น ทั้งการส่งเสริมให้นักเรียนมีคุณภาพ มีความสามารถมากยิ่งขึ้น หรือร่วมมือกับทางโรงเรียนในการป้องกัน หรือแก้ไขปัญหาของนักเรียน แนวดำเนินการ ครูที่ปรึกษาควรจัดประชุมอย่างน้อยภาคเรียนละ 1 ครั้ง ซึ่งการประชุมนี้การรายงานสิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง กับตัวนักเรียนให้ผู้ปกครองทราบเพียงอย่างเดียว แต่เป็นการจัดกิจกรรมต่างๆ ที่จะทำให้ผู้ปกครองมีส่วนร่วมในการดูแลช่วยเหลือให้มากยิ่งขึ้น ดังนั้น สิ่งสำคัญควรตระหนักในการจัดกิจกรรมประชุมก็คือ

2.1 การเตรียมการ ครูที่ปรึกษาควรเตรียมความพร้อมก่อนการประชุมในด้านต่างๆ โดยเฉพาะข้อมูลของนักเรียนแต่ละคนและกิจกรรมที่จะดำเนินการ โดยกำหนดวัตถุประสงค์ในการจัดกิจกรรมที่ชัดเจน

2.2 การสื่อสาร ครูที่ปรึกษาควรระมัดระวังคำพูดที่ก่อให้เกิดความรู้สึกทางลบหรือต่อต้านจากผู้ปกครอง เช่น การตำหนินักเรียนหรือผู้ปกครอง การแจ้งข้อบกพร่องของนักเรียนในที่ประชุมหรือจะเป็นการส่วนตัวก็ตาม แต่ควรเป็นการพูดที่แสดงถึงความเข้าใจในตัวนักเรียน แสดงถึงความห่วงใยใส่ใจของครูที่มีต่อนักเรียนทุกคน และอาศัยกิจกรรมที่จะทำให้ผู้ปกครองตระหนักในความรับผิดชอบและต้องการปรับปรุงหรือแก้ไข ในส่วนที่บกพร่องของนักเรียน

2.3 การจัดกิจกรรมในการประชุม ควรเริ่มด้วยการสร้างความคุ้นเคยระหว่างผู้ปกครองด้วยกันก่อน จึงควรมีกิจกรรมอื่นๆ ให้ผู้ปกครองได้แสดงความคิดเห็น ซึ่งเป็นสาระที่เป็นประโยชน์ต่อการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

2.4 การสรุปผลและบันทึกหลักฐานการประชุมผู้ปกครอง ในการประชุมแต่ละครั้ง ครูที่ปรึกษาควรมีการสรุปผลและจัดทำเอกสารเป็นหลักฐานเพื่อประโยชน์ ดังนี้

- 1) เป็นหลักฐานในการจัดประชุมแต่ละครั้ง
- 2) เป็นข้อมูลสำหรับการดูแลช่วยเหลือนักเรียนต่อไป
- 3) เป็นข้อมูลสำหรับการจัดประชุมให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้ปกครองในครั้งต่อไป

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2547 : 48) ได้ระบุข้อควรตระหนักในการดำเนินกิจกรรมผู้ปกครองชั้นเรียน ดังนี้

1. การจัดกิจกรรมประชุมผู้ปกครองชั้นเรียน ครูประจำชั้น/ครูที่ปรึกษา ควรระมัดระวังคำพูดที่ก่อให้เกิดความรู้สึกทางลบ หรือการต่อต้านจากผู้ปกครอง เช่น การตำหนินักเรียน หรือผู้ปกครอง การแจ้งข้อบกพร่องของนักเรียนในที่ประชุม
2. ครูประจำชั้น/ครูที่ปรึกษา ควรใช้คำพูดที่แสดงถึงความเข้าใจในตัวนักเรียน แสดงถึงความห่วงใย เอาใจใส่ของครูที่มีต่อนักเรียนทุกคน
3. ครูประจำชั้น/ครูที่ปรึกษา ควรนำกิจกรรมที่ช่วยกระตุ้นให้ผู้ปกครอง ตระหนักในความรับผิดชอบและต้องการปรับปรุง แก้ไขในส่วนที่บกพร่องของนักเรียนร่วมกับสถานศึกษา
4. การจัดกิจกรรมส่งเสริมพัฒนาศักยภาพของนักเรียน ควรเป็นกิจกรรมที่หลากหลายตามความสนใจของนักเรียน เช่น ดนตรี กีฬา ศิลปะ เป็นต้น

กรมสุขภาพจิต (2544 : 155-161) ได้เสนอแนะกิจกรรมส่งเสริมนักเรียนไว้ ดังนี้

1. กิจกรรมสร้างความคุ้นเคย
 - 1.1 สาระสำคัญคือการที่คนเรามาอยู่รวมกัน จำเป็นต้องทำความรู้จัก คุ้นเคยกันเพื่อเป็นพื้นฐานการสร้างสัมพันธภาพ และปรับตัวให้อยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข
 - 1.2 วัตถุประสงค์ของกิจกรรมสร้างความคุ้นเคยเพื่อให้ครูและนักเรียนได้รู้จัก คุ้นเคยกัน รวมทั้งเพื่อให้นักเรียนได้รู้จักกันและกันมากขึ้น
 - 1.3 การดำเนินกิจกรรมให้นักเรียนแต่ละคนแนะนำตัวเอง เช่น ชื่อจริง ชื่อเล่น เป็นต้น
 - 1.3.1 ให้นักเรียนจับคู่สัมภาษณ์เพื่อนแล้วจับกลุ่มสัมภาษณ์เพิ่มขึ้น
 - 1.3.2 ให้นักเรียนบอกประโยชน์ที่ได้รับเพิ่มเติมจากการร่วมกิจกรรม ในห้องเรียนที่นักเรียนรู้จักกันแล้ว อาจมีการเปลี่ยนกิจกรรมที่มีรายละเอียดเพิ่มมากขึ้น ตามที่อาจารย์ที่ปรึกษาจะเห็นสมควร
2. กิจกรรมความดี และความสามารถที่มี
 - 2.1 สาระสำคัญคือการที่บุคคลได้มองเห็นความดี สิ่งที่ดีหรือความสามารถพิเศษของตนเอง จะทำให้เกิดความภาคภูมิใจในตนเอง เห็นคุณค่าของตนเอง ซึ่งจะเป็นพื้นฐานของการพัฒนาตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อไป
 - 2.2 วัตถุประสงค์ของกิจกรรมความดี ความสามารถที่มีคือ เพื่อให้นักเรียนตระหนักถึงความดีและความสามารถพิเศษของตน และเพื่อให้นักเรียนเกิดความภาคภูมิใจในตนเอง
 - 2.3 การดำเนินกิจกรรม
 - 2.3.1 ให้นักเรียนแต่ละคนเล่าถึงงานอดิเรกของตนเอง โดยอาจเสนอเป็นการเล่าเรื่องหรือแสดงท่าทางโดยใช้ภาษาใบ้ แล้วให้เพื่อนทาย

2.3.2 ให้นักเรียนแต่ละคนเล่าถึงความสามารถพิเศษด้านต่างๆ ของตนเอง หากไม่มีครูและเพื่อนนักเรียนช่วยกันให้กำลังใจ และช่วยกันบอกถึงกิจกรรม หรือสิ่งที่นักเรียนทำได้ดี

2.3.3 ให้นักเรียนเล่าการกระทำของตนที่รู้สึกประทับใจหรือประสบการณ์ที่ทำให้ภาคภูมิใจ

2.3.4 ให้นักเรียนร่วมกันสรุปถึงข้อคิดที่ได้จากการร่วมกิจกรรมครั้งนี้

3. กิจกรรมใฝ่รู้ใฝ่เรียน

3.1 สารสำคัญคือ โลกปัจจุบันเป็นโลกของข้อมูลข่าวสารที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา จำเป็นที่เราทุกคน โดยเฉพาะเด็กวัยเรียนจะต้องติดตามข่าวสารเพื่อให้มีความรู้ ข้อมูลใหม่ๆ รู้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก และสามารถนำข้อมูลข่าวสารต่างๆ มาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการเรียน และการดำเนินชีวิตประจำวัน

3.2 วัตถุประสงค์ของกิจกรรมใฝ่รู้ ใฝ่เรียน คือเพื่อให้นักเรียนตระหนักถึงความสำคัญในการเฝ้าหาข้อมูลความรู้ที่เป็นประโยชน์นอกตำราเรียน และเพื่อให้นักเรียนรู้จัก วิธีการแสวงหา และเลือกใช้ข้อมูลข่าวสารอย่างเหมาะสม

3.3 การดำเนินกิจกรรม

3.3.1 ให้นักเรียนร่วมกันอภิปรายถึงข้อดี - ข้อเสียของการรับรู้ข้อมูลข่าวสารต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน

3.3.2 ให้นักเรียนนำข่าว หรือข้อมูลความรู้จากสิ่งตีพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์หรืออื่นๆ มาเล่าให้เพื่อนๆ ฟัง พร้อมทั้งวิเคราะห์ข้อคิดที่ได้ แล้วครูนำอภิปรายซักถาม

3.3.3 ให้นักเรียนที่มีประสบการณ์จากการสื่อสารทางอินเทอร์เน็ตมาเล่าประโยชน์ หรือสิ่งไม่ดีที่ได้รับจากการใช้อินเทอร์เน็ต และให้อภิปรายร่วมกันถึงข้อควรระมัดระวังในการใช้อินเทอร์เน็ต

3.3.4 ให้นักเรียนร่วมกันสรุปประโยชน์ที่ได้รับจากการมีนิสัยใฝ่รู้ ใฝ่เรียน และรักการแสวงหาความรู้อันเป็นประโยชน์นอกตำราเรียน

4. กิจกรรมการพัฒนาตนเองด้านการเรียน

4.1 สารสำคัญคือ การส่งเสริมให้นักเรียนได้สำรวจและรู้จักตนเองในเรื่องการเรียน จะช่วยให้นักเรียนมองเห็นแนวทางในการพัฒนาตนเองด้านการเรียนให้ประสบผลสำเร็จ

4.2 วัตถุประสงค์ของกิจกรรมการพัฒนาตนเองด้านการเรียนคือ เพื่อให้นักเรียนได้ประเมินตนเองในด้านการเรียน และสามารถบอกวิธีที่จะพัฒนาตนเองในด้านการเรียน

4.3 การดำเนินกิจกรรม

4.3.1 ครูอธิบายเกณฑ์การจบหลักสูตร

4.3.2 ให้นักเรียนรายงานการแก้ไข 0, ร, มส และ มผ สำหรับนักเรียนที่มีผลการเรียน

ดังกล่าว

4.3.3 ให้นักเรียนรายงานผลการเรียนเฉลี่ยรายวิชาแต่ละภาคเรียน โดยเสนอเป็นกราฟแท่ง

4.3.4 ให้นักเรียนที่ได้ผลการเรียนดีในแต่ละรายวิชาเล่าวิธีการเรียน ที่ทำให้ประสบผลสำเร็จ

4.3.5 ครูนำอภิปรายเรื่องการแบ่งเวลาในการทำการบ้าน การดูหนังสือ การทำกิจกรรมนอกหลักสูตร การอ่านและบันทึกย่อ การช่วยงานผู้ปกครอง ฯลฯ

5. กิจกรรมการผ่อนคลายความเครียด

5.1 สำคัญคือ ความเครียดเกิดขึ้นได้กับคนทุกเพศ ทุกวัย ซึ่งหากนักเรียนรู้เท่าทันและขจัดออกไปได้ยิ่งเร็วเท่าไร ก็จะทำให้สุขภาพจิตดีขึ้นเท่านั้น แต่หากปล่อยให้สะสมมากขึ้น จะส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทั้งร่างกายและจิตใจทำให้ขาดความสุขในการดำเนินชีวิตและความสามารถในการเรียนลดลง ตลอดจนส่งผลกระทบต่อคนรอบข้างได้อีกด้วย

5.2 วัตถุประสงค์ของกิจกรรมการผ่อนคลายความเครียดคือ เพื่อให้นักเรียนตระหนักถึงความสำคัญของการผ่อนคลายความเครียด และรู้วิธีในการผ่อนคลายความเครียด การดำเนินกิจกรรม

5.2.1 ขออาสาสมัครนักเรียนเล่าถึงสถานการณ์ที่ตนเองเกิดความเครียด และวิธีการจัดการกับความเครียดนั้น แล้วอภิปรายร่วมกันถึงสาเหตุ และผลของความเครียดรวมทั้งแนวทางการจัดการความเครียด

5.2.2 ครูนำเสนอเทคนิคการผ่อนคลายความเครียดเบื้องต้น และให้นักเรียนฝึกปฏิบัติตามครู แล้วนำไปใช้กับตนเอง เช่น การผ่อนคลายกล้ามเนื้อ การฝึกหายใจเพื่อคลายเครียด เป็นต้น

จากที่กล่าวมาข้างต้นสรุปได้ว่า การส่งเสริมนักเรียนเป็นการสนับสนุนให้นักเรียนเป็นบุคคลที่มีคุณภาพ เกิดความภาคภูมิใจในตนเอง ช่วยป้องกันและช่วยเหลือนักเรียน กลุ่มเสี่ยง กลุ่มมีปัญหา กลับมาเป็นกลุ่มปกติ ครูที่ปรึกษาจึงควรมีการวางแผนการจัดกิจกรรม การดำเนินกิจกรรม และทำการประเมินผลการจัดกิจกรรมด้วย ซึ่งกิจกรรมโฮมรูม การประชุม ผู้ปกครองชั้นเรียนและการจัดกิจกรรมส่งเสริมในรูปแบบอื่นๆ ที่หลากหลาย ถือเป็นกิจกรรมการส่งเสริมนักเรียนในระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนที่สำคัญมาก

4. การป้องกันและแก้ไขปัญา

4.1 ความสำคัญ

ในการดูแลช่วยเหลือนักเรียน ครูควรให้ความเอาใจใส่กับนักเรียนทุกคน อย่างเท่าเทียมกัน แต่สำหรับนักเรียนกลุ่มเสี่ยง/มีปัญหานั้น จำเป็นอย่างมากที่ต้องให้ความดูแลเอาใจใส่อย่างใกล้ชิด และหาวิธีการช่วยเหลือทั้งการป้องกันและแก้ไขปัญา โดยไม่ปล่อยปละละเลยนักเรียนจนกลายเป็นปัญหาของสังคม การสร้างภูมิคุ้มกัน การป้องกันและแก้ไขปัญาของนักเรียนจึงเป็นภาระงานที่ยิ่งใหญ่และมีคุณค่าอย่างมากในการพัฒนาให้นักเรียนเติบโตเป็นบุคคลที่มีคุณภาพของสังคมต่อไป

กรมสุขภาพจิต (2546 : 22) ได้ระบุความสำคัญการป้องกันและแก้ไขปัญหาว่าในการดูแลช่วยเหลือนักเรียน ครูที่ปรึกษาควรให้ความสนใจใส่ใจกับนักเรียนทุกคนเท่าเทียมกัน แต่สำหรับนักเรียนกลุ่มเสี่ยงหรือกลุ่มมีปัญหา นั้นจำเป็นอย่างมากที่ต้องให้ความดูแลใส่ใจอย่างใกล้ชิด และหาวิธีการช่วยเหลือทั้งการป้องกันและการแก้ปัญหาโดยไม่ปล่อยปละละเลยนักเรียนจนกลายเป็นปัญหาของสังคม การป้องกันและแก้ไขปัญหานักเรียนจึงเป็นภาระงานที่ยิ่งใหญ่ และมีคุณค่าอย่างมากในการพัฒนาให้นักเรียนเติบโตเป็นบุคคลที่มีคุณภาพของสังคมต่อไป นอกจากนี้ ทุกครั้งของการช่วยเหลือนักเรียน ควรมีการบันทึกไว้เป็นหลักฐานด้วย การป้องกันและแก้ไขปัญหให้กับนักเรียนนั้นมีหลายเทคนิควิธีการ แต่สิ่งที่ครูที่ปรึกษาจำเป็นต้องดำเนินการ

4.2 วิธีการและเครื่องมือเพื่อการป้องกันช่วยเหลือนักเรียน

การป้องกันและการแก้ไขปัญหให้กับนักเรียนนั้น มีหลายเทคนิควิธีการแต่สิ่งที่ครูที่ปรึกษาจำเป็นต้องดำเนินการ มีอย่างน้อย 2 ประการ คือ

1. การให้การปรึกษาเบื้องต้นกับนักเรียนเป็นการช่วยเหลือผ่อนคลายปัญหาให้ลดน้อยลงทั้งด้านความรู้สึก ความคิด และการปฏิบัติตนของนักเรียน โดยมุ่งหวังให้นักเรียนมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่ดีงาม หรือพึงประสงค์ ปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้การปรึกษา มีประสิทธิภาพในการช่วยเหลือนักเรียน ครูที่ปรึกษาควรมีความรู้และทักษะพื้นฐานเกี่ยวกับจิตวิทยาวัยรุ่น ความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ กระบวนการและทักษะการปรึกษาเบื้องต้น (การใช้คำถาม การสร้างสัมพันธภาพ การรับฟังทั้งเนื้อหาและความรู้สึก การช่วยเหลือแก้ไขปัญห) แนวทางการแก้ไขปัญหานักเรียนในแต่ละลักษณะปัญหา (ด้านการเรียน สุขภาพครอบครัว หรือการใช้สารเสพติด การพนัน หนีเรียน เป็นต้น)

2. แนวการดำเนินการ ครูที่ปรึกษาควรมีความพร้อมในการให้การปรึกษาช่วยเหลือนักเรียนด้วยความรู้สึกที่ดีต่อนักเรียน ตั้งแต่เริ่มต้นจนจบ การปรึกษาโดยมีกระบวนการในการปรึกษาคือการสร้างสัมพันธภาพ พิจารณาและทำความเข้าใจปัญหา กำหนดวิธีการและดำเนินการแก้ไขปัญห

3. การให้คำปรึกษา (Counseling) มีเทคนิคการให้คำปรึกษา ดังนี้

- 3.1 สร้างสัมพันธภาพ (Rapport) ความพร้อมทางร่างกาย อารมณ์ จิตใจ การแสดงออกทางบุคลิกภาพ สีหน้าท่าทาง คำพูด น้ำเสียง การรู้จักรับฟัง ตั้งใจ ยินดีให้คำปรึกษา ช่วยเหลือให้ผู้รับคำปรึกษาเกิดความไว้วางใจ มีสัมพันธภาพที่ดีต่อกันและไม่ใช่เป็นสัมพันธภาพส่วนตัว แต่เป็นสัมพันธภาพในบทบาทของการให้คำปรึกษา

- 3.2 สร้างบรรยากาศที่ผ่อนคลาย (Relax) การสามารถสังเกตบุคคล การจัดสถานที่ สิ่งแวดล้อมที่เป็นสัดส่วน การกำหนดระยะเวลาที่การพูดคุย ไม่เร่งรัด ไม่เคร่งเครียด สร้างบรรยากาศ สิ่งแวดล้อมที่ทำให้ผู้รับคำปรึกษารู้สึกผ่อนคลาย ทั้งทางร่างกายและจิตใจ ในการรับคำปรึกษา

3.3 ให้สามารถระบายความรู้สึกนึกคิด (Release) การให้โอกาสผู้รับคำปรึกษาได้พูดระบายความรู้สึกนึกคิด ความวิตกกังวล ความขัดแย้ง ความทุกข์ ปัญหาที่เกิดขึ้น โดยรับฟังไม่ได้แย้ง ไม่ประเมินตัดสิน หรือแสดงความคิดเห็น ไม่เห็นด้วย หรือ เข้าข้างฝ่ายใด ฝ่ายหนึ่ง

3.4 สร้างความมั่นใจ (Reassure) การให้ผู้รับคำปรึกษามีความมั่นใจ เชื่อมมั่นในการมารับคำปรึกษา ให้กำลังใจ ชี้ให้เห็นว่าปัญหาสามารถแก้ไขได้ โดยผู้ให้คำปรึกษา มีความพร้อมเข้าใจ เต็มใจในการช่วยเหลือแก้ไขปัญหาร่วมกับผู้รับคำปรึกษา

3.5 สร้างข้อมูล ความคิดใหม่ (Re - Educate) การให้ข้อมูลใหม่แก่ผู้รับคำปรึกษา ให้มีความคิดอย่างมีเหตุผล ให้เข้าใจตนเอง เข้าใจผู้อื่น เข้าใจปัญหา สาเหตุ ความต้องการของตนเอง มีความคิดที่ถูกต้องตามความเป็นจริง

3.6 เสริมสร้างความคิดสร้างสรรค์ (Recreate) การกระตุ้นให้ผู้รับคำปรึกษา มีความคิดทางบวก มีความหวัง แรงจูงใจ มองเห็นคุณค่าความสามารถ ศักยภาพ ข้อดีของตนเอง ชี้ให้เห็นถึงวิธีการ ทิศทางในการปฏิบัติ ทางเลือกทางออกในการแก้ไขปัญหามาอย่างมีเป้าหมาย

4. คุณสมบัติของผู้ให้คำปรึกษา

4.1 บุคลิกภาพเหมาะสม ลักษณะสีหน้า ท่าทาง ยิ้มแย้ม เป็นมิตร อบอุ่น มั่นคง เป็นตัวของตัวเอง คำพูด น้ำเสียงในการใช้ภาษา การสื่อสารที่นุ่มนวล ลักษณะอารมณ์จิตใจ สุขภาพจิตดี เต็มใจ พร้อมที่จะยอมรับ มีความสงบนั่นคง หนักแน่น มีความจริงใจและสามารถยืดหยุ่น ยอมรับการเปลี่ยนแปลงได้อย่างมีเหตุผล

4.2 ทักษะที่ดี มีทัศนคติที่ดีต่อผู้รับคำปรึกษา ยอมรับ เข้าใจธรรมชาติของบุคคล แต่ละช่วงวัย เห็นคุณค่า ศักยภาพของบุคคล มีทัศนคติที่ดีในการมองปัญหาว่าสามารถแก้ไขได้ สามารถมองหาศักยภาพของบุคคลที่เกี่ยวข้อง ศักยภาพของสิ่งแวดล้อม ในการนำมาส่งเสริม เอื้ออำนวยให้การช่วยเหลือแก้ไขปัญหามา

4.3 มนุษยสัมพันธ์ที่ดี มีความสามารถในการสร้างสัมพันธภาพกับผู้อื่นได้ มีทักษะในการสื่อสาร รับฟัง สังเกต เข้าใจความคิด ความรู้สึก ความหมายของสีหน้า ท่าทาง คำพูดของผู้อื่นได้ สามารถแสดงออก สื่อสาร ด้วยความจริงใจ เป็นมิตร ให้ผู้รับคำปรึกษาเข้าใจ มีความอบอุ่นใจ มีแรงจูงใจ และศรัทธาในการรับคำปรึกษา

4.4 วุฒิภาวะทางอารมณ์เหมาะสม การแสดงพฤติกรรม ความคิด อารมณ์ จิตใจเหมาะสมกับอายุและบทบาทหน้าที่ โดยสอดคล้องกับเวลา สถานการณ์และกับบุคคล สามารถควบคุมอารมณ์ตนเองได้ มีเหตุผลที่ถูกต้อง เหมาะสม รู้จักหาข้อมูลในการพิจารณา วิเคราะห์ ประเมินไม่ด่วนสรุป ไม่ยึดความรู้สึกนึกคิดของตนเองเป็นศูนย์กลาง สามารถยืดหยุ่น ยอมรับ ข้อมูล ข้อเท็จจริง เพื่อการปรับเปลี่ยนได้

4.5 มีจรรยาบรรณ มีความศรัทธา รับผิดชอบต่องานในบทบาทหน้าที่รับผิดชอบต่อบุคคล หน่วยงานและสังคมที่เกี่ยวข้องในขอบเขตความสามารถ ปฏิบัติตนโดยการยึดหลักจรรยาบรรณ มีคุณธรรม พรหมวิหาร 4 และสามารถรักษาความลับของบุคคล ไม่มีอคติในการให้คำปรึกษา รักษาประโยชน์สิทธิของผู้รับคำปรึกษา

กรมสุขภาพจิต (2544 : 178-180) ได้เสนอแนะการจัดกิจกรรมการป้องกัน และแก้ไขปัญหาของนักเรียน ไว้ดังนี้ คือ

1. กิจกรรมเสริมหลักสูตร เป็นการจัดกิจกรรมนอกเวลาเรียน ไม่ใช่ในคาบเรียน โดยส่วนใหญ่จึงเป็นเวลาเช้าก่อนเข้าแถว หรือเวลาเย็นหลังโรงเรียนเลิกแล้ว การจัดกิจกรรม อาจจัดทำเป็นชมรมเป็นโครงการ หรือเป็นงานของโรงเรียน โดยมีครูที่ปรึกษากับนักเรียน ร่วมกันพิจารณาเลือกกิจกรรมให้เหมาะสมกับตัวนักเรียน และความต้องการของนักเรียน โรงเรียนควรมีกิจกรรม ให้นักเรียนได้เลือกอย่างหลากหลาย ซึ่งนักเรียนอาจเข้าร่วมกิจกรรมในฐานะสมาชิก หรือเป็นผู้ร่วมจัดกิจกรรม หรือเป็นผู้รับผิดชอบจัดกิจกรรมเอง โดยมีครูเป็นที่ปรึกษา การที่โรงเรียนมีแหล่งเรียนรู้เพียงพอเกี่ยวกับจำนวนนักเรียนที่จะใช้ศึกษาค้นคว้า เรียนรู้ด้วยตนเองก็จะเอื้ออำนวยให้การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรเป็นไปอย่างกว้างขวางมากขึ้น และหากโรงเรียนมีเทคโนโลยีทันสมัย ก็จะจูงใจให้นักเรียนมาร่วมกิจกรรมมากขึ้นด้วย

วัตถุประสงค์ของกิจกรรมเสริมหลักสูตรคือนักเรียนได้ใช้เวลาว่างอย่างมีคุณค่าเกิดประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวม นักเรียนเห็นคุณค่า ภาคภูมิใจในตนเอง จากการแสดงออกถึงความสามารถที่ตนมีรวมทั้งช่วยส่งเสริมให้นักเรียนมีทักษะทางสังคมที่ดี

2. กิจกรรมในห้องเรียน เป็นการจัดกิจกรรมในห้องเรียน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมกลุ่มที่ช่วยให้นักเรียน ทุกคนมีส่วนร่วม มีบทบาทในกลุ่ม และได้เรียนรู้มากกว่าเนื้อหาวิชา การจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ (Child Center) หรือการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Participatory Learning) จึงเป็นส่วนสำคัญของการจัดกิจกรรมในห้องเรียน วัตถุประสงค์ของกิจกรรมในห้องเรียน คือ การช่วยให้นักเรียนเพิ่มพูนทักษะทางสังคม นักเรียนเกิดการเรียนรู้ร่วมกันทำให้มีการเรียนรู้ที่เร็วขึ้น และนักเรียนเกิดความรู้สึกภูมิใจในตนเอง จากการได้ทำกิจกรรมกลุ่ม หรือได้ช่วยงานครูในห้องเรียน

3. กิจกรรมเพื่อนช่วยเพื่อน เป็นกิจกรรมที่ครูที่ปรึกษาต้องพิจารณาจับคู่ให้นักเรียนให้เหมาะสมกันทั้งด้าน ความสามารถ บุคลิกภาพ เพื่อให้สามารถช่วยเหลือกันได้จริง และไม่มีปัญหาในการจับคู่ หรือถูกข่มขู่ ถูกแกล้งจากเพื่อนที่ตนดูแล นักเรียนทั้งคู่ต้องสมัครใจที่จะจับคู่กัน และยินดีให้หรือรับการดูแลช่วยเหลือจากเพื่อนอีกคนหนึ่ง ครูที่ปรึกษาต้องสังเกตพฤติกรรมของทั้งคู่อยู่เสมอว่า ช่วยเหลือกันได้หรือไม่ มีปัญหาอุปสรรคอย่างไรรวมทั้งควรมีการสอบถามหรือให้คำแนะนำในการจับคู่ เพื่อการช่วยเหลือกันอย่างสม่ำเสมอ

วัตถุประสงค์ของกิจกรรมเพื่อนช่วยเพื่อนคือ เพื่อให้นักเรียนที่มีความสามารถ หรือมีจุดเด่น จุดแข็งในด้านต่างๆ ได้ดูแลช่วยเหลือเพื่อนที่ด้อยกว่าและนักเรียนได้เรียนรู้การใส่ใจ เอื้อเฟื้อต่อกันและกัน รู้จักการให้และการรับด้วยไมตรี

4. กิจกรรมซ่อมเสริม เป็นการแก้ปัญหาด้านการเรียนของนักเรียน ซึ่งครูในระดับชั้นเดียวกัน จำเป็นต้องร่วมมือร่วมใจกันวางแผนการสอนซ่อมเสริมให้แก่เด็กเรียนที่เรียนอ่อน หรือเรียนรู้ช้า เรียนรู้ไม่ทันเพื่อน ครูที่ปรึกษาควรมีการประสานงานขอความร่วมมือจากครูประจำวิชาก่อนส่งนักเรียน ไปติดต่อ เพื่อขอเรียนซ่อมเสริม

วัตถุประสงค์ของกิจกรรมซ่อมเสริมคือ เพื่อช่วยให้นักเรียนที่มีผลการเรียนไม่ดี ได้เรียนเพิ่มเติมจากครูประจำวิชาที่ตนเรียนอ่อน เรียนไม่ทันเพื่อน เพื่อให้นักเรียนรู้จักรับผิดชอบตนเองในเรื่อง การเรียน และเพื่อให้นักเรียนได้ใส่ใจการเรียนของตนเองมากขึ้น

5. กิจกรรมการสื่อสารกับผู้ปกครอง เป็นการช่วยเหลือนักเรียนโดยอาศัยความร่วมมือจากผู้ปกครอง ซึ่งครูที่ปรึกษา ควรมีทักษะการสื่อสาร และควรบอกถึงความรู้สึกห่วงใยของครูที่มีต่อนักเรียน จากพฤติกรรมที่สังเกตเห็น แทนการแจ้งว่านักเรียนมีปัญหาในเรื่องใด เพื่อมิให้ผู้ปกครองเกิดความรู้สึกต่อต้าน ไม่พอใจโรงเรียน ครูที่ปรึกษา หรือแม้แต่ตัวนักเรียนเอง

วัตถุประสงค์ของกิจกรรมการสื่อสารกับผู้ปกครองคือ เพื่อให้ผู้ปกครองได้เกิดความตระหนัก และมีความใส่ใจดูแลช่วยเหลือนักเรียนมากขึ้น และรับทราบปัญหาของนักเรียนที่พบในโรงเรียน

4.3 ข้อพึงตระหนักในการป้องกันและแก้ไขปัญห

4.3.1 การรักษาความลับ เรื่องราวข้อมูลนักเรียนที่ต้องป้องกันและให้ความช่วยเหลือไม่ควรนำไปเปิดเผย ยกเว้นเพื่อขอความร่วมมือในการจะช่วยให้มีการป้องกันช่วยเหลือนักเรียนกับบุคคลที่เกี่ยวข้อง โดยไม่ระบุชื่อสกุลจริงของนักเรียน การบันทึกข้อมูลการป้องกันและช่วยเหลือนักเรียน ควรเก็บไว้ในที่เหมาะสมและสะดวกในการเรียกใช้

4.3.2 การป้องกัน ต้องพิจารณาสาเหตุของการที่จะป้องกันให้ครบถ้วนและหาวิธีป้องกัน และช่วยเหลือให้เหมาะสมกับสาเหตุนั้นๆ เพราะการป้องกันมิได้เกิดจากสาเหตุใดเพียงสาเหตุเดียวแต่ อาจเกิดจากหลายๆ สาเหตุที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน การป้องกันมีหลายวิธีการต้องป้องกันให้ตรงกับ สาเหตุและช่วยเหลือให้สอดคล้องกับความต้องการ และเหมาะสมกับนักเรียนเนื่องจากความแตกต่าง ของบุคคล ดังนั้น การป้องกันและให้ความช่วยเหลือนักเรียนควรจะให้คำแนะนำปรึกษาให้ถูกต้องและ ตรงกับสาเหตุ ควรมีกระบวนการหรือทักษะในการป้องกันและช่วยเหลือที่ครูแต่ละคนสามารถเรียนรู้ ฝึกฝน เพื่อการนำไปใช้ให้เหมาะสมกับการป้องกันช่วยเหลือนักเรียนในแต่ละคน

จากที่กล่าวมาข้างต้นพอสรุปได้ว่า การช่วยเหลือป้องกัน และแก้ไขปัญหานักเรียนต้อง พิจารณาสาเหตุของปัญหาให้ครบถ้วน และหาวิธีการช่วยเหลือให้เหมาะสมกับสาเหตุนั้นๆ ครูที่ปรึกษา ควรจัดกิจกรรมที่หลากหลาย เนื่องจากความแตกต่างของบุคคล ดังนั้นการช่วยเหลือนักเรียนโดยเฉพาะ

การให้คำแนะนำปรึกษาจึงไม่มีสูตรการช่วยเหลือสำเร็จตายตัว เพียงแต่มีแนวทาง กระบวนการหรือทักษะการช่วยเหลือที่ครูแต่ละคนสามารถเรียนรู้ ผักผ่อน เพื่อการนำไปใช้ให้เหมาะสมกับแต่ละปัญหา ในนักเรียนแต่ละคน และประสานความร่วมมือกับผู้ปกครองเพื่อให้การช่วยเหลือมีประสิทธิภาพมากขึ้น

5. การส่งต่อ

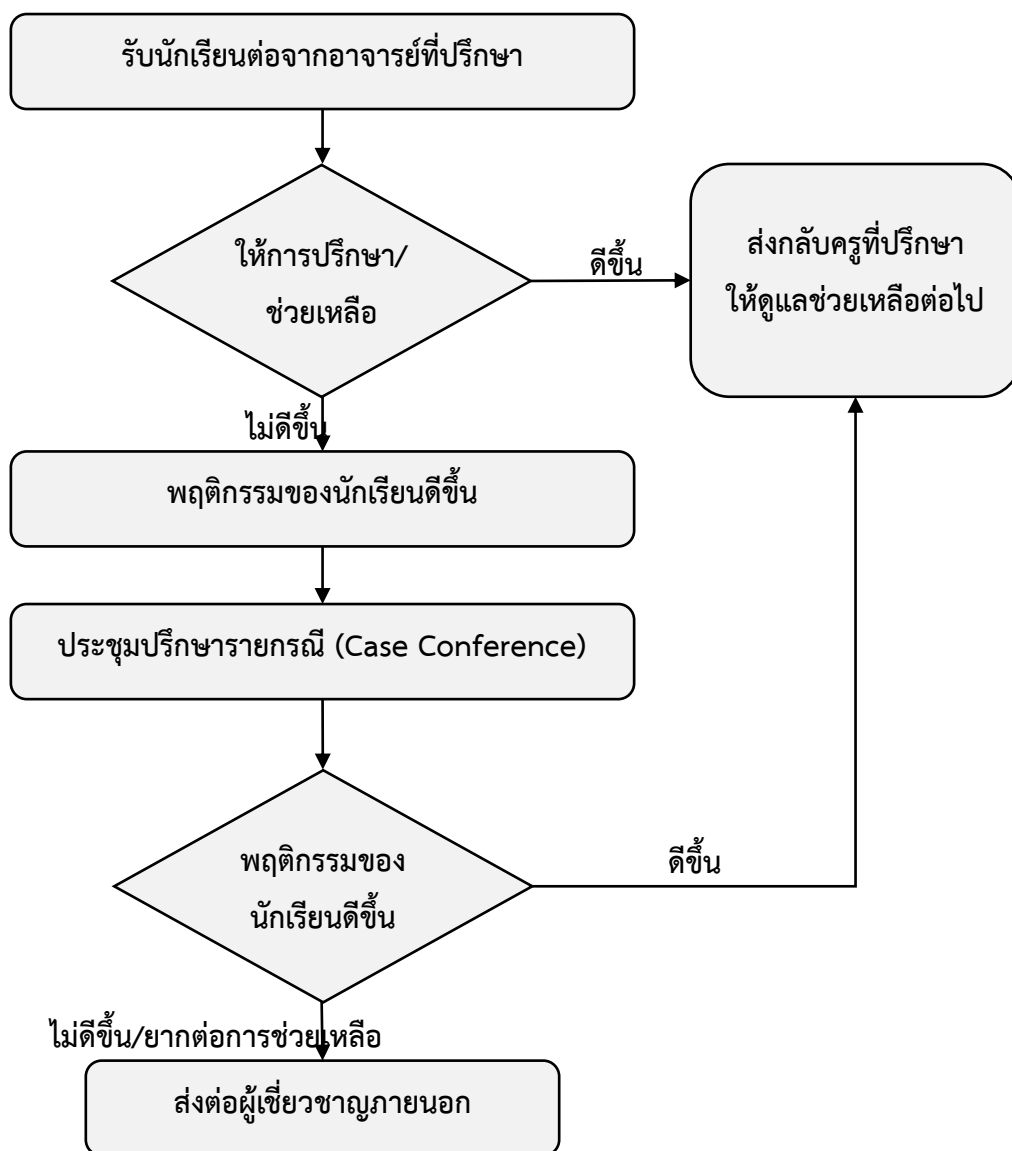
5.1 ความสำคัญ

ในการป้องกันและแก้ไขปัญหานักเรียนโดยครูประจำชั้น และครูที่ปรึกษาตามกระบวนการป้องกันและช่วยเหลือนักเรียนนั้น ในกรณีที่มีปัญหายากต่อการช่วยเหลือหรือช่วยเหลือแล้วนักเรียนมีพฤติกรรมไม่ดีขึ้น ก็ควรส่งต่อผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ นักเรียนได้รับการส่งเสริมพัฒนาและช่วยเหลืออย่างถูกต้องและรวดเร็วขึ้น หากปล่อยให้เป็นบทบาทหน้าที่ของครูประจำชั้น/ครูที่ปรึกษา/ผู้เกี่ยวข้องคนใดคนหนึ่งเท่านั้น ความยุ่งยากของปัญหาอาจมีมากขึ้นหรือลุกลามกลายเป็นปัญหาใหญ่โตจนยากต่อการแก้ไขช่วยเหลือ

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2552 : 21-22) ได้ระบุไว้ว่า ในการป้องกันและแก้ไขปัญหานักเรียน โดยครูที่ปรึกษาตามกระบวนการแก้ปัญหา อาจมีบางกรณีที่ปัญหามีความยากต่อความช่วยเหลือ นักเรียนมีพฤติกรรมไม่ดีขึ้น ก็ควรดำเนินการส่งต่อไปยังผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านต่อไป เพื่อให้ปัญหาของนักเรียนได้รับการช่วยเหลืออย่างถูกต้อง และรวดเร็วขึ้น หากปล่อยให้เป็นบทบาทหน้าที่ของครูที่ปรึกษาหรือครูคนใดคนหนึ่งเท่านั้น ความยุ่งยากของปัญหาอาจมีมากขึ้นหรือลุกลามเป็นปัญหาใหญ่โตจนยากต่อการแก้ไข การส่งต่อ แบ่งเป็น 2 แบบ คือ

1. การส่งต่อภายใน ครูที่ปรึกษาส่งต่อไปยังครูที่ให้การช่วยเหลือได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะปัญหา เช่น ส่งต่อครูแนะแนว ครูพยาบาล ครูประจำวิชา หรือฝ่ายปกครอง เป็นต้น การส่งต่อภายใน หากส่งไปยังครูแนะแนวหรือฝ่ายปกครองจะเป็นการแก้ปัญหาที่ยากต่อการช่วยเหลือของครูที่ปรึกษา เช่น ปัญหาเกี่ยวกับจิตใจ ความรู้สึก ปัญหาเกี่ยวกับพฤติกรรมซ้ำซ้อนหรือรุนแรง แต่หากเกิดกรณียากต่อการช่วยเหลือก็ต้องส่งต่อผู้เชี่ยวชาญภายนอกต่อไป

2. การส่งต่อภายนอก ครูแนะแนว หรือฝ่ายปกครองเป็นผู้ดำเนินการส่งต่อไปยังผู้เชี่ยวชาญภายนอก การช่วยเหลือแก้ไขปัญหานักเรียนหรือการส่งต่อนักเรียนนั้น ซึ่งในบางกรณี ครูที่ปรึกษาดำเนินการได้ ตั้งแต่กระบวนการการรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล หรือการคัดกรองนักเรียนก็ได้ โดยขึ้นอยู่กับกรณีปัญหานักเรียนแต่ละคน สำหรับการส่งต่อภายใน หากส่งต่อไปยังครูแนะแนวหรือฝ่ายปกครองจะเป็นการแก้ปัญหาที่ยากต่อการช่วยเหลือของครูที่ปรึกษา เช่น ปัญหาเกี่ยวกับจิตใจ ความรู้สึก และปัญหาพฤติกรรมที่ซ้ำซ้อนหรือรุนแรง เป็นต้น ครูที่รับต่อต้องมีการช่วยเหลืออย่างเป็นระบบ และประสานการทำงานกับผู้เกี่ยวข้องเพื่อช่วยเหลือที่มีประสิทธิภาพ แต่หากเกิดกรณียากต่อการช่วยเหลืออีกก็ต้องส่งต่อ ผู้เชี่ยวชาญภายนอกเช่นกัน ดังภาพที่ 7



ภาพที่ 7 กระบวนการดำเนินงานเพื่อแก้ไขปัญหานักเรียนของครูแนะแนว/ผู้ที่เกี่ยวข้อง
ที่มา : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2547 : 53)

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า การส่งต่อนักเรียน คือ การดำเนินการส่งต่อนักเรียนที่มีปัญหา บางประการที่ครูประจำชั้น ครูที่ปรึกษา หรือโรงเรียนไม่สามารถแก้ไขปัญหาก็ให้ความช่วยเหลือ ที่ถูกต้องเหมาะสมได้ไปยังผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เพื่อให้ปัญหาของนักเรียนได้รับการช่วยเหลือที่ถูกต้อง และรวดเร็ว โดยมีการบันทึกผลการช่วยเหลือ การส่งต่อนักเรียนภายในและภายนอกโรงเรียน การติดตาม ผลการส่งต่อนักเรียน และสรุปผลการส่งต่อนักเรียนไว้เป็นหลักฐานตามระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

บทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการในระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

สำนักคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2559 : 23-25) กล่าวว่า ในการดำเนินงานตามระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนนั้น ต้องมีผู้รับผิดชอบดำเนินงานตามบทบาทหน้าที่ ตามขั้นตอนและกระบวนการที่ถูกต้องอย่างมีประสิทธิภาพ จึงจะช่วยให้ นักเรียนทุกคนได้รับการดูแลช่วยเหลือตามเจตนารมณ์ของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

1. คณะกรรมการอำนวยการ (ทีมหน้า)

คณะกรรมการอำนวยการ (ทีมหน้า) ประกอบด้วย ผู้อำนวยการโรงเรียน เป็นประธานกรรมการ มีกรรมการตามตำแหน่งต่างๆ ได้แก่ รองผู้อำนวยการทุกฝ่าย หัวหน้าระดับ หัวหน้างานแผนงาน หัวหน้างานกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ผู้แทนผู้ปกครอง ผู้แทนชุมชน และหัวหน้างานแนะแนวเป็นกรรมการและเลขานุการ

คณะกรรมการอำนวยการ (ทีมหน้า) มีบทบาทหน้าที่ ดังนี้

- 1.1 ส่งเสริมสนับสนุนการขับเคลื่อนและพัฒนาระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน
- 1.2 สร้างขวัญกำลังใจ และพัฒนาบุคลากร
- 1.3 เป็นผู้นำในการพัฒนากิจการ บำรุงการภารกิจการกิจโดยรวมของสถานศึกษา
- 1.4 ประสานสัมพันธ์และสร้างความเข้มแข็งให้ทีมประสาน ทีมทำ และเครือข่ายการดำเนินงาน

จากทุกภาคส่วน

- 1.5 นิเทศ กำกับ ติดตาม และประเมินผล

2. คณะกรรมการประสานงาน (ทีมประสาน)

คณะกรรมการประสานงาน (ทีมประสาน) ประกอบด้วย รองผู้อำนวยการที่ผู้บริหารมอบหมายเป็นประธานกรรมการ มีกรรมการตามตำแหน่งและหน้าที่ต่างๆ ได้แก่ หัวหน้าระดับทุกระดับ หัวหน้างานกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน หัวหน้างานอนามัย ครูพยาบาล และหัวหน้างานแนะแนว เป็นกรรมการและเลขานุการ

คณะกรรมการประสานงาน (ทีมประสาน) มีบทบาทหน้าที่ ดังนี้

- 2.1 ปฏิบัติงานในฐานะบุคลากรหลักในการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน
- 2.2 ประสานงานระหว่างคณะกรรมการอำนวยการ (ทีมหน้า) และหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดูแลช่วยเหลือนักเรียน
- 2.3 จัดทำเครื่องมือ สื่ออุปกรณ์ที่จำเป็นในการพัฒนาดำเนินงานและรับผิดชอบในการชี้แจง สร้างความรู้ ความเข้าใจแก่ผู้ปฏิบัติงาน
- 2.4 จัดการประชุมคณะกรรมการทุกฝ่ายอย่างต่อเนื่อง สม่ำเสมอ เพื่อแสวงหาแนวทางในการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

2.5 สรุปรายงานผลการดำเนินงานและดำเนินการอื่นใด เพื่อให้ระบบการดูแลช่วยเหลือ นักเรียนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

3. คณะกรรมการดำเนินงาน (ทีมทำ)

คณะกรรมการดำเนินงาน (ทีมทำ) ประกอบด้วย หัวหน้าระดับชั้น เป็นประธานกรรมการ มีกรรมการตามตำแหน่งหน้าที่ต่างๆ ได้แก่ รองหัวหน้าระดับ ครูที่ปรึกษา ครูผู้สอน และครูแนะแนว เป็นกรรมการและเลขานุการ

คณะกรรมการดำเนินงาน (ทีมทำ) มีบทบาทหน้าที่ ดังนี้

3.1 ประสานงานกับผู้เกี่ยวข้องและดำเนินการประชุมชี้แจง

3.2 บันทึกหลักฐานการปฏิบัติงาน ประเมินผลและจัดทำรายงานตามระดับชั้น

3.3 ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการของครูที่ปรึกษาและนักเรียน เพื่อประโยชน์ต่อการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

3.4 ประชุมคณะกรรมการอย่างต่อเนื่อง สม่ำเสมอ

3.5 ดำเนินการดูแลให้ความช่วยเหลือนักเรียนตามขั้นตอน และกระบวนการของระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

บทบาทหน้าที่ของบุคลากรในคณะกรรมการดำเนินงาน (ทีมทำ)

1) หัวหน้าระดับ/รองหัวหน้าระดับ

(1.1) ติดตาม กำกับดูแลช่วยเหลือนักเรียนของครูที่ปรึกษา

(1.2) ประสานงานกับผู้เกี่ยวข้องในการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

(1.3) จัดประชุมครูในระดับเพื่อพัฒนาประสิทธิภาพในการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

(1.4) จัดประชุมกลุ่มเพื่อปรึกษาปัญหารายกรณี

(1.5) บันทึกหลักฐานการปฏิบัติงาน และจัดทำรายงานประเมินผลระดับส่งผู้บริหาร โดยผ่านทีมประสานงาน

2) ครูที่ปรึกษา/ครูประจำชั้น

(2.1) ดำเนินการดูแลช่วยเหลือนักเรียนตามแนวทางที่กำหนด ดังนี้

การรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล โดยการรวบรวมข้อมูลผู้เรียนเป็นรายบุคคล จัดทำข้อมูลให้เป็นระบบและเป็นปัจจุบัน

การคัดกรองนักเรียน วิเคราะห์ข้อมูลจำแนกจัดกลุ่มผู้เรียน เช่น กลุ่มเด็กมีความสามารถพิเศษ กลุ่มปกติ กลุ่มเสี่ยง และกลุ่มมีปัญหาต้องการช่วยเหลือโดยเร่งด่วน

การส่งเสริมและพัฒนานักเรียน โดยจัดกิจกรรม โครงการ โครงการงาน ส่งเสริมพัฒนา ผู้เรียนให้รู้จักตนเอง รักและเห็นคุณค่าในตนเอง มีทักษะในการดำรงชีวิต

การป้องกันและแก้ไขปัญหาคูดูแลช่วยเหลือให้คำปรึกษากรณีปัญหาที่ไม่ยุ่งยาก ซับซ้อนทั้งรายบุคคลและเป็นกลุ่ม

การส่งต่อนักเรียน กรณีปัญหาของนักเรียนซับซ้อนให้ส่งต่อไปยังครูแนะแนว ฝ่ายปกครอง หรือผู้มีทักษะความสามารถตรงกับลักษณะปัญหา

(2.2) พัฒนาตนเองด้านองค์ความรู้ทางจิตวิทยาการแนะแนว และการให้คำปรึกษา

(2.3) ร่วมประชุมกลุ่มปรึกษาปัญหารายกรณี

(2.4) บันทึกหลักฐานการปฏิบัติงานและประเมินผล รายงานส่งหัวหน้าระดับ

3) ครูแนะแนว

(3.1) นิเทศ สนับสนุนและเป็นแกนหลักแก่ครูที่ปรึกษาและผู้เกี่ยวข้องทุกคนในการให้ความรู้ เทคนิค วิธีการ และกระบวนการตามหลักจิตวิทยาและการแนะแนวเพื่อใช้ในการดูแลช่วยเหลือนักเรียนในประเด็นสำคัญต่อไปนี้

(3.1.1.1) เทคนิค วิธีการ และเครื่องมือ เพื่อการรู้จักและเข้าใจผู้เรียน รวมทั้งการคัดกรองจัดกลุ่มผู้เรียน การให้คำปรึกษาเบื้องต้น เช่น การใช้ระยะเบี่ยงเบน สัมผัส การสังเกต การสัมภาษณ์

(3.1.1.2) เสนอนโยบายทางการจัดกิจกรรมโฮมรูม การประชุมผู้ปกครองชั้นเรียน และกิจกรรมสำหรับผู้เรียนทุกกลุ่มคัดกรอง

(3.1.1.3) ให้ความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับธรรมชาติและลักษณะของผู้เรียน กลุ่มพิเศษต่างๆ และเสนอนโยบายทางการดูแลช่วยเหลือ ส่งเสริม และการพัฒนาผู้เรียน

(3.2) ให้คำปรึกษาแก่ผู้เรียน (ในกรณีที่ครูที่ปรึกษาไม่สามารถแก้ไขหรือยากต่อการช่วยเหลือ) ผู้ปกครองและผู้ขอรับบริการทั่วไป

(3.3) ประสานกับผู้เกี่ยวข้องทั้งในและนอกสถานศึกษาเป็นระบบ “เครือข่าย” ในการดำเนินงานแนะแนว และการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

(3.4) จัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนในคาบแนะแนว

(3.5) ให้บริการต่างๆ หรือจัดทำโครงการ กิจกรรมกลุ่มต่างๆ ให้กับนักเรียนซึ่งเป็นการสนับสนุนระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

(3.6) ร่วมประชุมกลุ่มปรึกษาปัญหารายกรณี

(3.7) ในกรณีที่นักเรียนมีปัญหาต่อการช่วยเหลือของครูแนะแนวให้ส่งต่อผู้เชี่ยวชาญภายนอก และติดตามผลการช่วยเหลือนั้น

(3.8) บันทึกหลักฐานการปฏิบัติงานและประเมินผลรายงานส่งผู้บริหารหรือหัวหน้าระดับ

4) ครูผู้สอนประจำวิชาและครูที่เกี่ยวข้อง

(4.1) ศึกษาข้อมูลของผู้เรียนเป็นรายบุคคล เพื่อรู้จักและเข้าใจผู้เรียนอย่างแท้จริง

(4.2) ให้ข้อมูลเกี่ยวกับตัวนักเรียนแก่ครูที่ปรึกษา และให้ความร่วมมือกับครูที่ปรึกษา และผู้ที่เกี่ยวข้องในการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

(4.3) ให้ข้อมูลการรู้จักและเข้าใจผู้เรียนในการจัดกระบวนการเรียนรู้กิจกรรมพัฒนาผู้เรียนและบริการต่างๆ ให้ผู้เรียนได้พัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ

(4.4) ให้คำปรึกษาเบื้องต้นในรายวิชาที่สอน ในด้านการศึกษาต่อ การประกอบอาชีพ ทักษะการดำรงชีวิต และบุคลิกที่พึงประสงค์

(4.5) พัฒนาตนเองด้านองค์ความรู้ทางจิตวิทยาและการแนะแนวและนำมาบูรณาการในการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียน

(4.6) ร่วมประชุมกลุ่มปรึกษาปัญหากรณี ในกรณีที่เกี่ยวข้องกับการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

(4.7) บันทึกหลักฐานการปฏิบัติงาน สรุปผล และรายงานส่งหัวหน้าระดับ

5) ผู้แทนนักเรียน

(5.1) เรียนรู้ ทำความเข้าใจกรอบแนวคิดของระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน

(5.2) ประสานงานในการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับสภาพปัญหา และความต้องการจำเป็นของเพื่อนนักเรียน

(5.3) มีส่วนร่วมในการกำหนดแผนงาน/โครงการ/ กิจกรรม

(5.4) เป็นแกนนำในการดูแลช่วยเหลือเพื่อนนักเรียนให้ได้รับประสบการณ์การเรียนรู้ และการสร้างเสริมทักษะการดำรงชีวิตอย่างเต็มตามศักยภาพ

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2547 : 13-24) ระบุไว้ว่า ระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนเป็นระบบการทำงานที่มีกระบวนการชัดเจน ดังนั้นบทบาทหน้าที่ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจะต้องศึกษาบทบาทหน้าที่ตามกรอบการทำงานให้ชัดเจน ดังนี้

1. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีบทบาทหน้าที่ ดังนี้

1.1 กำหนดนโยบายและหน่วยงานที่รับผิดชอบ ในสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ด้านการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

1.2 ประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นเครือข่ายการดำเนินงานดูแลช่วยเหลือนักเรียน

1.3 ส่งเสริม และสนับสนุนให้สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเกิดการพัฒนาองค์ความรู้สู่การปฏิบัติด้านการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

1.4 สนับสนุนช่วยเหลือให้สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสามารถดำเนินการดูแลช่วยเหลือนักเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1.5 ส่งเสริมให้สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามีระบบติดตาม ประเมินผลและรายงานความก้าวหน้าอย่างต่อเนื่อง

2. สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา มีบทบาทหน้าที่ ดังนี้

2.1 นำนโยบายการช่วยเหลือนักเรียนสู่การปฏิบัติในสถานศึกษา ส่งเสริมสนับสนุนให้สถานศึกษาเกิดการพัฒนาองค์ความรู้และความสามารถในการปฏิบัติด้านการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

2.2 สนับสนุน ช่วยเหลือให้สถานศึกษาสามารถดำเนินงานการดูแลช่วยเหลือนักเรียนได้อย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพ

2.3 ประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อร่วมมือดำเนินงานการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

2.4 ติดตามประเมินผล และรายงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของสถานศึกษา

3. ผู้บริหารสถานศึกษา มีบทบาทหน้าที่ ดังนี้

3.1 บริหารจัดการให้มีระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของสถานศึกษาให้ชัดเจน และมีประสิทธิภาพ แนวทางการดำเนินงาน คือ กำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์การดำเนินงานตามระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน สร้างความตระหนักให้ครูทุกคนและบุคลากรที่เกี่ยวข้องเห็นคุณค่าและความจำเป็นของระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน กำหนดโครงสร้างการบริหารระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนให้เหมาะสมกับสถานศึกษา แต่งตั้งคณะกรรมการในการดำเนินงานตามความเหมาะสม ประชุมคณะกรรมการและกำหนดเกณฑ์จำแนกกลุ่มนักเรียน ส่งเสริมให้ครูทุกคนและบุคลากรที่เกี่ยวข้องได้รับความรู้เพิ่มเติม มีทักษะเกี่ยวกับระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนอย่างต่อเนื่อง

3.2 ประสานงานระหว่างสถานศึกษากับหน่วยงานและบุคคลภายนอก เช่น ผู้ปกครอง เครือข่ายผู้ปกครอง องค์กรต่างๆ สาธารณสุข โรงพยาบาล สถานีตำรวจ แนวทางการดำเนินงาน คือ เชิญร่วมเป็นคณะกรรมการและเครือข่ายในการช่วยเหลือนักเรียน ประชุมปรึกษาหารือ และขอความร่วมมือ

3.3 ดูแล กำกับ นิเทศ ติดตาม ประเมินผล สนับสนุนและให้ขวัญกำลังใจในการดำเนินงาน แนวทางการดำเนินงาน คือ กำหนดปฏิทินการดำเนินงาน นิเทศ ติดตามประเมินผล ยกย่อง ให้รางวัล เผยแพร่ผลงานการดำเนินการในโอกาสต่างๆ

4. หัวหน้าระดับชั้น มีบทบาทหน้าที่ ดังนี้

4.1 ติดตาม กำกับ การดูแลช่วยเหลือนักเรียนของครูประจำชั้น/ครูที่ปรึกษา

4.2 ประสานงานกับผู้เกี่ยวข้องในการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

4.3 จัดประชุมครูในระดับ เพื่อประสิทธิภาพในการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

4.4 จัดประชุมกลุ่มเพื่อปรึกษาปัญหารายกรณี (Case Conference)

4.5 บันทึกหลักฐานการปฏิบัติงานและจัดทำรายงาน ประเมินผลระดับส่งผู้บริหารโดยผ่านทีมประสาน

4.6 ปฏิบัติงานอื่นๆ ที่ได้รับมอบหมาย

5. ครูประจำชั้น หรือครูที่ปรึกษา มีบทบาทหน้าที่ ดังนี้

5.1 รู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล

5.2 คัดกรอง จำแนกนักเรียน

5.3 จัดกิจกรรมต่างๆ เพื่อส่งเสริมและพัฒนา

5.4 จัดกิจกรรมป้องกัน แก้ไข ช่วยเหลือ ส่งต่อ

5.5 รายงานผล

6. ครูแนะแนว มีบทบาทหน้าที่ ดังนี้

6.1 นิเทศ สนับสนุนและเป็นแกนหลักแก่ครูประจำชั้นหรือครูที่ปรึกษาและผู้ที่เกี่ยวข้องทุกคนในการให้ความรู้ เทคนิค วิธีการในการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

6.2 จัดกิจกรรมส่งเสริมและพัฒนา

6.3 จัดกิจกรรมป้องกัน แก้ไข ช่วยเหลือ

6.4 ส่งต่อ

7. นักเรียน มีบทบาทหน้าที่ คือ ให้ความร่วมมือกับคณะกรรมการนักเรียน ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี เข้าร่วมกิจกรรมของสถานศึกษา

8. คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน มีบทบาทหน้าที่ คือ ให้การสนับสนุนให้คำปรึกษาเสนอแนะแนวทางในการส่งเสริม พัฒนา และแก้ไขนักเรียน อำนวยความสะดวกในการประสานงานเมื่อสถานศึกษาต้องการความช่วยเหลือ

9. ผู้ปกครองหรือเครือข่ายผู้ปกครอง มีบทบาทหน้าที่ ดังนี้

9.1 อบรม ดูแลและเป็นแบบอย่างที่ดีในการดำรงชีวิตครอบครัว มีความรักความเข้าใจ และให้ความอบอุ่น

9.2 สนับสนุนให้ความร่วมมือ วางแผนร่วมกับสถานศึกษาในการแลกเปลี่ยนข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการส่งเสริมและพัฒนา ป้องกัน และแก้ไขปัญหา นักเรียน

9.3 เป็นที่ปรึกษาหรือแนะแนวทางการดำเนินชีวิตที่ดีแก่นักเรียน

10. ชุมชน มีบทบาทและหน้าที่ คือ สนับสนุนการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมสุขภาพจิต ศูนย์อนามัย สาธารณสุขอำเภอ และสาธารณสุขจังหวัด โรงพยาบาล กระทรวงแรงงานและสวัสดิการทางสังคม สื่อมวลชน และอื่นๆ มีความสามารถในการให้การสนับสนุนและให้ความร่วมมือ ดังนี้

10.1 ให้คำปรึกษาแนะนำเกี่ยวกับพฤติกรรมและพัฒนาการของเด็กวัยต่างๆ

10.2 สอดส่อง ดูแล ให้ความช่วยเหลือเด็กและเยาวชน ทั้งด้านความปลอดภัยและการแก้ปัญหาพฤติกรรม

10.3 ร่วมมือกับสถานศึกษาจัดกิจกรรมส่งเสริมนักเรียนให้ได้รับการพัฒนาตามศักยภาพของแต่ละบุคคล

10.4 เป็นแหล่งการเรียนรู้และฝึกงาน และเพิ่มพูนประสบการณ์แก่นักเรียนตามความรู้ ความสามารถ ความสนใจ และความถนัด

10.5 ติดตามผล สะท้อนปัญหา และแสดงความคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินการ ดูแลช่วยเหลือนักเรียน

10.6 ให้ความร่วมมือและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เผยแพร่ข้อมูล ข่าวสาร สารสนเทศที่เป็นประโยชน์และน่าสนใจ

10.7 ให้การสนับสนุนและเป็นเครือข่ายในการพัฒนาและการขยายผลการดำเนินงาน ดูแลช่วยเหลือนักเรียนอย่างต่อเนื่อง

ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการดำเนินงานดูแลช่วยเหลือนักเรียน

กรมสุขภาพจิต (2544 : 13) กล่าวว่า ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการดำเนินงานดูแลช่วยเหลือ นักเรียน มีดังนี้

1. ผู้บริหารสถานศึกษา รวมทั้งผู้ช่วยผู้บริหารสถานศึกษาทุกฝ่าย ตระหนักถึงความสำคัญของ ระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน และให้การสนับสนุนการดำเนินงาน หรือร่วมกิจกรรมตามความเหมาะสมอย่างสม่ำเสมอ

2. ครูทุกคน และผู้เกี่ยวข้องจำเป็นต้องมีความตระหนัก ในความสำคัญของระบบการดูแล ช่วยเหลือนักเรียนมีทัศนคติที่ดีต่อนักเรียน และจะพัฒนานักเรียนในทุกด้าน

3. คณะกรรมการหรือคณะทำงานทุกคณะ ต้องมีการประสานงานอย่างใกล้ชิด และมีการประชุม ในแต่ละคณะอย่างสม่ำเสมอตามที่กำหนด

4. ครูที่ปรึกษาเป็นบุคลากรหลักสำคัญในการดำเนินงานโดยต้องได้รับความร่วมมือจากครูทุกคน ในโรงเรียน รวมทั้งการสนับสนุนในเรื่องต่างๆ จากโรงเรียน

5. การอบรมให้ความรู้และทักษะ รวมทั้งการเผยแพร่ข้อมูลความรู้แก่ครูที่ปรึกษาหรือผู้เกี่ยวข้อง ในเรื่องที่เกี่ยวข้องประโยชน์ต่อการดูแลช่วยเหลือนักเรียนเป็นสิ่งจำเป็น โดยเฉพาะเรื่องการให้คำปรึกษา และแนวทางการแก้ไขปัญหาต่างๆ ของนักเรียน ซึ่งโรงเรียนควรดำเนินการอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ

มาตรฐานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2562 : 10-15) กำหนดไว้ว่า มาตรฐานคุณภาพ ระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน เพื่อการประกันคุณภาพระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของสถานศึกษา และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งหมด 3 มาตรฐาน 2 ตัวชี้วัด แบ่งออกเป็น 3 ด้าน

1. มาตรฐานด้านนักเรียน มี 1 มาตรฐาน 5 ตัวชี้วัด เน้นให้นักเรียนสามารถพัฒนาตนเองได้ ตามศักยภาพ และสามารถปรับตัวอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

1.1 ตัวชี้วัดที่ 1 รู้จักตนเองและพึ่งตนเองได้

เกณฑ์การประเมิน

ระดับ 1 ร้อยละ 70 รู้ความสนใจ ความถนัด ความสามารถจุดเด่น จุดด้อยของตนเอง

ระดับ 2 ร้อยละ 70 มีระดับ 1 และสามารถวิเคราะห์หัดตัดสินใจเลือกเข้าร่วมกิจกรรม

ได้อย่างเหมาะสม

ระดับ 3 ร้อยละ 70 มีระดับ 2 กล้าแสดงออกอย่างเหมาะสม และสร้างสรรค์

ระดับ 4 ร้อยละ 70 มีระดับ 3 และแก้ปัญหาได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

1.2 ตัวชี้วัดที่ 2 มีสุขภาพกาย สุขภาพจิต และสุขลักษณะนิสัยที่ดี

เกณฑ์การประเมิน

ระดับ 1 ร้อยละ 70 มีน้ำหนักและส่วนสูงตามเกณฑ์มาตรฐาน (กรมอนามัย)

ระดับ 2 ร้อยละ 70 มีระดับ 1 และสามารถป้องกัน ดูแลสุขภาพตนเองได้

ระดับ 3 ร้อยละ 70 มีระดับ 2 และร่าเริง แจ่มใส มีมนุษยสัมพันธ์และปรับตัวได้

ระดับ 4 ร้อยละ 70 มีระดับ 3 และเป็นแบบอย่างที่ดีให้คำแนะนำแก่ผู้อื่นได้

1.3 ตัวชี้วัดที่ 3 มีทักษะชีวิตและสามารถหลีกเลี่ยงป้องกันภัยอันตรายและพฤติกรรม

ที่ไม่พึงประสงค์

เกณฑ์การประเมิน

ระดับ 1 ร้อยละ 98 มีความรู้ ความเข้าใจในสิ่งที่เสี่ยงภัย อันตรายและพฤติกรรม

ที่ไม่พึงประสงค์

ระดับ 2 ร้อยละ 98 มีระดับ 1 สามารถวิเคราะห์และจำแนกสิ่งที่เสี่ยงภัยอันตราย และพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์

ระดับ 3 ร้อยละ 98 มีระดับ 2 รอบรู้เท่าทันและกล้าที่จะปฏิเสธสิ่งที่เสี่ยงภัย อันตรายและพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์

ระดับที่ 4 ร้อยละ 98 มีระดับ 3 สามารถชักชวนหรือส่งเสริมให้เพื่อนประพฤติตน ตามแนวทางที่ถูกต้องเหมาะสม

1.4 ตัวชี้วัดที่ 4 เป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน และสังคม

ระดับ 1 ร้อยละ 70 รับผิดชอบตามบทบาทหน้าที่ในฐานะสมาชิกของครอบครัว

ระดับ 2 ร้อยละ 70 มีระดับ 1 และปฏิบัติตามกฎ ระเบียบของสถานศึกษา

ระดับ 3 ร้อยละ 70 มีระดับ 2 ปฏิบัติตามประเพณี วัฒนธรรมของชุมชนและสังคม

ระดับ 4 ร้อยละ 70 มีระดับ 3 และเป็นแบบอย่างที่ดีของสถานศึกษา ชุมชน และสังคม

1.5 ตัวชี้วัดที่ 5 มีเจตคติที่ดีและทักษะพื้นฐานในการประกอบอาชีพ

เกณฑ์การประเมิน

ระดับ 1 ร้อยละ 70 รู้จักการทำงานและอาชีพ

ระดับ 2 ร้อยละ 70 มีระดับ 1 และรู้ความสนใจด้านอาชีพของตนเอง

ระดับ 3 ร้อยละ 70 มีระดับ 2 และมีแนวทางในการตัดสินใจเลือกอาชีพ

ระดับ 4 ร้อยละ 70 มีระดับ 3 และมีทักษะและประสบการณ์ในการประกอบอาชีพ

ที่ถนัดและสนใจ

2. มาตรฐานด้านกระบวนการ มี 1 มาตรฐาน 3 ตัวชี้วัด เน้นให้มีการบริหารจัดการระบบ การดูแลช่วยเหลือนักเรียน

2.1 ตัวชี้วัดที่ 1 มีการวางระบบการบริหารจัดการระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

เกณฑ์การประเมิน

ระดับ 1 มีโครงสร้างการบริหารงาน

ระดับ 2 มีระดับ 1 และมีการคัดสรรและแต่งตั้งคณะกรรมการรับผิดชอบ

ระดับ 3 มีระดับ 2 และมีแผนงานโครงการ ปฏิบัติงานตามแผนที่ชัดเจน และจัดทำ

คู่มือปฏิบัติงานของสถานศึกษา

ระดับที่ 4 มีระดับ 3 และพัฒนาการดำเนินงานให้สอดคล้องกับบริบทของสถานศึกษา

2.2 ตัวชี้วัดที่ 2 มีการดำเนินงานตามระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

2.2.1 มีการรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล

เกณฑ์การประเมิน

ระดับ 1 มีการรวบรวมข้อมูลเป็นรายบุคคลด้วยวิธีหลากหลาย

ระดับ 2 มีระดับ 1 และมีการศึกษาข้อมูลนักเรียนเป็นรายบุคคล

ระดับ 3 มีระดับ 2 มีการวิเคราะห์และสรุปข้อมูล

ระดับ 4 มีระดับ 3 และมีการนำข้อมูลไปใช้ส่งเสริม พัฒนา ช่วยเหลือนักเรียน

2.2.2 มีการคัดกรองนักเรียน

เกณฑ์การประเมิน

ระดับ 1 มีการคัดกรองนักเรียนตามเกณฑ์ที่สถานศึกษากำหนด

ระดับ 2 มีระดับ 1 มีการสรุปผลการคัดกรองนักเรียนครบทุกคน

ระดับ 3 มีระดับ 2 มีการสรุปผลการคัดกรองนักเรียนเป็นระดับชั้น

ระดับ 4 มีระดับ 3 และมีการนำผลที่ได้จากการคัดกรองนักเรียน มาจัดทำสารสนเทศ

ระดับสถานศึกษาและนำไปใช้

2.2.3 มีการส่งเสริมพัฒนานักเรียนที่หลากหลาย

เกณฑ์การประเมิน

ระดับ 1 มีแผนงานโครงการกิจกรรมส่งเสริมพัฒนานักเรียน

ระดับ 2 มีระดับ 1 มีการปฏิบัติงานตามแผน

ระดับ 3 มีระดับ 2 และมีการประเมินสรุปผลและรายงานผล

ระดับ 4 มีระดับ 3 และมีการติดตามพฤติกรรมและพัฒนาศักยภาพของนักเรียนอย่าง

ต่อเนื่อง

2.2.4 มีการป้องกัน ช่วยเหลือ และแก้ไข

เกณฑ์การประเมิน

ระดับ 1 มีการวางแผนการให้คำปรึกษาเบื้องต้น การจัดกิจกรรม ซ่อมเสริมและสื่อสาร

กับผู้ปกครอง

ระดับ 2 มีระดับ 1 และมีกิจกรรมป้องกัน ช่วยเหลือและแก้ไขที่สอดคล้องกับสภาพปัญหา

ระดับ 3 มีระดับ 2 และมีการติดตามผลการดูแลช่วยเหลืออย่างต่อเนื่อง

ระดับ 4 มีระดับ 3 และนักเรียนกลุ่มเสี่ยง กลุ่มมีปัญหาได้รับการป้องกันช่วยเหลือแก้ไข

ให้มีพฤติกรรมดีขึ้น

2.2.5 มีการส่งต่อนักเรียนที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาอย่างเป็นระบบและมีเครือข่าย

สหวิชาชีพ

เกณฑ์การประเมิน

ระดับ 1 มีเครือข่ายการส่งต่อภายในและภายนอก

ระดับ 2 มีระดับ 1 และมีกิจกรรมป้องกัน ช่วยเหลือและแก้ไข ที่สอดคล้องกับสภาพ

ปัญหา

ระดับ 3 มีระดับ 2 และมีการติดตามผลการดูแลช่วยเหลือเบื้องต้น

ระดับ 4 มีระดับ 3 และมีการปรับปรุงพัฒนาการส่งต่ออย่างเป็นระบบ และมีเครือข่าย

สหวิชาชีพ

2.3 การนิเทศ กำกับ ติดตามดำเนินงานตามระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน

เกณฑ์การประเมิน

ระดับ 1 มีแผนการนิเทศ กำกับ ติดตาม ประเมินผลระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน

ระดับ 2 มีระดับ 1 และมีการดำเนินงานตามแผน

ระดับ 3 มีระดับ 2 มีการรายงานผล

ระดับ 4 มีระดับ 3 และมีการนำผลมาปรับปรุงและประชาสัมพันธ์

3. มาตรฐานด้านปัจจัย มี 1 มาตรฐาน 4 ตัวชี้วัด เน้นให้สื่อ บุคลากร เครื่องมือเพื่อการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

3.1 ตัวชี้วัดที่ 1 ผู้บริหารเป็นผู้นำในการดำเนินงานตามระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน
เกณฑ์การประเมิน

ระดับ 1 ผู้บริหารมีนโยบายการบริหารงานระบบดูแลช่วยเหลือ

ระดับ 2 มีระดับ 1 และมีความรู้ ความเข้าใจให้ความสำคัญงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

ระดับ 3 มีระดับ 2 และมีการพัฒนาตนเอง และพัฒนางานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

ระดับ 4 มีระดับ 3 และมีการสนับสนุนและส่งเสริมการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

3.2 ตัวชี้วัดที่ 2 ครูมีความสามารถในการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน
เกณฑ์การประเมิน

ระดับ 1 มีความรู้ความเข้าใจ

ระดับ 2 มีระดับ 1 มีการพัฒนาตนเอง

ระดับ 3 มีระดับ 2 และสามารถปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบ

ระดับ 4 มีระดับ 3 และให้คำแนะนำช่วยเหลือผู้ร่วมงาน และสร้างเครือข่ายในการปฏิบัติงาน

3.3 ตัวชี้วัดที่ 3 ผู้ปกครอง ชุมชน ให้ความร่วมมือเอาใจใส่ดูแลช่วยเหลือนักเรียน
เกณฑ์ประเมิน

ระดับ 1 มีการติดต่อสื่อสารกับโรงเรียน

ระดับ 2 มีระดับ 1 และให้ความร่วมมือกับโรงเรียนในกิจกรรมการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

ระดับ 3 มีระดับ 2 และมีเครือข่ายผู้ปกครองในการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

ระดับ 4 มีระดับ 3 และมีแผนงาน โครงการ กิจกรรมในการดูแลส่งเสริม ช่วยเหลือและพัฒนาผู้เรียน

3.4 ตัวชี้วัดที่ 4 มีสื่อ เครื่องมือที่ใช้ในการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน
เกณฑ์ประเมิน

ระดับ 1 มีสื่อ เครื่องมือ สำหรับผู้บริหาร ครูและผู้ปกครองในการรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล

ระดับ 2 มีระดับ 1 และมีสื่อ เครื่องมือในการคัดกรองนักเรียน

ระดับ 3 มีระดับ 2 และมีสื่อ เครื่องมือในการส่งเสริมพัฒนานักเรียน การป้องกัน ช่วยเหลือ แก้ไข

ระดับ 4 มีระดับ 3 และมีสื่อ เครื่องมือในการส่งต่อนักเรียน

การพัฒนาระบบ

ความหมายของระบบ

ทฤษฎีระบบเป็นทฤษฎีการศึกษาองค์การและการบริหารที่นำปัจจัยต่างๆ ประกอบเข้าด้วยกัน เป็นระบบขององค์การหนึ่งๆ ซึ่งมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน สามารถส่งผลกระทบถึงกันได้ นอกจากนี้ ในปัจจัยหนึ่งๆ จะต้องมียุทธศาสตร์ภายในของตนเอง ซึ่งมีลักษณะที่แตกต่างออกไป จากปัจจัยชนิดอื่นๆ ความหมายของระบบ มีนักวิชาการได้ให้ความหมายของระบบไว้ ดังนี้

กิดานันท์ มะลิทอง (2548 : 64) กล่าวว่า ระบบหมายถึงสิ่งซึ่งประกอบขึ้นด้วยองค์ประกอบ หรือหน่วยย่อย องค์ประกอบหรือหน่วยย่อยเหล่านี้ มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เพื่อให้บรรลุ วัตถุประสงค์ที่กำหนด

ชัยยงค์ พรหมวงศ์ (2551 : 7) กล่าวถึง ระบบว่า ระบบประกอบไปด้วยการรวมกลุ่มของสิ่งต่างๆ (Components) หรือกระบวนการต่างๆ (Processes) ที่มีความสัมพันธ์กัน (Interrelated) เพื่องานหรือ วัตถุประสงค์บางอย่าง หากสิ่งใดหรือกระบวนการใดมีการเปลี่ยนแปลงจะกระทบกระเทือนสิ่งอื่นๆ หรือ กระบวนการอื่นๆ ไปด้วย

จันทราณี สงวนนาม (2551 : 83) กล่าวว่า ระบบเป็นกลุ่มองค์ประกอบต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์ ระหว่างกันและมีความเกี่ยวข้องกันในลักษณะที่ทำให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพื่อกระทำการกิจกรรม เพื่อให้ได้ผลสำเร็จตามความต้องการขององค์การ

คาสต์ และ โรเซนซ์วิก (Kast and Rosenzweig, 1985 : 102) ได้ให้ความหมายของระบบว่า หมายถึง องค์ประกอบหรือระบบย่อยที่มีปฏิสัมพันธ์กัน เพื่อปฏิบัติหน้าที่หรือทำกิจกรรมบางอย่าง ร่วมกัน เพื่อการบรรลุวัตถุประสงค์ของระบบใหญ่ที่เป็นภาพรวม

ลูเนอเบิร์ด และ ออร์นสไตน์ (Lunenberh and Ornstein, 1996) ให้ความหมายของระบบว่า หมายถึง ชุดขององค์ประกอบต่างๆ (Parts) ที่มีความสัมพันธ์กัน ทำหน้าที่ในลักษณะเป็นหน่วย (Unit) เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

ฮอย และ มิสเกล (Hoy and Miskel, 2001) ให้ความหมายของระบบว่า หมายถึง ชุดของ องค์ประกอบที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันที่ต้องมีปัจจัยนำเข้า (Inputs) จากภายนอกระบบ และมี กระบวนการเปลี่ยนผ่านปัจจัยต่างๆ เหล่านั้น เพื่อให้ได้ผลผลิตคืนสู่สิ่งแวดล้อม

จากความหมายที่กล่าวมาสรุปได้ว่า ระบบคือ องค์ประกอบว่าด้วยส่วนย่อยอันเป็นองค์ประกอบ (Components) หรือระบบย่อย (Subsystems) ตั้งแต่สองส่วนขึ้นไปที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ในลักษณะพึ่งพาอาศัยกันและกัน และมีผลกระทบซึ่งกันและกัน และเป็นสิ่งที่ถูกจัดให้เป็นระบบอยู่รวมกันเป็นหนึ่งเดียว

ปัจจุบันคำว่า “ระบบ” เป็นคำกล่าวที่ใช้กันแพร่หลายโดยทั่วไป เมื่อกล่าวถึงระบบ เราจะต้องคำนึงถึง 3 คำ คือ (จันทรานี สงวนนาม. 2551 : 85)

1. การคิดอย่างมีระบบ (System Thinking) หมายถึง การคิดอย่างมีเหตุผลโดยคิดอย่างรอบคอบถึงผลได้ผลเสียที่จะเกิดขึ้นได้ทั้งในภาพรวม และทุกๆ ส่วนขององค์ประกอบย่อยของระบบว่า ต่างก็มีส่วนสัมพันธ์กัน และสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม

2. วิธีการปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบ (System Approach) หมายถึง วิธีการปฏิบัติงานที่เป็นระบบ โดยมีการนำเอาปัจจัยที่จำเป็นต่อการบริหารมาใช้ในการปฏิบัติงานเพื่อให้เกิดผลลัพธ์ตรงตามเป้าหมายที่กำหนด ทั้งปัจจัย กระบวนการทำงาน และผลลัพธ์ที่จะเกิดขึ้นจะมีส่วนสัมพันธ์กันและเป็นผลซึ่งกันและกัน

3. ทฤษฎีระบบ (System Theory) เป็นทฤษฎีที่ระบุว่าการประกอบด้วยส่วนประกอบเป็นอิสระและเป็นวิธีการบริหารงานที่จะเพิ่มความเข้าใจ รู้จุดเด่นจุดด้อยในองค์การ เพื่อการพัฒนาและแก้ปัญหาได้มากยิ่งขึ้น

หลักการและแนวคิดของทฤษฎีระบบ

เบอร์ทาแลนซ์ฟี (Bertalanffy. 1973 : 26-48) นำเสนอทฤษฎีระบบและการประยุกต์ใช้ มีสาระสำคัญสรุปได้ว่า ทฤษฎีระบบจะพิจารณาปัญหาที่ข้อเท็จจริงว่าสิ่งต่างๆ มีความสัมพันธ์กัน และคุณค่าของการเปลี่ยนแปลงในบรรยากาศสร้างสรรค์ทางปัญญา (Intellectual Climate) คือ การยอมรับในการมองปัญหาใหม่ๆ ที่มีอยู่เดิม แต่ถูกมองข้ามมาก่อน เป็นการพิจารณาปัญหาในแนวทางใหม่ ซึ่งเป็นวิถีทางสำคัญที่ช่วยอธิบายและคาดคะเนที่มีความตรงกับปัญหาที่อยู่รอบๆ ซึ่งได้รับการยอมรับในฐานะที่ให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลง โดยพื้นฐานของทฤษฎีระบบ สำหรับสิ่งมีชีวิตที่ไม่หยุดนิ่ง แม้ภายใต้เงื่อนไขที่สภาพแวดล้อมภายนอกคงที่ แต่ระบบภายในยังคงมีปฏิกิริยาที่จะส่งผลสัมพันธ์กัน และทฤษฎีระบบสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในสถานการณ์จริงต่างๆ ได้อย่างหลากหลายและเหมาะสม

จันทรานี สงวนนาม (2551 : 93-94) ได้ให้หลักการและแนวคิดของทฤษฎีระบบไว้ ดังนี้

1. ทฤษฎีระบบมีความเชื่อว่าระบบจะต้องเป็นระบบเปิด (Open System) กล่าวคือ จะต้องมิปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม โดยได้รับอิทธิพลหรือผลกระทบตลอดเวลาจากสภาพแวดล้อม

2. แต่ละองค์ประกอบของระบบจะต้องมีส่วนสัมพันธ์กัน หรือมีผลกระทบต่อกันและกัน แต่ถ้าองค์ประกอบของระบบตัวใดตัวหนึ่งเปลี่ยนไป ก็จะมีผลต่อการปรับเปลี่ยนขององค์ประกอบตัวอื่นด้วย

3. ระบบมีรูปแบบของการจัดลำดับของระบบใหญ่และระบบย่อยที่สัมพันธ์กัน
4. ระบบมีรูปแบบของปัจจัยนำเข้าและผลผลิต (Input Output Model) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงผลของปฏิสัมพันธ์ที่มีกับสิ่งแวดล้อม โดยเริ่มต้นจากปัจจัยนำเข้า กระบวนการ และผลผลิต ตามลำดับ รวมกันเข้าเป็นองค์ประกอบของระบบ
5. ทฤษฎีระบบเชื่อในหลักการของความมีเหตุมีผลของสิ่งต่างๆ ซึ่งเป็นหลักการทางวิทยาศาสตร์ที่สามารถพิสูจน์ได้และเชื่อว่าปัญหาทางการบริหารที่เกิดขึ้นมักจะมาจากสาเหตุที่มากกว่าหนึ่งสาเหตุ
6. ทฤษฎีระบบคำนึงถึงผลของการปฏิบัติที่เป็นผลผลิต (Output) มากกว่า กระบวนการ (Process) ผลสุดท้ายของงานที่ได้รับอาจมีหลายอย่าง ซึ่งก็คือผลกระทบ (Outcome) เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามมาในภายหลัง
7. ทฤษฎีระบบจะมีกระบวนการในการปรับเปลี่ยนและป้อนข้อมูลย้อนกลับ (Feedback) เพื่อบอกให้รู้ว่าระบบมีการเบี่ยงเบนอย่างไร ควรจะแก้ไขที่องค์ประกอบใดของระบบนั้นคือเป็นการวิเคราะห์ระบบ (System Analysis)

ชัยยงค์ พรหมวงศ์ (2551 : 1) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับระบบไว้ว่า ระบบเป็นหน่วยบูรณาภาพ รูปธรรม หรือนามธรรม ประกอบด้วยหน่วยย่อยที่เป็นอิสระแต่มีความสัมพันธ์กัน เพื่อให้การดำเนินงานของหน่วยใหญ่เป็นไปตามจุดมุ่งหมาย ระบบมีความสำคัญในการกำหนดสัดส่วนการดำเนินงาน ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุด และมีการควบคุมเพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ระบบมีหลายขอบข่าย และหลายระดับแต่มีองค์ประกอบสำคัญ คือ ส่วนที่เป็นปัจจัยนำเข้า ส่วนที่เป็นกระบวนการ ส่วนที่เป็นผลลัพธ์ และส่วนที่เป็นผลย้อนกลับเพื่อควบคุมและปรับปรุง

จากหลักการและแนวคิดของทฤษฎีระบบ สรุปได้ว่า ระบบมีลักษณะที่น่าสังเกตได้ดังนี้คือ ระบบต้องมีองค์ประกอบย่อย ซึ่งอาจเรียกว่าส่วน (Part) องค์ประกอบ (Components or Elements) หรือ ระบบย่อย (Subsystems) องค์ประกอบย่อยๆ ของระบบมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน (Interrelate) ในลักษณะพึ่งพาอาศัยกันและกัน (Interdependent) และมีผลกระทบซึ่งกันและกัน ระบบต้องมีปัจจัยนำเข้า (Inputs) จากภายนอกและมีกระบวนการเปลี่ยนผ่านปัจจัยต่างๆ เหล่านั้น เพื่อให้ได้ผลผลิตคืนสู่สภาพแวดล้อมภายนอกตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้

ประเภทของระบบ

ระบบสามารถแบ่งได้ 2 ประเภทดังนี้ (ภาวิดา ธาราศรีสุทธิ. 2556 : 34)

1. ระบบปิด (Closed System) คือ ระบบที่มีความสมบูรณ์ภายในตัว อย่างไม่พยายามผูกพันกับระบบอื่นใด และแยกตนเองออกจากสภาพแวดล้อมต่างๆ ในสังคม ระบบปิด และระบบเปิด ในองค์กรแบบปิด (Closed System) ระบบนี้จะไม่เกี่ยวข้อง และไม่ได้รับผลกระทบจากสิ่งแวดล้อม ส่วนในองค์กรแบบเปิด (Open System) จะได้รับอิทธิพลอย่างมากจากสิ่งแวดล้อม

2. ระบบเปิด (Open System) คือ ระบบที่ต้องอาศัยการติดต่อสัมพันธ์กับบุคคล องค์กรหรือหน่วยงานอื่นๆ ในลักษณะเป็นการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน และผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นมีความสมดุล รวมทั้งสภาวะการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปก็มีผลหรืออิทธิพลต่อการทำงานขององค์กรเช่นกัน

คุณสมบัติของหน่วยระบบ

โบลต์ดิง และเบอร์ทาลูนฟลาย (Boulding and Bertalanffy) กล่าวว่า คุณสมบัติของหน่วยระบบแต่ละหน่วยมี 11 ประการ ดังนี้ (ภาวิดา ธาราศรีสุทธิ. 2556 : 36-37)

1. เป็นหน่วยทำงาน คุณสมบัติของการ “เป็นหน่วยทำงาน” (Working unit) หมายความว่า หน่วยนี้มีได้อยู่นิ่งเฉย แต่เป็นหน่วยทำงานบางอย่างตามลักษณะงานที่หน่วย ระบบนั้นถูกสร้างขึ้นมา เพื่อให้ทำงานซึ่งลักษณะงานเหล่านี้บางอย่างมนุษย์ก็ไม่สามารถรู้ได้หรือ เข้าใจได้เสมอไป เช่น มนุษย์ไม่รู้ว่าเอกภพถูกสร้างขึ้นมาโดยอะไรหรือโดยผู้ใด เพื่อให้ทำงานอะไร แต่มีบางหน่วยระบบที่มนุษย์สามารถรับรู้ได้ เช่น เราทราบว่าคณะกรรมการสอบคัดเลือกของโรงเรียนถูกสร้างขึ้นโดยอาจารย์ใหญ่ เพื่อทำการสอบคัดเลือกนักเรียนเข้าเรียน เป็นต้น

2. มีขอบเขต คุณสมบัติของการ “มีขอบเขต” (Boundary) หมายความว่า มีเส้นเขตแดนล้อมรอบเนื้อที่ของหน่วย ซึ่งอาจแบ่งแยกเนื้อที่ของหน่วยนี้ออกจากหน่วยอื่น ทำให้หน่วยอื่นๆ เหล่านั้นมีสภาพเป็น “บริบท” ของหน่วยนี้ เช่น ผิวหนังและปลายเส้นผมของคนเป็นแนวแบ่งเขตแดน ซึ่งแยกคนหนึ่งออกจากสิ่งอื่นภายนอก

3. มีผลผลิต คุณสมบัติของการ “มีผลผลิต” (Product) หมายความว่า หน่วยระบบนี้ให้ผลผลิตบางอย่าง อันเป็นผลมาจากการทำงานของหน่วยระบบ ผลผลิตดังกล่าวอาจมีมากกว่าหนึ่งรายการก็ได้ และแต่ละรายการเมื่อหลุดออกมาจากหน่วยระบบแล้ว ก็จะเลื่อนไหลไปเป็นปัจจัยนำเข้าของหน่วยระบบอื่นที่เป็นบริบทของหน่วยระบบนี้ต่อไป

4. มีกระบวนการทำงาน คุณสมบัติของการ “มีกระบวนการทำงาน” (Process) คือ หน่วยระบบนี้มีกระบวนการทำงานที่มีลักษณะเป็นแบบแผนชัดเจน มีความคงที่ในห้วงเวลาหนึ่งสามารถสังเกตได้และประเมินได้ กระบวนการทำงานนี้คือการที่ปัจจัยนำเข้าต่างๆ มา กระทำปฏิกิริยาต่อกันจนบังเกิดเป็นผลผลิตของหน่วยระบบ กระบวนการอาจจะมีหลายขั้นตอน และแต่ละขั้นตอนมีลักษณะเป็นหน่วยระบบในตัวเองอีกด้วย คือ มีคุณสมบัติทุกข้อของหน่วยระบบ

5. มีปัจจัยนำเข้า คุณสมบัติของการมีปัจจัยนำเข้า หมายความว่าหน่วยระบบนี้ได้รับเอาบางสิ่งบางอย่างเข้ามาในหน่วยระบบ เพื่อนำไปเข้ากระบวนการและแปลงรูปเป็นผลผลิต ปัจจัยนำเข้าเหล่านี้ได้มาจากผลผลิตของหน่วยระบบอื่นๆ ซึ่งเป็นบริบทของหน่วยนี้ มีข้อควรสังเกตคือหน่วยระบบที่เป็นสิ่งมีชีวิตสามารถคัดเลือกปัจจัยนำเข้า แต่หน่วยระบบที่ไม่มีชีวิต จะไม่สามารถคัดเลือกปัจจัยนำเข้าด้วยตัวเอง เว้นไว้แต่ได้ถูกวางเงื่อนไขหรือโปรแกรม ไว้ล่วงหน้าโดยผู้สร้างหน่วยระบบนั้น กิจกรรมการ

คัดเลือกปัจจัยนำเข้า หรือการปรับกระบวนการภายในชื่อว่า เป็นการส่งผลย้อนกลับภายใน (Internal feedback) ปัจจัยนำเข้าบางตัว เช่น บุคคลสามารถจัดการเลือกสรรปัจจัยนำเข้าตัวอื่นๆ สามารถกำหนดกระบวนการ และสามารถกำหนดลักษณะของผลผลิตของหน่วยระบบได้

6. มีบริบทหรือคุณสมบัติของการมีบริบท (Context) หมายความว่า มีหน่วยระบบอื่นๆ จำนวนหนึ่งอยู่นอกเส้นเขตแดนของหน่วยนี้ ซึ่งให้ปัจจัยนำเข้าแก่หน่วยนี้ และรับเอาผลผลิตของหน่วยนี้ หน่วยอื่นๆ เหล่านั้นเมื่อรวมกันแล้วเรียกว่าบริบทของหน่วยนี้ การที่ผลผลิตถูกส่งผ่านบริบทแล้วมีผลกระทบไปถึงปัจจัยนำเข้าขั้นต่อไปเช่นนี้ชื่อว่า เป็นการส่งผลย้อนกลับภายนอก (External feedback) บริบทมีอิทธิพลต่อหน่วยระบบอย่างมาก อาจเป็นผู้สร้างหน่วยระบบให้เกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงหน่วยระบบก็ได้ทั้งด้านปัจจัยนำเข้า กระบวนการ และผลผลิตของหน่วยระบบ

7. มีผลย้อนกลับคุณสมบัติของการมีผลย้อนกลับ (Feedback) หมายความว่า การที่ผลผลิตตามขั้นตอนต่างๆ จากการทำงานของหน่วยระบบถูกส่งให้มีผลกระทบไปถึงขั้นก่อนหน้านั้น ถ้าผลดังกล่าวถูกส่งผ่านบริบทภายนอกได้ชื่อว่า เป็นการส่งผลย้อนกลับภายนอก และถ้าเป็นการส่งผ่านภายในขอบเขตของหน่วยระบบเองเรียกว่า การส่งผลย้อนกลับภายใน (Internal feedback) ดังได้กล่าวแล้วในข้างต้น

8. ประกอบขึ้นจากหน่วยย่อยระบบจำนวนหนึ่ง คุณสมบัติของการประกอบขึ้นจากหน่วยย่อยระบบจำนวนหนึ่ง (Being composed of a number of a subsystem units) หมายความว่า หน่วยระบบนี้ เมื่อนำมาวิเคราะห์แยกแยะหาส่วนประกอบ จะพบว่าประกอบด้วย อนุระบบจำนวนหนึ่ง หน่วยย่อยระบบดังกล่าวได้แก่ ปัจจัยนำเข้าแต่ละรายการ กระบวนการทำงานแต่ละรายการ และผลผลิตแต่ละรายการ ซึ่งล้วนมีคุณสมบัติเป็นหน่วยระบบในตัวเองทั้งสิ้น

9. เป็นหน่วยย่อยระบบหนึ่งของหน่วยอภีระบบหนึ่ง คุณสมบัติของการเป็นหน่วยย่อยระบบหนึ่งของหน่วยอภีระบบหนึ่ง (Being a subsystem units of a suprasystem units) หมายความว่า หน่วยระบบนี้ เป็นส่วนย่อยของหน่วยอภีระบบอีกหน่วยหนึ่ง ซึ่งมีขนาดใหญ่กว่าหน่วยหนึ่งซึ่งมีขนาดใหญ่กว่าหน่วยนี้ หน่วยอภีระบบดังกล่าวนอกจากประกอบขึ้น จากหน่วยย่อยระบบนี้แล้วยังประกอบด้วย หน่วยย่อยระบบอื่นๆ อีกจำนวนหนึ่ง หน่วยระบบที่เป็นสมาชิกหรือส่วนประกอบทั้งหลายเหล่านี้จะทำงานประสานกัน เพื่อผลผลิตของผลผลิตแต่ละหน่วยย่อยระบบ รวมกันส่งผลให้เป็นผลผลิตของหน่วยอภีระบบ

10. มีจุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุดบนมิติเวลา คุณสมบัติของการมีจุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุดบนมิติเวลา (Having starting point and ending point on time dimension) หมายความว่า หน่วยระบบนี้ เกิดขึ้น ณ เวลาหนึ่งเวลาใดแล้วดำเนินไประยะเวลาหนึ่งจึงสิ้นสุด ความเป็นหน่วยระบบโดยที่บรรดาอนุระบบของหน่วยระบบนี้แยกสลายจากกัน ไม่ได้ทำงานร่วมกัน เพื่อให้เกิดผลผลิตรวมของหน่วยระบบนี้

อีกต่อไป บรรดาหน่วยย่อยระบบที่แยกสลายจากกันแล้วนั้น ต่างหน่วยก็ต่างแยกย้ายกันไปเป็นปัจจัยนำเข้าของหน่วยระบบอื่นๆ ในบริบทหรือในอภีระบต่อไป

11. มีที่มาที่อยู่และที่ไป คุณสมบัติของการมีที่มาที่อยู่และที่ไป (Having past condition, present condition, and future condition) หมายความว่า หน่วยระบบแต่ละหน่วยย่อมก่อกำเนิดมาจากเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งก่อนหน้านี้และมาปรากฏดังในสภาพปัจจุบัน แล้วจึงจะถึงเวลาในอนาคตที่ไปสู่สภาพอื่น การก่อกำเนิดก็ดีและการดำรงอยู่ก็ดี ตลอดจนการเป็นไปในอนาคตก็ดีล้วนมาจากการกระทำของเหตุปัจจัยที่เป็นธรรมชาติหรือเหตุปัจจัยที่เป็นการกระทำของมนุษย์หรือทั้งสองประการผสมกัน เช่น หน่วยครอบครัวถูกสร้างขึ้นโดยการกระทำของมนุษย์ แต่สัตว์เซลล์เดียวถูกสร้างขึ้นโดยการกระทำของธรรมชาติ เป็นต้น

ส่วนประกอบของระบบ

วิธีการเชิงระบบจัดเป็นกรอบแนวคิดที่ใช้ในการจัดการสิ่งต่างๆ ให้เป็นระเบียบเพื่อนำไปสู่การทำงานให้ตรงกับเป้าหมายที่ต้องการ โดยมีการวิเคราะห์องค์ประกอบที่สำคัญของสิ่งนั้นอย่างละเอียด และจัดการองค์ประกอบเหล่านั้นให้สัมพันธ์กัน ซึ่งส่วนประกอบสำคัญของระบบประกอบด้วยส่วนสำคัญ 5 ส่วน

ทิสนา แคมมณี (2553 : 197-198) ซึ่งสอดคล้องกับ แอท วูด (Atwood. 1971. The Systems Analyst) ดังนี้

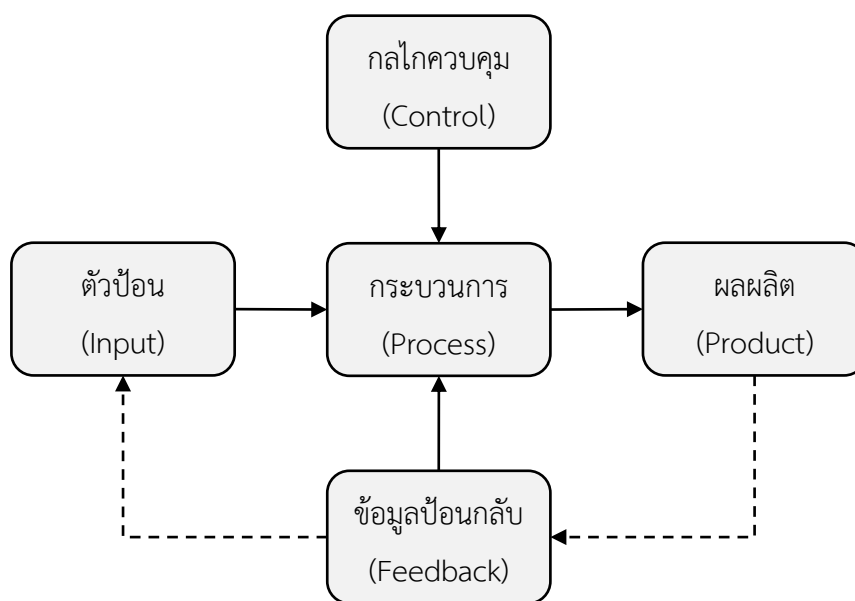
1. ตัวป้อน คือองค์ประกอบต่างๆ ของระบบนั้น หรืออีกนัยหนึ่งก็คือสิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับระบบนั้น องค์ประกอบต่างๆ ของระบบใดระบบหนึ่งจะมีจำนวนหนึ่งจะมีจำนวนและความสำคัญมากน้อยเพียงใด มักขึ้นอยู่กับความรู้ ความคิด และประสบการณ์ของผู้จัดระบบ

2. ประมวลผล คือ การจัดความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่างๆ ของระบบให้มีลักษณะที่เอื้ออำนวยต่อการบรรลุเป้าหมาย ระบบใดระบบหนึ่งอาจมีองค์ประกอบเหมือนกัน แต่อาจมีลักษณะของการจัดความสัมพันธ์แตกต่างกันได้ แล้วแต่ความคิด ความรู้ และประสบการณ์ของผู้จัดระบบ

3. ผลผลิต คือ ผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการดำเนินงาน หากผลที่เกิดขึ้นเป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ แสดงว่าระบบนั้นมีประสิทธิภาพ หากผลที่เกิดขึ้นไม่เป็นไปตามที่คาดหวังแสดงว่าระบบนั้นยังมีจุดบกพร่อง ควรที่จะพิจารณาแก้ไขปรับปรุงกระบวนการหรือตัวป้อนซึ่งเป็นเหตุให้เกิดผลนั้น

4. กลไกควบคุม คือ กลไกหรือวิธีการที่ใช้ในการควบคุมหรือตรวจสอบกระบวนการให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

5. ข้อมูลป้อนกลับคือ ข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างผลผลิตกับจุดมุ่งหมาย ซึ่งจะเป็นข้อมูลป้อนกลับไปสู่การปรับปรุงกระบวนการและตัวป้อน ซึ่งสัมพันธ์กับผลผลิตและตัวป้อน ซึ่งสัมพันธ์กับผลผลิตและเป้าหมายนั้น มีลักษณะดังภาพที่ 8



ภาพที่ 8 ระบบที่สมบูรณ์แบบ
ทิวา : ทิศนา แคมมณี. (2553 : 198)

จากข้อมูลเกี่ยวกับองค์ประกอบของระบบดังกล่าวสามารถสรุปได้ว่า องค์ประกอบของระบบโดยทั่วไปที่เหมือนกันจะประกอบด้วย ปัจจัยนำเข้า (Input) กระบวนการ (Process) ผลผลิต (Output) และข้อมูลป้อนกลับ (Feedback) ส่วนองค์ประกอบที่แตกต่างคือสภาพแวดล้อม (Environment) และกลไกควบคุม (Control) ซึ่งวิจัยเลือกใช้วิธีเชิงระบบซึ่งประกอบด้วยปัจจัยนำเข้า (Input) กระบวนการ (Process) ผลผลิต (Output) ข้อมูลป้อนกลับ (Feedback) และกลไกควบคุม (Control) เนื่องจากการมีกลไกควบคุมจะทำให้กระบวนการดำเนินการของระบบมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

วิธีการจัดระบบหรือการสร้างระบบ

ในการจัดระบบหรือสร้างระบบในการประเมินโดยการประยุกต์ทั้งการคิดเชิงระบบ (Systems Thinking) และวิธีการเชิงระบบ (Systems approach) มาใช้เกิดขึ้นเนื่องจากในปัจจุบันความคิดเชิงระบบมีส่วนเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของมนุษย์ทุกด้าน และมีความสำคัญในการช่วยให้การดำเนินงานต่างๆ เกิดผลสัมฤทธิ์ตามเป้าหมาย จึงเกิดมีการนำวิธีการเชิงระบบไปใช้ในหลายวงการ เช่น วงการศึกษา การบริหาร โดยรูปแบบที่นำมาประยุกต์ใช้มีขั้นตอนแตกต่างกัน

ทิศนา แคมมณี (2553 : 196) ได้ประยุกต์วิธีการเชิงระบบมาสร้างเป็นตัวแบบระบบ ซึ่งมี 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. ขั้นการวิเคราะห์ระบบ (Analysis) ขั้นนี้จะนำระบบเดิมที่ใช้อยู่มาวิเคราะห์ เพื่อศึกษาปัญหา ความต้องการและจุดบกพร่องต่างๆ รวมทั้งการสำรวจทรัพยากรที่มีอยู่และที่ต้องการ
2. ขั้นการสังเคราะห์ระบบ (Synthesis) เป็นขั้นของการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ระบบเดิม เพื่อนำมาใช้ในการสร้างระบบใหม่

3. ขั้นสร้างตัวแบบระบบการสอน (Construct of system model) เป็นการนำขั้นตอนต่างๆ ที่กำหนดไว้ในขั้นสังเคราะห์ระบบมาใส่ตัวแบบ เพื่อแสดงลำดับขั้นเพื่อสะท้อนให้เห็นองค์ประกอบ ทั้ง 4 ของตัวแบบระบบ คือ ตัวป้อน กระบวนการ กลไกควบคุม และผลผลิต

4. ขั้นการทดลองใช้ระบบในสถานการณ์จำลอง (System simulation) เป็นขั้นของการพิสูจน์ ทดสอบว่าระบบที่สร้างขึ้นสามารถใช้ได้ผลตามที่คาดหวังหรือไม่

การวิจัยและพัฒนา

ความหมายของการวิจัยและพัฒนา

การวิจัยและพัฒนามีนักวิชาการได้ให้ความหมายไว้หลายท่าน ดังนี้

สุพัตร์ พิบูลย์ (2551 : 15) กล่าวว่า การวิจัยและพัฒนา (The Research and Development) เป็นลักษณะหนึ่งของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ที่ใช้กระบวนการศึกษาค้นคว้าอย่างเป็นระบบ มุ่งพัฒนาทางเลือกหรือกระบวนการใหม่ๆ เพื่อใช้ในการยกระดับคุณภาพงานหรือคุณภาพชีวิต การวิจัยและพัฒนาเป็นการวิจัยเชิงทดลองการวิจัยและพัฒนาจะให้ผลลัพธ์ที่สำคัญ 2 ลักษณะ คือ (1) นวัตกรรมวัตถุที่เป็นชิ้นอัน (Materials) เช่น ชุดการสอน สื่อการสอน ชุดกิจกรรมเสริมความรู้ เป็นต้น (2) นวัตกรรมประเภทที่เป็นรูปแบบ / วิธีการ / กระบวนการ / ระบบปฏิบัติการ (Methods / Process / Procedure / Style) เช่น รูปแบบการสอน วิธีสอน รูปแบบการบริหารจัดการ เป็นต้น

อุทัย บุญประเสริฐ (2552 : 2) กล่าวว่า การวิจัยและพัฒนาหรือ R & D เป็นการวิจัยประยุกต์ เป็นการวิจัยที่เน้นการแสวงหาผลิตภัณฑ์ใหม่ สิ่งประดิษฐ์ใหม่ พัฒนาระบบการ พัฒนาระบบและ วิธีการ และเทคโนโลยีใหม่ๆ โดยใช้การวิจัยเป็นฐาน สำหรับการพัฒนาสิ่งที่ต้องการ

ญาณภัทร สีหะมงคล (2552 : 1) กล่าวว่า การวิจัยและพัฒนาเป็นกระบวนการศึกษาค้นคว้า คิดค้นอย่างเป็นระบบและน่าเชื่อถือ โดยมีเป้าหมายในการพัฒนาผลผลิต เทคโนโลยี สิ่งประดิษฐ์ สื่อ อุปกรณ์ เทคนิควิธีหรือรูปแบบการทำงาน หรือระบบบริหารจัดการให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ยิ่งขึ้นอย่างชัดเจน

ศิริชัย กาญจนวาสี (2559 : 4) กล่าวว่า การวิจัยและพัฒนา (R&D) มีการวิจัยและพัฒนา (R&D) จึงเป็นลักษณะการวิจัยแบบหนึ่งที่มีสานกระบวนการวิจัยกับกระบวนการพัฒนาเข้าด้วยกัน ที่มีเป้าหมายเพื่อนำองค์ความรู้ใหม่มาใช้ในการเปลี่ยนแปลง ปรับปรุง วิธีการหรือผลผลิตที่สร้างขึ้นใหม่ จนมีประสิทธิผลและประสิทธิภาพอันเป็นประโยชน์ต่อบุคคล หน่วยงาน องค์กร สถาบัน หรือสังคม โดยมีกลยุทธ์ในการตรวจสอบยืนยันความถูกต้องและน่าเชื่อถือของวิธีการหรือผลผลิตใหม่ หรือ แสวงหา วิธีการหรือผลผลิตใหม่ หรือสร้างนวัตกรรมหรือสิ่งประดิษฐ์ใหม่

จากความหมายของการวิจัยและพัฒนาสรุปได้ว่า การวิจัยและพัฒนา หมายถึง กระบวนการศึกษาค้นคว้าอย่างมีระบบ ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งใช้พัฒนารูปแบบการทำงานหรือวิธีการทำงาน เพื่อให้ครูและบุคลากรทางการศึกษานำไปใช้ในการพัฒนาและปรับปรุงการเรียนการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ความสำคัญของการวิจัยและพัฒนา

ธเนศ ขำเกิด (2550 : 156) กล่าวว่า การบริหารหรือการทำงานใดใดที่มุ่งแก้ปัญหาหรือพัฒนาให้เกิดคุณภาพนั้น เมื่อผู้บริหารหรือผู้ปฏิบัติงานค้นพบปัญหาและเกิดความตระหนักในปัญหา ก็จะคิดค้นรูปแบบสื่อ หรือรูปแบบการพัฒนาที่มักเรียกว่า “นวัตกรรม” เพื่อใช้ในการแก้ปัญหา หรือพัฒนางานดังกล่าว โดยที่รูปแบบสื่อหรือรูปแบบการพัฒนาที่คิดขึ้น จะต้องมียุทธศาสตร์ หลักการ หรือทฤษฎีรองรับ ทั้งนี้อาจเลือกใช้วิธีการปรับปรุงในสิ่งที่มีผู้อื่นได้ศึกษา หรือเคยใช้ได้ผลในสถานการณ์ที่เป็นปัญหา เช่นเดียวกันมาก่อน หรืออาจคิดค้นใหม่ก็ได้

สมคิด พรหมจรรย์ (2550 : 5) กล่าวว่า การวิจัยและพัฒนามีความสำคัญ ดังนี้

1. ช่วยให้เกิดความรู้ใหม่หรือวิทยาการใหม่ แนวคิด ทฤษฎีใหม่ การวิจัยช่วยให้เกิดความรู้ใหม่ เป็นการเพิ่มพูนวิทยาการให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น คือ ทำให้รู้ในสิ่งที่ยังไม่รู้หรือสิ่งใดที่พอรู้อยู่แล้วก็ทำให้รู้และเข้าใจดียิ่งขึ้น ทั้งอาจนำความรู้เหล่านั้นมาพัฒนาเป็นวิทยาการใหม่ หรือสิ่งประดิษฐ์ใหม่ๆ ต่อไปได้ เช่น พัฒนานวัตกรรมคอมพิวเตอร์ ชุดการสอน บทเรียนคอมพิวเตอร์ช่วยสอน สื่อการสอน ชุดเอกสารเสริมความรู้ คู่มือประกอบการทำงาน วิธีสอน รูปแบบการทำงาน เป็นต้น

2. ช่วยในการแก้ปัญหาได้อย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพในการดำเนินงาน ทำงานโดยย่อมเกิดปัญหาต่าง ๆ ได้มากมาย ปัญหาบางปัญหามีความยุ่งยากซับซ้อน การแก้ไขปัญหาโดยการคาดคะเนแบบสามัญสำนึก หรือจากการใช้ประสบการณ์ อาจเป็นการแก้ปัญหาไม่ถูกต้อง คือ ไม่รู้ว่าประเด็นที่แท้จริงของปัญหาคืออะไร จึงแก้ปัญหาไม่ถูกต้อง การวิจัยสามารถช่วยให้ทราบสาเหตุของปัญหาอย่างเป็นระบบ รวมถึงแนวทางและวิธีการแก้ปัญหาที่ถูกต้องเหมาะสมที่สุดได้

3. ช่วยในการกำหนดนโยบายและวางแผนได้อย่างถูกต้อง งานวิจัยและพัฒนาบางเรื่องมีวัตถุประสงค์ที่จะนำผลการวิจัยนั้น ไปใช้กำหนดนโยบายหรือวางแผน ตลอดจนนำไปใช้ในการปฏิบัติตามนโยบายหรือแผนที่วางไว้ การวิจัยดังกล่าวจะศึกษาค้นคว้า เพื่อนำมาเป็นแนวทางกำหนดทิศทางการดำเนินงาน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ ซึ่งการวิจัยจะเป็นส่วนสำคัญในการช่วยชี้ลู่ทางในการวางนโยบายอย่างมีประสิทธิภาพ

4. ช่วยพัฒนาระบบการบริหารและดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น งานวิจัยบางเรื่องเป็นงานวิจัยที่มีส่วนช่วยเสริมสร้างสมรรถนะทางการบริหารโดยการใช้ความรู้ทางวิชาการมาอธิบายพฤติกรรม และปัญหาทางการบริหาร การติดตามประเมินผลการปฏิบัติงาน ประเมินประสิทธิภาพของการทำงาน

จะช่วยให้ทราบข้อเท็จจริงตามความเป็นจริง ซึ่งให้เห็นทั้งประสิทธิภาพ ปัญหา อุปสรรคและแนวทางแก้ปัญหา ซึ่งจะเป็นข้อมูลที่สำคัญให้ผู้บริหารใช้ในการวินิจฉัยสั่งการหรือแก้ไขปัญหาได้ดีมีประสิทธิภาพ และเป็นข้อมูลสำคัญที่ใช้ในการปรับปรุง หรือพัฒนางานนั้นให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น

วาร์ เฟิงส์วอร์ต (2553 : 14) กล่าวว่า การวิจัยและพัฒนาเป็นทางเลือกสำคัญที่จะมีผลต่อการยกระดับคุณภาพงานในองค์กร รวมทั้งการยกระดับคุณภาพชีวิตของบุคคล หากองค์กร/หน่วยงาน / กลุ่มนักวิชาชีพใดๆ มีการพัฒนาสื่อ คู่มือ อุปกรณ์ สิ่งประดิษฐ์ต่าง ๆ ตลอดจนวิธีการทำงานใหม่แล้ว นำมาใช้ในการพัฒนางานอย่างต่อเนื่อง จะส่งผลให้องค์กรหรือ นักวิชาชีพกลุ่มนั้นๆ สามารถยกระดับคุณภาพงานได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ บุคลากรหรือคนในรุ่นหลังจะมีนวัตกรรมหรือทางเลือกเพื่อใช้ในการดำรงชีวิตที่หลากหลาย ช่วยให้มีความคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นอย่างต่อเนื่อง

ทิศนา ขัมมณี (2557 : 8) กล่าวว่า กระบวนการวิจัยและพัฒนาเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ และพัฒนางานของตน จึงเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการปฏิรูปการเรียนรู้ทั้งโรงเรียนให้ประสบความสำเร็จและมีความยั่งยืน การวิจัยและพัฒนาเป็นการพัฒนาแบบหนึ่งที่ใช้การวิจัยเป็นเครื่องมือหรือยุทธวิธีในการดำเนินงาน เป็นการดำเนินการเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นในทิศทางหรือลักษณะที่ต้องการ โดยใช้กระบวนการวิจัยในการพัฒนางาน ซึ่งจะช่วยให้เห็นภาพของงานและมีการดำเนินการอย่างเป็นระบบระเบียบ มีการศึกษาทดลองเพื่อให้เห็นผลประจักษ์ มีการตัดสินใจบนฐานข้อมูลที่เชื่อถือได้และมีการปรับปรุงพัฒนาไปเรื่อยๆ

โดยสรุปอาจกล่าวได้ว่า การวิจัยและพัฒนา เป็นกระบวนการที่ช่วยให้ผู้วิจัยหรือผู้เกี่ยวข้องสามารถค้นหาข้อเท็จจริงต่าง ๆ และอาจนำเอาข้อเท็จจริงหรือผลการวิจัยนั้นๆ มาพิจารณาใช้ประโยชน์ได้อย่างกว้างขวาง นับตั้งแต่การค้นคว้าหาความรู้ใหม่ๆ การกำหนดนโยบาย การวางแผน การแก้ปัญหาต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งพัฒนาระบบการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

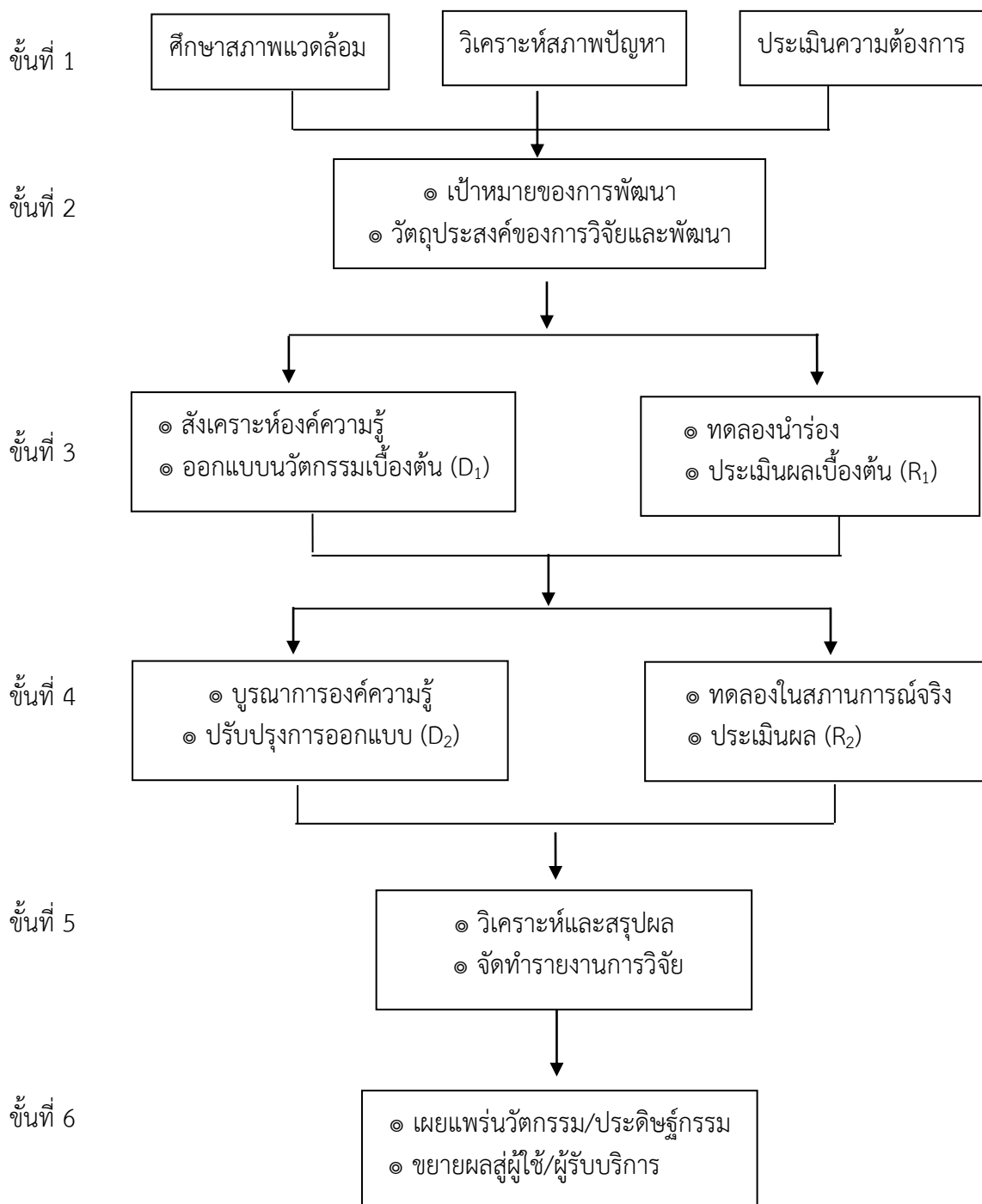
ขั้นตอนของการวิจัยและพัฒนา

ศิริชัย กาญจนวาสี (2559 : 10) กล่าวว่า การวิจัยและพัฒนา (R&D) เป็นการวิจัยที่ผสมผสานกระบวนการวิจัย และกระบวนการพัฒนาเข้าด้วยกันเพื่อสร้างนวัตกรรม หรือประดิษฐ์กรรมใหม่ที่มีประสิทธิผลและประสิทธิภาพอันเป็นประโยชน์ต่อความเจริญก้าวหน้าของบุคคล หน่วยงาน องค์กร สถาบัน หรือสังคมโดยรวม การวิจัยและพัฒนาจึงมีขั้นตอนการดำเนินงานที่สำคัญ 6 ขั้นตอน ดังนี้

1. การศึกษาสภาวะแวดล้อม วิเคราะห์ สภาพปัญหา และประเมินความต้องการจำเป็น
 - 1.1 ศึกษาสภาวะแวดล้อม (บริบท) ของหน่วยงาน/องค์กร/สถาบัน
 - 1.2 วิเคราะห์สภาพปัญหาของหน่วยงาน/องค์กร/สถาบัน ว่ามีปัญหาสำคัญอะไรบ้าง
 - 1.3 ประเมินความต้องการจำเป็นของหน่วยงาน/องค์กร/สถาบัน ว่ามีความจำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลง หรือปรับปรุงแก้ไขอะไร โดยใช้นวัตกรรม หรือประดิษฐ์กรรมลักษณะใด

2. การกำหนดเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของการพัฒนา
 - 2.1 กำหนดเป้าหมายความสำเร็จของการพัฒนาหน่วยงาน/องค์กร/สถาบัน
 - 2.2 กำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยและพัฒนาว่าต้องการสร้างนวัตกรรมเพื่อสนับสนุนการบรรลุเป้าหมายของการพัฒนา
3. การสังเคราะห์องค์ความรู้ ออกแบบ นวัตกรรมเบื้องต้น ทดลองนำร่อง และประเมินผล
 - 3.1 สังเคราะห์องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้อง และใช้ออกแบบนวัตกรรมเบื้องต้น (D_1)
 - 3.2 ทดลองนำร่อง และประเมินผลเบื้องต้น (R_1)
4. ปรับปรุงการออกแบบ ทดลองซ้ำและประเมินผล
 - 4.1 บูรณาการองค์ความรู้ และใช้ปรับปรุงการออกแบบนวัตกรรมให้ได้มาตรฐาน (D_2)
 - 4.2 ทดลองซ้ำในสถานการณ์จริง และประเมินผล (R_2)
5. การสรุปผลและจัดทำรายงานการวิจัย
 - 5.1 วิเคราะห์ผลและสรุปผล
 - 5.2 จัดทำรายงานการวิจัย
6. การเผยแพร่และขยายผล
 - 6.1 เผยแพร่นวัตกรรมหรือ สิ่งประดิษฐ์
 - 6.2 ขยายผลสู่ผู้ใช้งาน/ผู้รับบริการ

ขั้นตอนของการวิจัยและพัฒนา 6 ขั้นตอน สามารถสรุปได้ตามภาพที่ 9



ภาพที่ 9 ขั้นตอนของการวิจัยและพัฒนา

ที่มา : ศิริชัย กาญจนวาสี. (2559 : 11)

บอร์กและกอลล์ (Borg & Gall, 1989 : 784. อ้างถึงใน สุพัทธ์ พิบูลย์. 2551 : 67) ได้กล่าวถึงขั้นตอนสำคัญของการวิจัยและพัฒนา มี 10 ขั้นตอน ดังนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูล (Research and Information Collection) โดยการรวบรวมวรรณกรรม การสังเกตภายในห้องเรียน การเก็บสิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวข้องหรือมีอยู่ และเป็นประโยชน์ในการนำมาทำวิจัย

2. การวางแผน (Planning) เป็นการวางแผนที่รวมถึงการวางแผนเกี่ยวกับทักษะการกำหนดจุดมุ่งหมาย การจัดลำดับเนื้อหาวิชา การทดสอบแบบต่างๆ การพัฒนารูปแบบ ผลผลิตขั้นต้น รวมทั้งการเตรียมสื่อแบบต่างๆ คู่มือ และแบบทดสอบ

3. พัฒนารูปแบบขั้นตอนของผลิตภัณฑ์ (Develop preliminary form of product) ขั้นตอนนี้เป็นการออกแบบ และจัดทำผลิตภัณฑ์การศึกษาตามที่วางไว้

4. การทดสอบเบื้องต้น (Preliminary Field Testing) คือ การนำผลผลิตทั้งหมดมาทดลอง ถ้าเป็นโรงเรียนใช้ 1-3 โรงเรียน ถ้าเป็นบุคคลใช้จำนวน 6-12 คน โดยการสัมภาษณ์ การสังเกต และแบบสอบถาม ในการเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลในเชิงคุณภาพ

5. ผลผลิตไปปรับปรุง (Main Product Revision) ภายหลังได้รับการเสนอแนะ และทดสอบในเบื้องต้น

6. ทดสอบกลุ่มย่อย (Main Field Testing) ถ้าเป็นโรงเรียนใช้กลุ่มตัวอย่าง 5 – 15 โรงเรียน ถ้าเป็นบุคคลใช้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 30 - 100 คน ในขั้นนี้จะเป็นข้อมูลเชิงปริมาณ ผลลัพธ์และการประเมินผลที่ได้จะเป็นไปตามวัตถุประสงค์ โดยมีการเปรียบเทียบกับกลุ่มควบคุมตามความเหมาะสม

7. ปรับปรุงผลผลิตที่ได้จากการทดลอง (Operational Product Revision)

8. ทดสอบภาคสนาม (Operational Field Testing) เป็นการทดลองโดยใช้กลุ่มตัวอย่าง ถ้าเป็นโรงเรียนใช้ 10 – 30 โรงเรียน ถ้าเป็นบุคคลใช้กลุ่มตัวอย่าง 40 - 200 คน เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ สังเกต แล้วใช้แบบสอบถาม แล้วนำมาวิเคราะห์

9. ปรับปรุงผลผลิตขั้นสุดท้าย (Final Product Revision) เป็นการปรับปรุงผลผลิตภายหลังการทดสอบขั้นสุดท้าย

10. นำไปเผยแพร่ (Distribution) เป็นการประชุมหรือในวารสารหรือการเผยแพร่ทางการค้า การเผยแพร่จะนำมาสู่การควบคุมคุณภาพ

ทิสนา แคมมณี (2557 : 8) กล่าวว่า ขั้นตอนหลักในการดำเนินการวิจัยและพัฒนา มีขั้นตอนการดำเนินงานที่สำคัญแบ่งตามกระบวนการหลักเป็น 2 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนการวิจัย (R) และขั้นตอนการพัฒนา (D) ซึ่งอาจเริ่มต้นจาก R เพื่อแสวงหาความรู้และแนวทางการพัฒนานวัตกรรม / ผลิตภัณฑ์ และต่อยอดด้วย D₁ คือการพัฒนาผลิตภัณฑ์ตามแนวทางนั้นต่อไป คือ ขั้นตอนการวิจัย R₂ เพื่อตรวจสอบและประเมินคุณภาพของนวัตกรรม / ผลิตภัณฑ์ที่พัฒนาขึ้นหาข้อบกพร่องและวิธีการ

ปรับปรุงแก้ไข และนำข้อมูลไปใช้ในการปรับปรุง D_1 ให้เป็นนวัตกรรม D_2 ที่ดีขึ้น ทั้งนี้ นักวิจัยอาจดำเนินการตามขั้นตอนดังกล่าวซ้ำหลายๆ รอบ จนกว่าจะได้นวัตกรรม/ผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพตามมาตรฐานที่กำหนด กระบวนการวิจัยและพัฒนาจึงมีขั้นตอนเรียงลำดับคือ $R_1 \rightarrow D_1 \rightarrow R_2 \rightarrow D_2$ ซึ่งอาจมีขั้นตอนต่อเนื่องกันไปจนกว่าจะได้นวัตกรรม/ผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพได้มาตรฐาน หรืออาจเริ่มต้นจาก $D_1 \rightarrow R_1 \rightarrow D_2 \rightarrow R_2$ ก็ได้ หากเริ่มต้นจากนวัตกรรม/ผลิตภัณฑ์ที่คิดขึ้น

ธเนศ ขำเกิด (2550 : 3) ได้ระบุขั้นตอนการวิจัยและพัฒนาโดยเริ่มจากขั้นตอนแรก วิเคราะห์สภาพปัญหาความต้องการจำเป็น เป็นเพียงการศึกษาให้รู้ว่างานในหน้าที่ความรับผิดชอบนี้มีปัญหาที่แท้จริงคืออะไร การสืบค้นหรือวิธีการหาปัญหาอย่างมีระบบก็คือ การวิจัยเชิงสำรวจนั่นเอง และเมื่อได้ทราบปัญหาแล้ว ถ้าหยุดนิ่งไม่แก้ปัญหาก็พัฒนาให้ดีขึ้น ก็ย่อมไม่มีการเปลี่ยนแปลงที่ดีเกิดขึ้น จึงต้องคิดค้นรูปแบบหรือนวัตกรรมเพื่อใช้ในการแก้ปัญหา นั่นคือ การพัฒนาและเมื่อพัฒนารูปแบบการแก้ปัญหาหรือนวัตกรรมแล้ว เพื่อให้รู้ว่างานรูปแบบหรือนวัตกรรมนั้นมีประสิทธิภาพเพียงใดก็ต้องนำไปทดลองใช้ นั่นคือ การวิจัยเชิงทดลอง หากแก้ปัญหาไม่สำเร็จก็กลับไปวิเคราะห์ปัญหาและปรับปรุงรูปแบบหรือนวัตกรรม แล้วทดลองใช้ใหม่ จนสามารถแก้ปัญหาได้สำเร็จ หากแก้ปัญหาได้สำเร็จแล้วก็เขียนรายงานการวิจัย และเผยแพร่รูปแบบหรือนวัตกรรมนั้น ๆ ให้เกิดประโยชน์ต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และวงวิชาการต่อไป

คอฟแมน (มปป.) (อ้างถึงใน ญาณภัทร สีหะมงคล, 2552 : 2 - 3) ได้กล่าวถึง ความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการปฏิบัติงานเชิงระบบกับการวิจัยและพัฒนา และได้เสนอวิธีการเชิงระบบในการปฏิบัติงานไว้ ดังนี้

ขั้นที่ 1 ประเมินสภาพปัจจุบัน/ ปัญหา (ประเมินความต้องการจำเป็น)

ขั้นที่ 2 ค้นหา/พิจารณาทางเลือกใหม่ๆ เพื่อยกระดับคุณภาพงาน (วิจัยและพัฒนา, ประเมินโครงการนำร่อง)

ขั้นที่ 3 วางแผน/จัดทำแผนงาน โครงการ (ประเมินความเป็นไปได้ /ความเหมาะสมของนโยบาย แผนงาน โครงการ)

ขั้นที่ 4 ดำเนินการตามแผน (นิเทศ กำกับ ติดตาม : ประเมินความก้าวหน้า)

ขั้นที่ 5 ประเมินผลการดำเนินงาน (ประเมินสรุปผลการดำเนินงาน ติดตามผล/ศึกษาผลกระทบ)

สุพักตร์ พิบูลย์ (2551 : 43-46) ได้กำหนดกระบวนการพัฒนานวัตกรรมโดยใช้การวิจัยและพัฒนาไว้ 7 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 นักวิจัยและพัฒนาจะเริ่มกิจกรรมด้วยการวิเคราะห์ ทบทวนสภาพปัจจุบัน และปัญหาในการทำงาน ในกรณีของครูและบุคลากรทางการศึกษาเป็นการวิเคราะห์ปัญหาการจัดการเรียนการสอนในห้องเรียน (ปัญหาคุณภาพการเรียนการสอน ปัญหาพฤติกรรมและทักษะของผู้เรียน ปัญหา

กระบวนการสอน วิธีสอน สื่อประกอบการสอน ฯลฯ) ปัญหาการจัดการศึกษาของโรงเรียน (ปัญหาคุณภาพจากการศึกษา ปัญหาในเรื่องทักษะ/ศักยภาพของครู กระบวนการสอน การบริหารจัดการ การให้ชุมชนมีบทบาทร่วม ฯลฯ) หรือปัญหาการจัดการศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษา

ขั้นที่ 2 สร้างนวัตกรรม ในขั้นตอนนี้ นักวิจัยควรทำการศึกษาหลักการ แนวคิด ทฤษฎี และกรณีตัวอย่างการพัฒนาที่หลากหลายเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ สามารถเทียบเคียงและเลียนแบบ (นักวิจัยและพัฒนาควรจะเป็นนักบริโภคองค์ความรู้ หรือ Research Consumer) ก่อนตัดสินใจเลือกนวัตกรรมที่เห็นว่าเหมาะสมที่สุด สร้างสรรค์ที่สุด แล้วสร้างต้นแบบนวัตกรรมนำไปทดลองใช้กับกลุ่มตัวอย่างขนาดเล็ก 3-5 ราย 8-10 ราย หรือ 20-30 ราย ตามลำดับ โดยมีการปรับปรุงและพัฒนาต้นแบบอย่างต่อเนื่อง เป็นการดำเนินการตามแผนภาพที่ 2 ตามที่ได้นำเสนอในตอนต้น ทำการตรวจสอบคุณภาพหรือความเหมาะสม ทั้งโดยใช้หลักตรรกศาสตร์/ใช้ดุลยพินิจ (Logical Approach) (เช่น ให้ผู้เชี่ยวชาญร่วมกันพิจารณาตัดสิน หรือ วิเคราะห์-วิพากษ์ในเชิงเหตุผลตามหลักทฤษฎี) และใช้วิธีการเชิงประจักษ์ (Empirical Approach) ด้วยการทดลองใช้กับกลุ่มตัวอย่างขนาดเล็ก ดังกล่าวข้างต้น จนได้ต้นแบบนวัตกรรมที่มีคุณภาพตามเกณฑ์ที่กำหนด

ขั้นที่ 3 นำนวัตกรรมไปทดลองใช้ เป็นขั้นของการตรวจสอบคุณภาพในเชิงประจักษ์กับกลุ่มตัวอย่างขนาดใหญ่ หรือขนาดพอเหมาะที่จะเป็นตัวแทนได้ ก่อนการทดลองใช้นวัตกรรม ผู้วิจัยควรทำการวัด/วิเคราะห์สภาพพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่าง (Pretest) เช่น ทดสอบความรู้ ประเมินพฤติกรรม วัดเจตคติหรือคุณลักษณะใดๆ ที่เป็นตัวแปรที่คาดหวังจะเกิดการเปลี่ยนแปลง หลังจากทดลองใช้นวัตกรรม ซึ่งโดยทั่วไป ผู้วิจัยจะต้องตั้งสมมติฐานล่วงหน้าแล้วว่าจะเกิดการเปลี่ยนแปลงในลักษณะใดบ้าง หลังจากนั้นจะเริ่มทำการทดลองตามแผนที่กำหนด โดยมีการควบคุมตัวแปรแทรกซ้อนอย่างเหมาะสม เมื่อเสร็จสิ้นการทดลองหรือใส่ปฏิบัติการ (Treatment) แล้ว ก็ทำการวัดตัวแปรตามที่กำหนดอีกครั้งหนึ่งเพื่อนำไปเปรียบเทียบกับสภาพเดิม หรือเปรียบเทียบกับเกณฑ์ที่กำหนด เพื่อหาข้อสรุปเกี่ยวกับผลที่เกิดจากนวัตกรรม

ขั้นที่ 4-5 วิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผล ในขั้นตอนนี้ นักวิจัยจะทำการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อตรวจสอบผลตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ ด้วยการเลือกใช้วิธีการทางสถิติที่เหมาะสม แล้วสรุปผลว่าเป็นไปตามสมมติฐานหรือไม่ ในกรณีที่ใช่หรือไม่เป็นไปตามสมมติฐานก็ต้องอภิปรายผลให้ ชัดเจนในประเด็นนี้ ในกรณีที่ข้าราชการครูหรือบุคลากรทางการศึกษาพยายามสร้างนวัตกรรม เพื่อนำมาใช้ในการยกระดับคุณภาพงานในหน้าที่ หากพบว่า คุณภาพงานยังไม่เกิดขึ้น หรือไม่เป็นไปตามสมมติฐาน (แสดงว่ายังไม่สามารถพัฒนานวัตกรรมเพื่อยกระดับคุณภาพการศึกษาได้ประสบความสำเร็จ) ในกรณีเช่นนี้ควรกลับไปทบทวนหรือปรับต้นแบบนวัตกรรมใหม่ และทดลองใช้ใหม่อีกกว่าจะได้นวัตกรรมที่มีประสิทธิภาพ

ขั้นที่ 6-7 การเขียนรายงานและการเผยแพร่ เป็นขั้นของการขยายองค์ความรู้สู่วงวิชาการ การเขียนรายงานการวิจัยและพัฒนา ควรดำเนินการตามแบบที่เป็นมาตรฐานสากล และการเผยแพร่ ผลงานถือเป็นบทบาทของนักวิจัยและพัฒนาทุกคนที่ควรจะทำ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และมีส่วนร่วม ในการพัฒนาหรือยกระดับวิชาชีพของตนเอง โดยเชื่อว่าการแลกเปลี่ยนเรียนรู้วัฒนธรรมทางการศึกษา กันอย่างต่อเนื่อง จะเพิ่มพูนทักษะในการจัดการศึกษาสำหรับข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา ได้เป็นอย่างดี

กล่าวโดยสรุปขั้นตอนของการวิจัยและพัฒนา เริ่มต้นจากการวิเคราะห์สภาพปัญหา ความ ต้องการจำเป็น คิดค้นนวัตกรรมเพื่อนำไปใช้แก้ปัญหา นำนวัตกรรมไปทดลองใช้ ปรับปรุง รูปแบบ นวัตกรรม แล้วนำไปใช้ใหม่ จนกระทั่งสามารถแก้ปัญหาหรือมีนวัตกรรมที่มีคุณภาพแล้ว จึงเผยแพร่ นวัตกรรมที่มีคุณภาพและได้มาตรฐาน

การประเมินเชิงปฏิบัติการ

ความหมายของการประเมินเชิงปฏิบัติการ

การประเมินเชิงปฏิบัติการ (Action Evaluation) เป็นการใช้วิธีวิทยาของการประเมินร่วมกับ ขั้นตอนการปฏิบัติสำหรับการช่วยส่งเสริมและประเมินความสำเร็จในกระบวนการแก้ไข ความขัดแย้ง การสร้างและการเพิ่มโปรแกรมการศึกษา การประเมินเชิงปฏิบัติการแตกต่างจากการประเมินแบบ ดั้งเดิม ดังนี้ (อังคณา ตุงคะสมิต. 2550 : 56)

1. เน้นที่การส่งเสริมผลลัพธ์ที่ประสบความสำเร็จ
2. พัฒนาโครงการและการนำโครงการไปปฏิบัติตั้งแต่ระยะเริ่มต้น
3. ใช้การพัฒนาเป้าหมายและมาตรฐานภายใน เพื่อนิยามและประเมินความสำเร็จ
4. ใช้วงจรการสะท้อนกลับ - การกระทำ - การสะท้อนกลับ - การกระทำ เพื่อปรับเปลี่ยนและ ปรับปรุงแผนการปฏิบัติตลอดโครงการ ดังนั้นการปฏิบัติจะสอดคล้องกับเป้าหมายมากขึ้น
5. กระบวนการคิดใหม่เข้าสู่วัฒนธรรมองค์การ ช่วยองค์การให้เป็นองค์การการเรียนรู้มากขึ้น
6. ระบุความคิดที่อาจจะขัดแย้งและสร้างสถานที่ที่ปลอดภัยสำหรับการมีส่วนร่วม

ลักษณะของการประเมินเชิงปฏิบัติการ

การประเมินเชิงปฏิบัติการมีลักษณะดังต่อไปนี้

โรทแมน (Rothman : 2005, อ้างถึงใน อังคณา ตุงคะสมิต. 2550 : 56) ได้กล่าวถึง ลักษณะ ของการประเมินเชิงปฏิบัติการไว้ ดังนี้

1. มีข้อตกลงเบื้องต้นเกี่ยวกับผู้มีส่วนร่วมอย่างชัดเจนและข้อตกลงเบื้องต้นได้รับการตรวจสอบ ด้วยการปฏิบัติ

2. มีวัตถุประสงค์และความตั้งใจเพื่อสร้างทางเลือกในการแสวงหาความรู้ที่มีประโยชน์และมีความตรง บรรยายงานและให้สารสนเทศเกี่ยวกับความสามารถเปลี่ยนแปลงการปฏิบัติ

3. เปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกคน เป็นผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการประเมิน เน้นที่การสร้างเงื่อนไขของการแสวงหาความรู้แบบร่วมมือร่วมพลัง

4. ต้องการตรวจสอบของการปฏิบัติและการสะท้อนกลับ เพื่อตรวจสอบทั้งพฤติกรรมและคุณค่าจากเป้าหมายของการเปลี่ยนคุณค่าหรือพฤติกรรม

นอกจากนี้ยังใช้ข้อตกลงเบื้องต้นเพื่อเข้าใจและเพิ่มพฤติกรรมของคนในองค์กร ได้แก่

1. เปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกคน เป็นผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการประเมิน
2. มีการตั้งเป้าหมายและการประเมินเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องและเกิดซ้ำ ซึ่งสะท้อนความเกี่ยวข้องที่เกิดขึ้นในองค์กร และเปลี่ยนบริบทและสิ่งแวดล้อมที่ทำงาน
3. ให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นผู้นิยามความสำเร็จและกำกับติดตาม การพัฒนาตนเองมากเท่าไร การบรรลุผลสำเร็จก็ยิ่งมากขึ้นเท่านั้น
4. ให้ความขัดแย้งและความคลาดเคลื่อนที่เกิดขึ้น สามารถนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงความสร้างสรรค์และการเจริญเติบโต

กระบวนการประเมินเชิงปฏิบัติการ

การประเมินเชิงปฏิบัติการมี 3 ขั้นคือ ขั้นเริ่มต้น (Baseline Stage) ขั้นติดตามความก้าวหน้า (Formative Stage) และขั้นสรุปรวม (Summative Stage) (อังคณา ตุงคะสมิต. 2550 : 57-58) ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

1. ขั้นที่ 1 ขั้นเริ่มต้น (Baseline Stage) ขั้นเริ่มต้นเป็นการดำเนินงานเชิงระบบเกี่ยวกับการตั้งเป้าหมายร่วมกัน การสร้างทีมและการตัดสินใจแบบมีส่วนร่วมภายในกลุ่ม หรือระหว่างกลุ่มของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยมีการดำเนินงานประกอบด้วย การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การให้ข้อมูลป้อนกลับและการเจรจาต่อรอง

1.1 การเก็บรวบรวมข้อมูล

นักประเมินเชิงปฏิบัติการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับเป้าหมายจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มต่างๆ และสรุปข้อมูลเกี่ยวกับเป้าหมายใน 3 ลักษณะคือ เป้าหมายร่วมกัน เป้าหมายเฉพาะและเป้าหมายที่ขัดแย้งกันภายในกลุ่มและระหว่างกลุ่มที่มีผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

1.2 การวิเคราะห์ข้อมูล

เมื่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียตอบคำถามแล้ว นักประเมินเชิงปฏิบัติการทำการจัดระบบและวิเคราะห์ข้อมูล โดยแยกเป็นการสังเคราะห์เป้าหมายร่วมกัน เป้าหมายเฉพาะและเป้าหมายที่ขัดแย้งกัน

ซึ่งอาจจะสรุปรวมและแสดงรายการวิสัยทัศน์ของบุคคลแต่ละคนในเป้าหมายที่เกี่ยวข้องกัน เป้าหมายที่ขัดแย้งกันและเป้าหมายเฉพาะของแต่ละบุคคล แล้วนำมาจัดพิมพ์

1.3 การให้ข้อมูลป้อนกลับ

เป็นการประชุมโดยนักประเมินเชิงปฏิบัติการเป็นผู้อำนวยความสะดวก ขั้นตอนนี้เริ่มด้วยคำถามว่า “ทำไม” เพราะต้องการให้ผู้มีส่วนร่วมพิจารณาถึงการจูงใจคุณค่า เมื่อเริ่มสำรวจเป้าหมายของตนเองและของกลุ่ม จากนั้นนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับ “อะไร” โดยเชิญให้ตรวจสอบเป้าหมายที่มีร่วมกันและช่วยกันทำให้เป้าหมายเฉพาะและขัดแย้งชัดเจนขึ้น การเจรจาต่อรองเมื่อให้ข้อมูลกลับแล้วที่ประชุมจะเจรจาเพื่อฉันทามติเกี่ยวกับเป้าหมาย

2. ขั้นที่ 2 ขั้นติดตามความก้าวหน้า (Formative Stage)

เป็นการดำเนินงานระหว่างขั้นตอนการนิยามเป้าหมาย การปฏิบัติงานที่มุ่งไปสู่เป้าหมาย ผู้มีส่วนร่วมสำรวจจุดแข็งและจุดอ่อนเกี่ยวกับความก้าวหน้า และสร้างเกณฑ์การประเมินโดยใช้เป้าหมายที่เกี่ยวข้อง ผู้มีส่วนร่วมอาจปรับเป้าหมายและพัฒนายุทธวิธีในการเอาชนะอุปสรรค เพื่อการบรรลุผล ระบุความต้องการจำเป็นที่จะทำและทำโดยใคร ทำเมื่อใด เพื่อจะบรรลุเป้าหมายเหล่านี้ ขั้นนี้เป็นการทำความเข้าใจที่ลึกซึ้งเกี่ยวกับเป้าหมายของโครงการและอุปสรรคที่ต้องการเอาชนะ

ขั้นติดตามความก้าวหน้าคาบเกี่ยวกับขั้นเริ่มต้น เพราะแผนการปฏิบัติซึ่งเป็นผลผลิตของขั้นเริ่มต้น กลายมาเป็นข้อมูลสำคัญในระยะติดตามความก้าวหน้า ผู้มีส่วนร่วมในโครงการเปรียบเทียบความตั้งใจกับสิ่งที่เกิดขึ้นจริงในโครงการ การติดตามความก้าวหน้าเป็นกลไกช่วยให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียตระหนักถึงการค้นพบช่องว่างและมีโอกาสปรับเปลี่ยนการออกแบบโครงการ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นผู้ให้ข้อมูลป้อนกลับเกี่ยวกับช่องว่างระหว่างทฤษฎีที่สร้างขึ้นกับการปฏิบัติจริง ขั้นติดตามความก้าวหน้ามีการดำเนินงานประกอบด้วย การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การให้ข้อมูลป้อนกลับและการเจรจาต่อรอง โดยมีรายละเอียด ดังนี้

2.1 การเก็บรวบรวมข้อมูล

เน้นที่การประเมินกระบวนการมากกว่าผลลัพธ์ วัตถุประสงค์สำคัญของการเก็บรวบรวมข้อมูล คือการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการที่สำคัญที่สุด และสะท้อนความคิดที่แตกต่างกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย บทบาทของนักประเมินเชิงปฏิบัติ คือ การวิเคราะห์ข้อมูลและการสังเคราะห์กระบวนการเป็นภาพรวมที่ค่อนข้างลึกซึ้งและต่อเนื่อง ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นผู้เก็บรวบรวมข้อมูล

2.2 การวิเคราะห์ข้อมูล

นักประเมินเชิงปฏิบัติการจัดระบบข้อมูลและวิเคราะห์ให้ได้ภาพของโครงการรวม 3 ภาพ ภาพแรก กรอบเวลา เป็นภาพร่างเกี่ยวกับประวัติของโครงการ จากระยะสุดท้ายของขั้นเริ่มต้นจนถึงระยะสุดท้ายของขั้นติดตามความก้าวหน้า โดยให้ภาพเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นแก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกคน ภาพที่สอง ภาพความก้าวหน้า เป็นรายงานความก้าวหน้าว่าโครงการเกิดขึ้นอย่างไรและ

คาดว่าอะไรจะเกิดขึ้นจริงจากแผนการปฏิบัติในขั้นเริ่มต้นกับข้อมูลที่รวบรวมได้ ในขั้นติดตามความก้าวหน้า ภาพที่สาม ภาพแผนที่ซึ่งแสดงปัญหาสำคัญในการวิเคราะห์ข้อมูลขั้นติดตามความก้าวหน้า นักประเมินระบุแผนที่กระบวนการที่อธิบายข้อค้นพบเกี่ยวกับรายงานความก้าวหน้า แผนที่แสดงปัญหาโดยทั่วไปแสดงความเชื่อมโยงเชิงสาเหตุ ระหว่างปรากฏการณ์ที่เป็นปัญหายุทธวิธีที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในโครงการใช้จัดการผลการใช้ยุทธวิธีเหล่านี้และผลสรุประยะยาวของกระบวนการ แผนที่แสดงปัญหาที่ช่วยให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในโครงการเข้าใจการเปลี่ยนแปลง

2.3 การให้ข้อมูลป้อนกลับ

วัตถุประสงค์ของการให้ข้อมูลป้อนกลับมี 4 ประการคือ

ประการแรกเพื่อทดสอบความตรงของการวิเคราะห์

ประการที่สอง เพื่อให้ความรู้ที่สำคัญต่อการแก้ปัญหา หรือการให้ความกระจ่างกรณีที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีความไม่แน่ใจ

ประการที่สาม เพื่อสะท้อนการแสวงหาความรู้เข้าสู่โครงการและสิ่งที่เกิดขึ้น

ประการสุดท้าย เพื่อให้พื้นฐานการทบทวนแผนการปฏิบัติทั้งในเรื่องเป้าหมายของโครงการและยุทธวิธีในการปฏิบัติ

การดำเนินงานในขั้นติดตามความก้าวหน้า ไม่ใช่กระบวนการที่ทำครั้งเดียวแต่เป็นกระบวนการเชิงทดลองที่มีการปรับ การทำซ้ำและเกิดการเรียนรู้การดำเนินงานแต่ละขั้นตอนทำซ้ำเป็นวงจรเริ่มต้นจากการวางแผน การปฏิบัติการเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การให้ข้อมูลป้อนกลับ และการออกแบบวางแผนการปฏิบัติใหม่ ลักษณะสำคัญของขั้นนี้คือ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีความเป็นมิตรมากเท่าที่เป็นไปได้ จะค่อยๆ ทราบเป้าหมาย และความต้องการที่จะบรรลุเป้าหมายของโครงการที่ชัดเจนทีละน้อย

3. ขั้นที่ 3 ขั้นสรุปรวม (Summative Stage)

หลังจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียนิยาม กำหนดเป้าหมายและสร้างเกณฑ์การประเมินจากเป้าหมาย รวมทั้งมีการเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลแล้ว ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจะตรวจสอบโครงการบรรลุเป้าหมายที่กำหนดหรือไม่ และถามตัวเองว่าทำไมจึงบรรลุเป้าหมาย หรือทำไมจึงไม่บรรลุเป้าหมาย และจะทำให้ผลการดำเนินงานแตกต่างจากเดิมหรือทำให้ดีขึ้นอย่างไร ขั้นสรุปรวมนี้เน้นที่การตัดสินใจเกี่ยวกับคุณค่าโดยรวมของโครงการ และศักยภาพในการนำประสบการณ์สะสมของโครงการไปใช้ในสถานการณ์ที่คล้ายกัน

บทบาทของนักประเมินเชิงปฏิบัติการ

Rothman (อ้างถึงใน อังคณา ตุงคะสมิต. 2550 : 59) กล่าวถึง บทบาทของนักประเมินเชิงปฏิบัติการ ดังนี้

1. บทบาทในฐานะผู้ให้คำปรึกษาหารือ ที่เน้นกระบวนการประเมินเชิงปฏิบัติการโดยไม่เป็นผู้ตัดสินใจ
2. บทบาทในฐานะผู้อำนวยความสะดวก ในกระบวนการสนทนาการเจรจาต่อรองการหาฉันทามติและอำนวยความสะดวกในการพัฒนาส่วนบุคคล
3. บทบาทในฐานะผู้พัฒนาการวิเคราะห์ข้อมูล เกี่ยวกับเป้าหมายจากกลุ่มต่างๆ และสรุปข้อมูลเป็นเป้าหมายร่วมกัน เป้าหมายเฉพาะบุคคลและเป้าหมายขัดแย้งกัน
4. บทบาทในฐานะผู้ที่ทบทวนสิ่งที่เกี่ยวข้องทั้งหมด
5. บทบาทในฐานะผู้มีส่วนร่วมในงานประเมิน โดยมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่และเข้าร่วมอย่างกระตือรือร้นในการประเมิน
6. บทบาทในฐานะผู้แนะนำแนวทางตัดสินใจเกี่ยวกับโครงการ ให้ความรู้เกี่ยวกับการวางแผน การเตรียมและพัฒนาโครงการ และเทคโนโลยี และให้ทิศทาง และพัฒนาความไว้วางใจกระตุ้นการสะท้อนกลับของตนเองและการคิดเกี่ยวกับบริบท เพื่อเพิ่มความมั่นใจให้แก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย นักประเมินเชิงปฏิบัติการจะมีบทบาทเป็นคนนอกและคนในทีม การค้นพบความสมดุลที่เหมาะสมของบทบาทของคนนอกและคนในทีมเป็นสิ่งที่ท้าทาย ซึ่งมีความสำคัญต่อความสำเร็จของกระบวนการ

การวิจัยเชิงปฏิบัติการ

การวิจัยเชิงปฏิบัติการ

การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ได้มีนักวิชาการค้นคว้าหาแนวคิดที่เป็นพื้นฐานไว้หลายท่าน ดังนี้

สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ และ กรรณิการ์ สุขเกษม (2551 : 10) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการเป็นการวิจัยประเภทหนึ่งที่ทำวิจัยคือ ผู้ปฏิบัติงานในองค์กรหรือมีส่วนเกี่ยวข้องในองค์กรนั้น ซึ่งอาจมีคนเดียวหรือหลายคน หรือทุกคนในองค์กรได้ดำเนินการแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาองค์กรให้ดีขึ้นโดยนำเอาวิธีการ แนวทางหรือกิจกรรมต่างๆ ที่ผ่านการพิจารณาตรวจสอบเบื้องต้นแล้วว่าเหมาะสมไปทดลองปฏิบัติการตามแผนที่วางไว้ มีการติดตาม ตรวจสอบและประเมินกระบวนการปฏิบัติงาน และผลลัพธ์ย่อยๆ ที่ต้องการให้เกิดขึ้นในแต่ละขั้นตอนของการทำงาน รวมทั้งปัญหาอุปสรรคต่างๆ สะท้อนผลการประเมินที่ได้ให้กับองค์กรเป็นระยะ เพื่อใช้เป็นข้อมูลสำหรับการวางแผนปรับปรุงแก้ไขในส่วนยังเป็นปัญหา จากนั้นดำเนินการแก้ไขหรือพัฒนาต่อไป จนกระทั่งปัญหาที่เกิดขึ้นในองค์กรนั้นได้รับการคลี่คลาย หรือเป้าหมายของการพัฒนานั้นบรรลุผลตามต้องการ

ยาใจ พงษ์บริบูรณ์ (2553 : 41) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการ คือการวิจัยที่ใช้กระบวนการปฏิบัติอย่างมีระบบ โดยผู้วิจัยและผู้เกี่ยวข้อง มีส่วนร่วมในการปฏิบัติการและวิเคราะห์วิจารณ์ผล

การปฏิบัติ จากการใช้วงจร 4 ขั้นตอนคือ การวางแผน การลงมือกระทำ การสังเกตและการสะท้อน การปฏิบัติ ซึ่งดำเนินการต่อเนื่องกันไป ผลที่ได้นำไปปรับแผนเข้าสู่วงจรใหม่จนกว่าจะได้ข้อสรุปที่แก้ไขปัญหาได้จริง หรือพัฒนาสภาพการณ์ของสิ่งที่ศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ดิพงษ์ พงษ์ภรุษัย (2556 : 87) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการ เป็นการวิจัยที่มุ่งจะนำหลักการของวิธีการทางวิทยาศาสตร์มาใช้เพื่อแก้ปัญหาในสภาพการณ์เฉพาะ เน้นการวิจัยที่ง่ายไม่สลับซับซ้อน และนำไปใช้ในการแก้ปัญหาในการทำงานจริงๆ

วีระยุทธ ขาตะกาญจน์ (2558 : 48) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เป็นวิธีการแสวงหาความรู้ความจริง โดยการนำกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ มาใช้ในการแสวงหาข้อมูลข้อเท็จจริง หรือ ข้อสรุปที่ต้องการ จากนั้นจึงนำผลการวิจัยที่ได้ไปใช้ในการแก้ปัญหาหรือพัฒนางานที่ปฏิบัติอยู่ซึ่งมีวัตถุประสงค์สำคัญคือ การลดช่องว่างระหว่างการนำทฤษฎีไปใช้ในการปฏิบัติงานในสถานการณ์ที่เป็นจริง รวมทั้งมุ่งพัฒนาประสิทธิภาพการปฏิบัติงานที่หน่วยงาน หรือบุคลากรนั้นๆ ได้รับผิดชอบอยู่

อองอาจ นัยพัฒน์ (2554 : 22) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการ หมายถึง การศึกษาค้นคว้าอย่างมีระบบถึงการปฏิบัติงานของผู้ปฏิบัติงานเอง เพื่อเข้าใจดีขึ้น หรือแก้ปัญหาเกี่ยวกับงานที่ทำอยู่ มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น ซึ่งได้จากการรวบรวม การร่วมมือ การสะท้อนตนเอง และการใช้วิจารณ์ญาณภายใต้กรอบจรรยาบรรณที่ยอมรับกัน

ผ่องพรรณ ตรียมงคลกุล (2555 : 13) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เป็นกระบวนการเพื่อค้นพบความจริงเกี่ยวกับสิ่งที่ปฏิบัติ หรือเป็นการแก้ปัญหา เช่น การสร้างและพัฒนาทักษะใหม่ๆ หรือวิธีการใหม่ๆ เพื่อพัฒนาและแก้ปัญหางานที่ปฏิบัติอยู่ โดยดำเนินการวิจัยในที่ปฏิบัติงานนั่นเอง

กุลลาบ บุริสาร (2556 : 9) ได้กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการ เป็นการวิจัยที่มีเป้าหมายที่จะแก้ปัญหา พัฒนากิจกรรมโดยการปรับปรุง เปลี่ยนแปลง (Improving by changing) โดยบุคคลที่เผชิญกับปัญหานั้นอยู่เอง เป็นรูปแบบของการทำความเข้าใจในการปรับปรุงสถานการณ์เฉพาะที่พบว่ามีปัญหา เพื่อต้องการพัฒนาหาหลักการ เหตุผล และวิธีการปฏิบัติงาน เพื่อการพัฒนาคุณภาพการปฏิบัติงานนั้น และขณะเดียวกันก็เป็นการพัฒนาความเข้าใจเกี่ยวกับการปฏิบัติงานนั้นๆ

ฮัลโลเวอร์ (Holloway, 2010) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการ หมายถึง การแสวงหาความรู้ภายใต้การดำเนินการของนักปฏิบัติที่กลายมาเป็นนักวิจัย หรือผู้ซึ่งทำงานเป็นหุ้นส่วนกับนักวิจัยเพื่อตรวจสอบประเด็นและปัญหาในสถานที่ทำงานของตนเอง เป็นการนำความคิดไปปฏิบัติผ่านกระบวนการที่เป็นวงจร ซึ่งแต่ละวงจะขึ้นกับวงก่อนหน้าการวิจัยเชิงปฏิบัติการไม่ใช่วิธีการวิจัยบริสุทธิ์ แต่เป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนา และนักวิจัยสามารถใช้วิธีการเก็บและรวบรวมข้อมูลได้หลากหลายวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการเป็นทั้งการวิจัยและการปฏิบัติการ

จอร์สัน และโครแมนน์ เคอร์ลี (Johnson, C.S. และ Kromann-Kelly. 1995 อ้างถึงใน ผ่องพรรณ ทรัพย์มงคลกุล. 2555 : 15) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการ หมายถึง การรวบรวมข้อมูลการวิเคราะห์และตีความหมาย โดยมีแผนงานกำหนด และแลกเปลี่ยนผลกับเพื่อนร่วมวิชาชีพ กระบวนการวิจัยปฏิบัติการต้องตอบคำถาม 5 ข้อ ดังนี้ (1) คำถามที่ต้องการศึกษาคืออะไร (2) ข้อมูลที่เกี่ยวข้องมีอะไรบ้าง (3) ข้อมูลที่ต้องจัดเก็บคืออะไร (4) จะวิเคราะห์ข้อมูลอย่างไร และ (5) จะแปลความหมายนั้นว่าอย่างไร การตอบคำถามเหล่านี้ต้องใช้เวลาวางแผน และในทุกขั้นตอนต้องอภิปรายกับเพื่อนร่วมงาน

ซูเบอร์ สเคอริท (Zuber-Skerritt, O. 1996 อ้างถึงใน ผ่องพรรณ ทรัพย์มงคลกุล. 2555 : 15) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการเป็นกระบวนการที่มีขั้นตอนการทำงานเป็นวงจรต่อเนื่อง 4 ขั้นตอน ได้แก่ (1) การวางแผนกลยุทธ์ (2) การปฏิบัติ (นำแผนไปปฏิบัติ) (3) การสังเกต (โดยมีการประเมินตนเอง) และ (4) การสะท้อนผลเชิงวิพากษ์จากตนเองและเพื่อนร่วมงานในผลที่ได้จากขั้นตอนที่ 1-3 จากนั้นมีการทำงานในวงจรรอบที่ 2 โดยมีการปรับแผนการทำงาน แล้วนำไปปฏิบัติ ทำการสังเกตผลที่เกิดขึ้น และสะท้อนผลเพื่อปรับปรุงต่อไป

เคมีส และแมกทาากาท (Kemmis ; & Mc Taggart. 1990 : 5) ได้ให้ความหมายการวิจัยเชิงปฏิบัติการว่า เป็นการวิจัยที่ผู้วิจัย คือผู้ปฏิบัติงานในหน่วยงานนั้น การวิจัยนี้เป็นรูปแบบหนึ่งของการวิจัยที่ไม่ได้แตกต่างไปจากงานวิจัยอื่นในเชิงเทคนิค แต่แตกต่างในด้านวิธีการ การวิจัยเชิงปฏิบัติการ คือ การวิจัยที่เป็นการสะท้อนผลการปฏิบัติงานนั้นเป็นวงจรแบบขดลวด โดยเริ่มต้นที่การวางแผน การปฏิบัติ การสังเกต และการสะท้อนผล เป็นการวิจัยที่จำเป็นต้องอาศัยผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการสะท้อนผล เกี่ยวกับการปฏิบัติเพื่อให้เกิดการแก้ไขปรับปรุงและพัฒนาให้ดีขึ้น

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เป็นกระบวนการวิจัยที่มีเป้าหมายที่จะแก้ปัญหา มุ่งเน้นการเปลี่ยนแปลงโดยบุคลากรในระบบร่วมกับนักวิจัย เข้ามามีบทบาทในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมบุคลากรในระบบ ในการพัฒนาตนเองและผู้อื่น ให้เหมาะสมกับการดำเนินการ ไม่มีการแยกกลุ่มศึกษา กลุ่มทดลองแต่เป็นการทดลองปฏิบัติในสถานการณ์ตามธรรมชาติ โดยวิเคราะห์สถานการณ์อย่างลึกซึ้ง และเหมาะสม เน้นที่การสร้างการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นขั้นตอน และบันทึกข้อมูลอย่างเป็นระบบ โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้อง ตลอดกระบวนการวิจัยจนเกิดองค์ความรู้ต่างๆ ที่ได้จากกระบวนการวิจัย นำมาประมวลเป็นแนวคิด หลักการ และสร้างเป็นทฤษฎีได้

ลักษณะการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

ยาใจ พงษ์บริบูรณ์ (2553 : 12) ได้เสนอกรอบลักษณะของการวิจัยเชิงปฏิบัติการทางการศึกษา (Action Research in Education) ไว้ดังนี้

1. เน้นการปฏิบัติการ (Action Orientation) การวิจัยชนิดนี้ใช้การปฏิบัติเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและศึกษาผลของการปฏิบัติเพื่อมุ่งให้เกิดการพัฒนา

2. เป็นการวิจัยแบบมีส่วนร่วมและมีการร่วมมือ (Participation and Collaboration) ใช้การทำงานเป็นกลุ่ม ผู้ร่วมวิจัยทุกคนมีส่วนร่วมสำคัญและมีบทบาทเท่าเทียมกันในทุกกระบวนการของการวิจัยทั้งการเสนอความคิดเชิงทฤษฎี การปฏิบัติ ตลอดจนการวางนโยบายการวิจัย

3. ใช้การวิเคราะห์วิจารณ์ (Critical Function) กิจกรรมการวิเคราะห์การปฏิบัติอย่างลึกซึ้งจากสิ่งที่สังเกตได้จะนำไปสู่การตัดสินใจที่สมเหตุสมผลเพื่อการปรับแผนการปฏิบัติการ

4. ใช้วงจรการปฏิบัติการ (The Action Research Spiral) ตามแนวคิดของเคมมิส และแมคแทกกาท (Kimmis & McTaggart) คือ การวางแผน (Planning) ตลอดจนการปรับปรุงผลการปฏิบัติ (Re - planning) เพื่อนำไปปฏิบัติในวงจรต่อไปจนกว่าจะได้รูปแบบของการปฏิบัติงานที่เป็นที่พึงพอใจ และได้เสนอเชิงทฤษฎีเพื่อเผยแพร่ต่อไป

องอาจ นัยวัฒน์ (2554 : 335) ได้อธิบายเกี่ยวกับลักษณะสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการไว้ 8 ประการ ดังนี้

1. เกี่ยวข้องกับปัญหาทางด้านการปฏิบัติงาน (Practical Problem) ที่ผู้ปฏิบัติงานระดับล่างมักจะประสบในขณะที่ทำงานอยู่ประจำหรือปฏิบัติหน้าที่อื่นๆ ที่เกี่ยวข้องในแต่ละวันมากกว่าการเกี่ยวข้องกับปัญหาทางด้านทฤษฎี (Theoretical Problem) ซึ่งได้รับการนิยามหรือ กล่าวถึงโดยนักวิจัยบริสุทธิ์ในสาขาวิชาความรู้ใดๆ โดยเฉพาะ

2. มีจุดมุ่งหมายหลักเพื่อทำความเข้าใจ (Understanding) ต่อสภาพปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานของครู ผู้บริหารการศึกษา อย่างลุ่มลึกและกระจ่างชัด ภายใต้กระบวนการใคร่ครวญตรวจสอบในลักษณะสะท้อนกลับของยุทธวิธีปฏิบัติ ที่นักวิจัยเชิงปฏิบัติการได้ลงมือกระทำลงไปอย่างวิพากษ์วิจารณ์ (Critically) อันจะนำไปสู่การได้แนวทางปฏิบัติการ สำหรับใช้แก้ปัญหาได้อย่างเหมาะสม และสอดคล้องกับบริบทแวดล้อมมากยิ่งขึ้น สำหรับการดำเนินงานในลำดับต่อไป นอกจากนั้นยังมีจุดมุ่งหมายเพื่อการปรับปรุงวิธีการปฏิบัติงาน รวมทั้งสภาวะการณ์เงื่อนไข ที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานมากกว่าการมีจุดมุ่งหมายเพื่อการสร้างสรรค์องค์ความรู้เชิงวิชาการอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นการเฉพาะ

3. มุ่งเน้นการตีความหมายเหตุการณ์หรือสภาวะการณ์ของปัญหาที่เกิดขึ้นตามความคิดเห็นหรือทัศนะของผู้ปฏิบัติงานหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับเหตุการณ์หรือ สภาวะการณ์ของปัญหาดังกล่าว มากกว่าการอาศัยแนวคิดทฤษฎีหรือหลักการของวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ ทั้งนี้เพราะเชื่อว่าท่าทางการกระทำ การติดต่อสื่อสารหรือพฤติกรรมใดๆ ของมนุษย์ ทั้งที่ปรากฏให้เห็นเด่นชัดหรือไม่เห็นเด่นชัดในเหตุการณ์ หรือสภาวะการณ์ของปัญหาหนึ่งๆ สามารถตีความหมายได้ โดยการสรุปอ้างอิง (Inference) จากแรงจูงใจ ความเชื่อ เจตนา หรือจุดมุ่งหมายของผู้แสดงพฤติกรรมประกอบเข้ากับบริบทแวดล้อมที่ก่อให้เกิดพฤติกรรมหรือการกระทำเหล่านั้นขึ้น เช่น บรรทัดฐาน ค่านิยม และกฎเกณฑ์ต่างๆ ทางสังคมเป็นสำคัญ โดยนัยดังกล่าวนี้แสดงว่า นักวิจัยไม่สามารถตีความหมายพฤติกรรมหรือการกระทำของบุคคลใดๆ ได้เลย ถ้าปราศจากการพิจารณา บริบทแวดล้อมพฤติกรรมนั้นๆ มาประกอบด้วย

4. เสนอผลการวิจัยในรูปแบบเรียบง่าย การเสนอรายงานผลการศึกษาวิจัยในรูปแบบด้วยการเลือกใช้อ้อยคำสำนวนในระดับเดียวกับผู้ปฏิบัติงาน โดยพยายามหลีกเลี่ยงคำศัพท์เฉพาะสาขาวิชา และภาษาที่มีลักษณะค่อนข้างเป็นนามธรรมเพื่อให้ง่ายต่อการติดตาม ทำความเข้าใจของผู้ปฏิบัติงาน นอกจากนี้คำอธิบายเกี่ยวกับผลการวิจัยตลอดจนกระบวนการวิจัยอื่นๆ สามารถตรวจสอบความตรง (Validity) ได้จากการสนทนาแบบเป็นกันเองกับผู้ปฏิบัติงานหรือผู้มีส่วนร่วมหรือเกี่ยวข้องในทุกๆ กระบวนการวิจัย

5. มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย การดำเนินงานวิจัยเชิงปฏิบัติการในทุกขั้นตอน จะต้องอยู่ภายใต้บรรยากาศการมีส่วนร่วม การร่วมมือร่วมใจ การเชื่อถือและไว้วางใจ การเป็นมิตร รวมทั้งความเป็นอิสระและความเสมอภาคในการแสดงความคิดเห็น

6. ผ่อนคลายความเข้มงวดเกี่ยวกับระเบียบวิธีการศึกษาวิจัยการดำเนินงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ ไม่ยึดติดอยู่ภายใต้กรอบการจัดกระทำทางการทดลองและการควบคุมตัวแปรแทรกซ้อนอย่างเคร่งครัด แบบตายตัวด้วยแบบแผนการวิจัยเชิงทดลอง (Experimental Research Design) หรือ วิธีการทางสถิติใดๆ (Statistical Control) แนวคิดพื้นฐานดังกล่าวนี้ ไม่ได้หมายความว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการ ละเลยหรือมองข้ามความสำคัญของการศึกษาค้นคว้าด้วยการอาศัยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ หากแต่ ปรับวิธีการศึกษาค้นคว้าด้วยวิธีการดังกล่าวให้กลมกลืนหรือสอดคล้องกับลักษณะของปัญหาสถานการณ์ต่างๆ รวมทั้งบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่แวดล้อมปัญหาที่ต้องการแสวงหาความรู้ความจริง ด้วยเหตุนี้การวิจัยเชิงปฏิบัติการโดยทั่วไป อาจเลือกใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปริมาณที่อาศัยแบบการวิจัยกึ่งทดลอง (Quasi Experimental Design) หรือการวิจัยเชิงคุณภาพ

7. ไม่เน้นการสรุปอ้างอิงผลการศึกษาวิจัยข้ามไปยังบริบทอื่น การสรุปอ้างผลการวิจัยหรือการขยายผลการวิจัยให้ครอบคลุมไปยังห้องเรียน หรือโรงเรียนที่มีทำเลที่ตั้งหรือบริบทอื่นๆ แตกต่างไป จากทำเลหรือบริบทที่ทำการวิจัยจริง มีลักษณะค่อนข้างจำกัดกว่าการวิจัยเชิงทดลองทางวิทยาศาสตร์ ทั้งนี้การสรุปอ้างอิงผลของการวิจัยที่ได้จากการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ไม่สามารถอาศัยกฎของความครอบคลุม (Covering law) ตามหลักการทางวิทยาศาสตร์ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความสัมพันธ์ หรือการอ้างอิงเชิงสาเหตุ (Causal Relationships) ดังนั้น ในทางปฏิบัติโดยทั่วไปการสรุปอ้างอิงผลของการวิจัยที่ได้จากการวิจัยเชิงปฏิบัติการ จึงมีแนวโน้มกระทำได้เฉพาะในขอบเขตของสถานที่บุคคลและเวลาที่ทำ การศึกษาวิจัย อย่างไรก็ตามถ้าต้องการขยายผลของการวิจัยให้ครอบคลุมข้ามไปยังขอบเขตอื่นที่นอกเหนือ ก็สามารถกระทำได้ ถ้าปัจจัยที่เกี่ยวข้องในบริบทเหล่านั้นมีลักษณะคล้ายคลึงหรืออยู่ในสถานการณ์ที่ใกล้เคียงกัน รวมทั้งได้รับการยืนยันจากผลการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องอื่นๆ ประกอบด้วย

8. สร้างดุลยภาพและความเสมอภาคระหว่างทัศนะของบุคคลภายในและภายนอก นักวิจัยเชิงปฏิบัติการที่เป็นบุคคลภายใน และบุคคลภายนอกของสถานที่ ทำการศึกษาวิจัยมีบทบาทสำคัญ 2 ประการ คือ บุคคลภายใน มีบทบาทเป็นทั้งผู้ปฏิบัติงานตามหน้าที่ปกติ และเป็นนักวิจัยปฏิบัติการ

ในสถานที่ทำงานของตนเอง ในขณะที่บุคคลภายนอกมีบทบาทเป็นผู้เชี่ยวชาญ/ ผู้ให้คำปรึกษาทางวิชาการให้กับบุคคลภายในและเป็นนักวิจัยเชิงปฏิบัติการเช่นเดียวกับบุคคลภายใน นักวิจัยเชิงปฏิบัติการทั้งที่เป็นบุคคลภายในและบุคคลภายนอก จะต้องปรับบทบาทของตนเองให้มีคุณภาพทางแนวความคิด ความเชื่อและการปฏิบัติอยู่เสมอในแต่ละสภาวะการณ์ นอกจากนี้จะต้องสร้างความเสมอภาคทางความคิดเห็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินกิจกรรมการวิจัย เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความขัดแย้งทางความคิดหรือความสับสนระหว่างบทบาทเหล่านั้นในขณะปฏิบัติงานวิจัย

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนาขึ้นมาจากฐานคติ ความเชื่อ สำคัญที่ว่าการสร้างสรรค์และการใช้ความรู้เชิงปฏิบัติการ (Action or Practical Knowledge) สำหรับการแก้ไขปัญหาหรือการพัฒนาใดๆ ในองค์กร ชุมชน หรือสังคมหนึ่งๆ จะต้องตั้งอยู่บนหลักการพื้นฐานของความเป็นประชาธิปไตย ความยุติธรรม ความสันติสุข และความสอดคล้องกลมกลืนกับบริบททางด้านวัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ รวมทั้งอยู่ใต้บรรยากาศของความเอื้ออาทร หรือเป็นแบบกัลยาณมิตรที่นักวิจัยและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการวิจัยมีการเรียนรู้ร่วมกัน รวมทั้งยอมรับฟังความคิดเห็นและให้เกียรติซึ่งกันและกัน ความรู้เชิงปฏิบัติการที่เป็นผลผลิตอันเกิดจากความร่วมมือร่วมใจระหว่างนักวิจัยกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) โดยผู้ปฏิบัติงานซึ่งมีความใกล้ชิดกับปัญหาได้เกิดความรู้สึกในการเป็นเจ้าของ ความรู้จึงเป็นปัจจัยผลักดันสำคัญต่อแนวโน้มชุมชน หรือสังคมให้ดียิ่งๆ ขึ้นไป ซึ่งลักษณะของการวิจัยเชิงปฏิบัติการโดยทั่วไปจะมีการนำความรู้นั้นๆ ไปใช้ประโยชน์ในการแก้ปัญหา หรือปรับปรุงเปลี่ยนแปลงใดๆ ในองค์กร

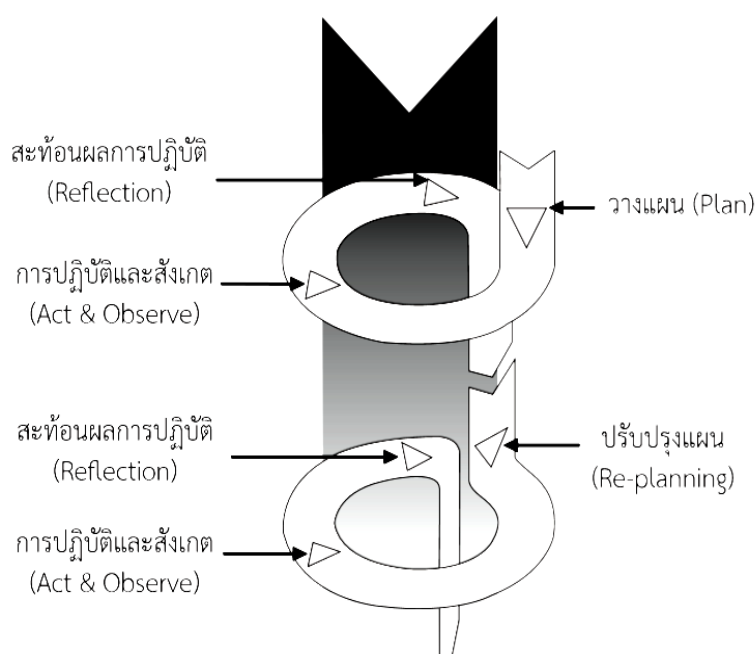
กระบวนการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

เนื่องจากการวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนามาจากฐานคติ ความเชื่อ ที่มุ่งเน้นบูรณาการเชื่อมโยงความรู้หรือทฤษฎีเชิงปฏิบัติการที่ได้จากการทำวิจัยกับการปฏิบัติงานที่เกิดขึ้นจริงๆ ในสนามหรือสถานที่ปฏิบัติงานผสมผสานเข้าด้วยกัน โดยอาศัยการสะท้อนความคิดใคร่ครวญ ไปมาในเชิงวิพากษ์ผลการปฏิบัติงานที่ได้ลงมือกระทำไปตามแผนการที่วางไว้ว่า สามารถแก้ไขปัญหาได้สำเร็จหรือไม่อย่างไร รวมทั้งมีปัจจัยเกื้อหนุนและขัดขวางความสำเร็จในการแก้ปัญหาอะไรบ้าง และจะต้องดำเนินการอย่างไร จึงจะทำให้เข้าสู่สภาวะการณ์ที่นำความสำเร็จนั้นมา ดังนั้นกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการจึงประกอบด้วย ขั้นตอนการดำเนินงานวิจัยที่มีลักษณะเป็นเกลียวเวียนหรือวงจรต่อเนื่องกันไป

วีระยุทธ ชาติกาญจน์ (2558 : 39-45) กล่าวถึง กระบวนการดำเนินงานวิจัยเชิงปฏิบัติการตามแนวคิดของนักการศึกษาไว้ ดังนี้

1. กระบวนการดำเนินงานวิจัยเชิงปฏิบัติการตามแนวคิดของ Kemmis & McTaggart
กระบวนการดำเนินการงานการวิจัยเชิงปฏิบัติการตามแนวคิดของ Kemmis & McTaggart (1990 : 11) ประกอบด้วยกิจกรรมการวิจัยที่สำคัญ 4 ขั้นตอนหลัก คือ

- 1.1 การวางแผนเพื่อไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น (Planning)
- 1.2 ลงมือปฏิบัติการตามแผน (Action)
- 1.3 สังเกตการณ์ (Observation) สะท้อนกลับ (Reflection)
- 1.4 สะท้อนกลับ (Reflection) กระบวนการและผลของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น และปรับปรุงแผนการปฏิบัติงาน (Re-planning) โดยดำเนินการเช่นนี้ต่อไปเรื่อยๆ เป็นรายละเอียดดังภาพที่ 10



ภาพที่ 10 วงจรของการวิจัยเชิงปฏิบัติการตามแนวคิดของ Kemmis & McTaggart
ที่มา : Kemmis & McTaggart (1990 : 11)

ความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมการวิจัยหลักที่หมุนเคลื่อนไปเป็นวัฏจักรของกระบวนการวิจัยดังกล่าว จึงเป็นเสมือนแหล่งที่ก่อให้เกิดความรู้เชิงปฏิบัติการและกลไก การนำความรู้ที่ได้รับไปใช้แก้ไขปัญหาย่างต่อเนื่อง ซึ่งกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ เป็นการดำเนินงานวิจัยที่ไม่แยกกิจกรรมการสืบค้นหาความรู้ ความจริงออกจากกิจกรรมการพัฒนา ซึ่งกิจกรรมการวิจัยหลักแต่ละขั้นตอนมีรายละเอียด ดังนี้

1. การวางแผน (Planning) เป็นการกำหนดแนวทางปฏิบัติการไว้ก่อนล่วงหน้า โดยอาศัยการคาดคะเนแนวโน้มของผลลัพธ์ที่อาจเกิดขึ้นจากการปฏิบัติตามแผนที่วางไว้ ประกอบกับการระลึกถึงเหตุการณ์หรือเรื่องราวในอดีต ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหาที่ต้องการแก้ไขตามประสบการณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อมของผู้วางแผน ภายใต้การไตร่ตรองถึงปัจจัยสนับสนุน ขัดขวางความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาคัดค้าน รวมทั้งสถานการณ์เงื่อนไขอื่นๆ ที่แวดล้อมปัญหาอยู่ในเวลานั้น โดยทั่วไปการวางแผนจะต้องคำนึงถึงความ ยืดหยุ่น ทั้งนี้เพื่อจะสามารถปรับเปลี่ยนให้เข้ากับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอนาคต

2. การปฏิบัติการ (Action) เป็นการลงมือดำเนินงานตามแผนที่กำหนดไว้อย่างระมัดระวัง และควบคุมการปฏิบัติงานให้เป็นไปตามที่ระบุไว้ในแผน อย่างไรก็ตามในความเป็นจริงการปฏิบัติตามแผนที่กำหนดไว้มีโอกาสแปรเปลี่ยนไปตามเงื่อนไขและข้อจำกัดของสถานการณ์เวลานั้นได้ ด้วยเหตุนี้ แผนปฏิบัติการที่ดีจะต้องมีลักษณะเป็นเพียงแผนชั่วคราว ซึ่งเปิดช่องให้ผู้ปฏิบัติการสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามเงื่อนไขและปัจจัยที่เป็นอยู่ในขณะนั้น การปฏิบัติการที่ดีจะต้องดำเนินไปอย่างต่อเนื่องเป็นพลวัตร ภายใต้การใช้ดุลยพินิจในการตัดสินใจ

3. การสังเกตการณ์ (Observation) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการและผลที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติงานที่ได้ลงมือกระทำลงไป รวมทั้งสังเกตการณ์ปัจจัยสนับสนุนและปัจจัยอุปสรรคการดำเนินงานตามแผนที่วางไว้ ตลอดจนประเด็นปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นระหว่างปฏิบัติการตามแผนว่ามีสภาพหรือลักษณะเป็นอย่างไร การสังเกตการณ์ที่ดีจะต้องมีการวางแผนไว้ก่อนล่วงหน้าอย่างคร่าวๆ โดยจะต้องมีขอบเขตไม่แคบหรือจำกัดจนเกินไป เพื่อจะได้เป็นแนวทางสำหรับการสะท้อนกลับกระบวนการและผลการปฏิบัติที่จะเกิดขึ้นตามมา

4. การสะท้อนกลับ (Reflection) เป็นการให้ข้อมูลถึงการกระทำตามที่บันทึกข้อมูลไว้จากการสังเกตในเชิงวิพากษ์ กระบวนการและผลการปฏิบัติงานตามที่วางแผนไว้ ตลอดจนการวิเคราะห์เกี่ยวกับปัจจัยสนับสนุนและปัจจัยอุปสรรคการพัฒนา รวมทั้งประเด็นปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นว่าเป็นไปตามวัตถุประสงค์หรือไม่ การสะท้อนกลับโดยอาศัยกระบวนการกลุ่มในลักษณะวิพากษ์วิจารณ์ หรือประเมินผลการปฏิบัติงาน ระหว่างบุคคลที่มีส่วนร่วมในการวิจัย จะเป็นวิธีการปรับปรุงวิธีการปฏิบัติงานตามแนวทางดั้งเดิมไปเป็นการปฏิบัติงานตามวิธีการใหม่ ซึ่งใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับการทบทวน และปรับปรุงวางแผนปฏิบัติการในวงจรกระบวนการวิจัยในรอบหรือเกลียวต่อไป

2. กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการตามแนวคิดของ Coghlan & Brannick ได้แบ่งกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการเป็นขั้นตอนเบื้องต้นไว้ ดังนี้

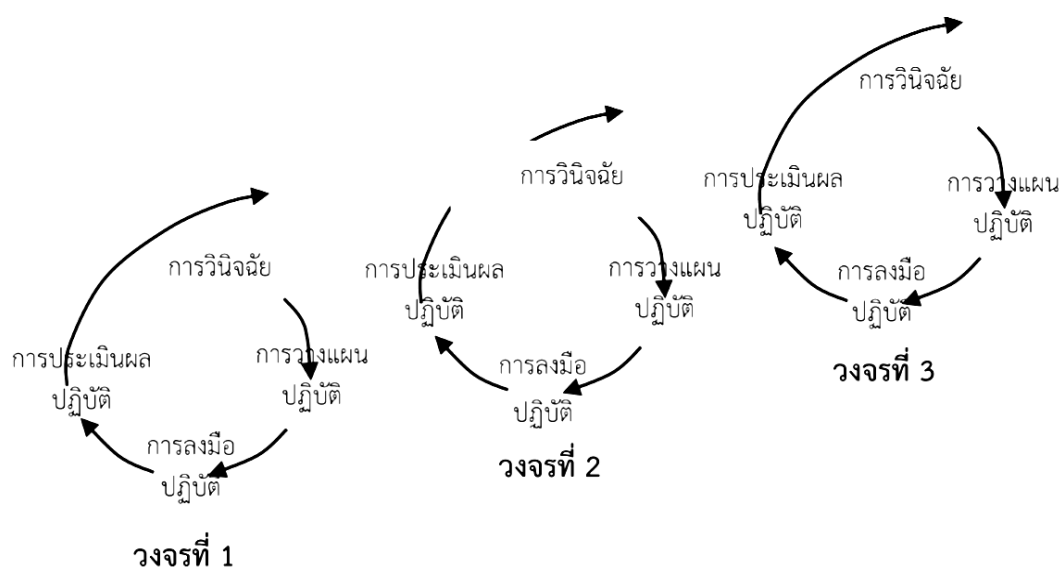
ขั้นตอนคือ การทำความเข้าใจบริบทของปัญหาที่ต้องการแก้ไขและการกำหนดจุดมุ่งหมายการปฏิบัติการ และมีขั้นตอนหลัก 4 ขั้นตอน ได้แก่

ขั้นตอนที่ 1 การวินิจฉัย (Diagnosing)

ขั้นตอนที่ 2 การวางแผนปฏิบัติการ (Planning)

ขั้นตอนที่ 3 การลงมือปฏิบัติการ (Taking action)

ขั้นตอนที่ 4 การประเมินผลการปฏิบัติการ (Evaluation action)



ภาพที่ 11 กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการตามแนวคิดของ Coghlan & Brannick
ที่มา : วีระยุทธ์ ชาตะกาญจน์. (2558 : 43)

กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน เริ่มต้นจากการวินิจฉัยสภาพการณ์ของปัญหาที่จำเป็นต้องแก้ไข รวมทั้งการระบุนกรอบแนวคิดทฤษฎีและหลักการพื้นฐานสำหรับการปฏิบัติงาน จากนั้นจึงทำการวางแผนปฏิบัติการตามจุดมุ่งหมายของการแก้ปัญหา หรือโครงการพัฒนาที่กำหนดไว้ โดยอาศัยข้อมูลจากผลการวินิจฉัยในขั้นตอนแรก และความร่วมมือร่วมใจของบุคลากรฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการประเมิน แล้วจึงลงมือปฏิบัติการตามแผนการที่วางไว้ที่ละขั้นตอน แล้วจึงทำการประเมินผลการปฏิบัติงาน ทั้งที่เกิดขึ้นโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ เพื่อตรวจสอบดูความถูกต้องและความเหมาะสมของการวินิจฉัย และการปฏิบัติการตามแผนสารสนเทศที่ได้จากการประเมินผล ในขั้นตอนนี้จะนำไปสู่การดำเนินงานวิจัยเชิงปฏิบัติการในวงจรต่อไป

3. กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการตามแนวคิดของ องอาจ นัยพัฒน์ ได้สรุปกระบวนการของกิจกรรมการวิจัยเชิงปฏิบัติการเป็นขั้นตอนย่อยๆ ไว้ 10 ขั้นตอน ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 ระบุนโยบายและนิยามปัญหาอย่างชัดเจน

ขั้นตอนที่ 2 รวบรวมข้อมูลพื้นฐานที่เกี่ยวข้องเพื่ออธิบายข้อเท็จจริงของสภาพการณ์ที่เป็นปัญหา ซึ่งต้องได้รับการแก้ไขปรับปรุง หรือพัฒนา

ขั้นตอนที่ 3 วางแผนเพื่อกำหนดยุทธวิธีปฏิบัติการแก้ไขปัญหา

ขั้นตอนที่ 4 นำยุทธวิธีปฏิบัติที่วางไว้ไปลงมือปฏิบัติจริง

ขั้นตอนที่ 5 สังเกตการณ์ ติดตามตรวจสอบ และประเมินผลการปฏิบัติงานตามยุทธวิธีปฏิบัติที่ได้ลงมือกระทำไปแล้ว

ขั้นตอนที่ 6 สะท้อนกลับผลของการนำยุทธวิธีปฏิบัติที่ได้ลงมือปฏิบัติแล้ว โดยอาศัยการคิดในเชิงวิพากษ์ด้วยทัศนะอันหลากหลายจากนักวิจัยเชิงปฏิบัติการและผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย บนพื้นฐานของข้อมูลหลักฐานร่องรอยต่างๆ ที่ได้รับจากขั้นตอนที่ 5

ขั้นตอนที่ 7 ทบทวนและปรับปรุงแผนยุทธวิธีปฏิบัติการแก้ไขปัญหา

ขั้นตอนที่ 8 นำแผนยุทธวิธีปฏิบัติที่ปรับแล้วไปลงมือปฏิบัติจริง

ขั้นตอนที่ 9 สะท้อนกลับผลของการนำยุทธวิธีปฏิบัติที่ปรับและลงมือปฏิบัติแล้ว

ขั้นตอนที่ 10 ดำเนินการเช่นนี้ต่อไปเรื่อยๆ จนกระทั่งนักวิจัยเชิงปฏิบัติการและผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยมีความเห็นร่วมกันอย่างสอดคล้องว่า สถานการณ์ที่เป็นปัญหานั้นได้รับการปรับปรุงแก้ไขจนอยู่ในระดับที่พอใจ ภายใต้ข้อจำกัดทางด้านเวลาและทรัพยากรของการวิจัย

จากแนวคิดที่เกี่ยวกับกระบวนการ หรือขั้นตอนของการวิจัยเชิงปฏิบัติการดังที่กล่าวมา เมื่อนำมาประยุกต์ใช้กับการพัฒนาคุณภาพการจัดการเรียนการสอน และการบริหารจัดการศึกษา สามารถสรุปเป็นขั้นตอนที่สำคัญได้ ดังนี้

1. การตระหนักถึงความสำคัญของการพัฒนาคุณภาพการจัดการเรียนการสอน การบริหารจัดการ ซึ่งถือได้ว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุดของกระบวนการ เนื่องจากเป็นจุดเริ่มต้นของการดำเนินงาน ถ้าหากผู้วิจัยขาดความตระหนักในความสำคัญของการพัฒนาคุณภาพการจัดการเรียนการสอน และการบริหารจัดการแล้ว กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการจะไม่สามารถเกิดขึ้น

2. การศึกษา สํารวจ วิเคราะห์สภาพการปฏิบัติงาน เพื่อกำหนดจุดที่จะพัฒนา ผู้วิจัยจะดำเนินการศึกษาสภาพปัญหาหรือประเด็นที่คิดว่าควรจะได้รับการพัฒนา ซึ่งขั้นตอนนี้สามารถใช้เครื่องมือมาทำการเก็บรวบรวมข้อมูล เช่น การสังเกต สัมภาษณ์ ตรวจสอบเอกสาร การทดสอบ ฯลฯ

3. นำสภาพปัญหาหรือจุดที่จะพัฒนาไปปรึกษากับกลุ่ม เนื่องจากหลักการสำคัญประการหนึ่งของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ คือ การดำเนินงานร่วมกันของกลุ่ม ดังนั้น เมื่อผู้วิจัยสามารถกำหนดปัญหาหรือจุดที่จะพัฒนาได้แล้ว ก็นำไปให้กลุ่มได้พิจารณาความเหมาะสม และความเป็นไปได้ร่วมกัน

4. การวางแผนเพื่อแก้ปัญหาหรือเพื่อการพัฒนา ขั้นตอนนี้ผู้วิจัยจะกำหนดแผนงานที่จะไปใช้ ซึ่งประกอบด้วยวัตถุประสงค์ของแผน ขั้นตอน วิธีการ เครื่องมือในการแก้ปัญหา/พัฒนาและวิธีการประเมินผลความก้าวหน้า

5. นำแผนงานไปปรึกษากับกลุ่ม เพื่อวิเคราะห์จุดเด่น จุดด้อยรวมทั้งคำแนะนำ เพื่อนำไปใช้สำหรับการปรับปรุง แก้ไขแผนงานให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

6. การปรับปรุง แก้ไข ผู้วิจัยนำข้อเสนอแนะที่ได้จากกลุ่ม ตามขั้นตอนที่ 5 ไปปรับปรุงแก้ไขแผนงาน

7. การปฏิบัติงานตามแผนงาน ผู้วิจัยนำแผนงานที่จัดทำขึ้นไปปฏิบัติในสถานการณ์ที่ประสบอยู่

8. การประเมินผล เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลในระหว่างและภายหลังการ ดำเนินการตามแผน วิธีการที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลนั้นอาจจะใช้วิธีการให้ได้มาซึ่ง ข้อมูลในเชิงปริมาณ เช่น การใช้แบบสอบถาม แบบสำรวจ แบบทดสอบ หรือข้อมูลเชิงคุณภาพ เช่น การสังเกต การสัมภาษณ์ ฯลฯ ก็ได้ ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์มากที่สุดเพื่อใช้ในการประเมินผลการดำเนินงาน หลังจากที่ผู้วิจัยทำการประเมินผลการปฏิบัติงานตามแผนที่กำหนดไว้แล้ว ผู้วิจัยสามารถดำเนินการได้ใน 2 ลักษณะ คือ 1) ในกรณีที่แผนงานนั้นสามารถแก้ไข ปัญหา หรือพัฒนาในสิ่งที่ต้องการได้สำเร็จก็ยุติได้ 2) ในกรณีที่แผนงานนั้นไม่สามารถแก้ไขปัญหาหรือพัฒนางานได้ตามวัตถุประสงค์ ผู้วิจัยต้องย้อนกลับไปเริ่มต้นดำเนินการศึกษาวิจัยใหม่ตั้งแต่ขั้นตอนที่ 2 อีกครั้ง

ขั้นตอนของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

วีระยุทธ์ ชาตะกาญจน์ (2558 : 46) ได้กล่าวถึง ขั้นตอนของการวิจัยเชิงปฏิบัติการไว้ว่า กระบวนการวิจัยนี้ เมื่อกล่าวในเชิงการนำไปใช้เพื่อพัฒนาและปรับปรุง การปฏิบัติงานในโรงเรียนสามารถอธิบายวิธีการดำเนินการตามวงจรของการวิจัยเชิงปฏิบัติการได้ ดังนี้

1. การจำแนกหรือพิจารณาปัญหาที่ประสงค์จะศึกษา ผู้วิจัยและกลุ่มที่ทำการวิจัยจะต้องศึกษารายละเอียดของปัญหาที่จะศึกษาอย่างชัดเจน ปัญหาที่เกิดขึ้นในโรงเรียนที่จะทำการวิจัยเชิงปฏิบัติการจะต้องศึกษาค้นคว้า แสวงหาหลักการและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับปัญหานั้นๆ ให้กว้างขวาง

2. เลือกปัญหาสำคัญที่เป็นสาระควรแก่การศึกษาวิจัย โดยอาศัยพื้นฐานจากหลักการและทฤษฎีมาใช้ในการวิเคราะห์ลักษณะของปัญหา แล้วสร้างวัตถุประสงค์ และสมมติฐานของการวิจัยในรูปแบบของข้อความที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของปัญหากับหลักการหรือทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

3. เลือกเครื่องมือดำเนินการวิจัยที่จะช่วยให้ได้คำตอบของปัญหาตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ โดยเครื่องมือที่จะใช้ในการวิจัยมีอยู่ 2 ลักษณะ คือ เครื่องมือที่ใช้ในการทดลอง ปฏิบัติหรือการฝึกหัดตามวิธีการ และเครื่องมือที่ใช้สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลที่เป็นผลจากการปฏิบัติการ เช่น แบบทดสอบ แบบสังเกตพฤติกรรม เป็นต้น

4. บันทึกเหตุการณ์อย่างละเอียดในแต่ละขั้นตอนของการวิจัย ทั้งส่วนที่เป็นความก้าวหน้า และที่เป็นอุปสรรคตามวงจรของการปฏิบัติการทั้ง 4 ขั้นตอน โดยจะต้องเก็บสะสมข้อบันทึกต่างๆ ไว้เพื่อใช้ในการปรับปรุงวงจรปฏิบัติในรอบต่อไป และเพื่อเป็นการรวบรวมข้อมูลสำหรับใช้วิเคราะห์หาคำตอบของสมมติฐาน

4.1 ขั้นวางแผน (Planning) เริ่มต้นด้วยการสำรวจปัญหาร่วมกันระหว่างบุคลากรภายในโรงเรียน เพื่อให้ได้ปัญหาที่สำคัญที่ต้องการให้แก้ไข ตลอดจนการแยกแยะ รายละเอียดของปัญหานั้นเกี่ยวกับลักษณะของปัญหา เกี่ยวข้องกับใคร แนวทางแก้ไขอย่างไร และจะต้องปฏิบัติอย่างไร

4.2 ขั้นปฏิบัติการ (Action) เป็นการนำแนวคิดที่กำหนดเป็นกิจกรรมในขั้นวางแผนมาดำเนินการ โดยวิเคราะห์วิจารณ์ปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นร่วมกันของทีมงาน เพื่อทำการแก้ไขปรับปรุงแผน ฉะนั้นแผนที่กำหนดควรจะต้องมีความยืดหยุ่น ปรับได้

4.3 ขั้นสังเกตการณ์ (Observation) เป็นการศึกษาความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นด้วยความรอบคอบ ซึ่งอาจเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นทั้งที่คาดหวังและไม่คาดหวัง โดยต้องอาศัยเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลต่างๆ เข้าช่วย

4.4 ขั้นสะท้อนผลการปฏิบัติการ (Reflection) ซึ่งเป็นขั้นสุดท้ายของวงจร การทำการวิจัยเชิงปฏิบัติการ โดยทำการประเมินหรือตรวจสอบกระบวนการแก้ปัญหา หรือสิ่งที่ข้อจำกัดอันเป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติการ ผู้วิจัยร่วมกับกลุ่มผู้เกี่ยวข้องจะต้องตรวจสอบปัญหาที่เกิดขึ้นในแง่มุมต่างๆ ที่สัมพันธ์กับสภาพสังคม สิ่งแวดล้อม และระบบการศึกษาของโรงเรียนที่ประกอบกันอยู่ โดยผ่านการร่วมอภิปรายปัญหาและการประเมินโดยกลุ่ม ซึ่งจะช่วยให้ได้แนวทางของการพัฒนาและขั้นตอนการดำเนินกิจกรรม เพื่อจะได้ใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานที่นำไปสู่การปรับปรุง และวางแผนการปฏิบัติต่อไป

5. วิเคราะห์ความสัมพันธ์ในด้านต่างๆ ของข้อมูลที่ได้รวบรวมไว้ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นข้อมูลเชิงคุณภาพ ทำการตรวจสอบรายละเอียดของข้อมูลเพื่อให้อยู่ในความถูกต้อง แสดงรายละเอียดในการอธิบายเหตุการณ์ต่างๆ จัดหมวดหมู่และแยกประเภทของกลุ่มข้อมูล ตามหัวข้อที่เหมาะสม เปรียบเทียบข้อแตกต่างและความคล้ายคลึงของข้อมูล แต่ละประเภทโดยการวิเคราะห์อย่างลึกซึ้งร่วมกับกลุ่มผู้วิจัย

6. ตรวจสอบข้อมูลที่กลุ่มวิจัยได้ร่วมกันพิจารณาไว้แล้วอีกครั้งหนึ่ง เพื่อสรุปหาคำตอบที่เป็นสาเหตุ วิธีการแก้ปัญหา และผลที่ได้รับตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่ได้กำหนดไว้ ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด หากผู้วิจัยสามารถทำการประมวลและสรุปเป็นหลักการ (Principle) รูปแบบ (Model) ของการปฏิบัติข้อเสนอเชิงทฤษฎี (Proposition) หรือทฤษฎี (Theory) ของปฏิบัติการแก้ปัญหานั้นๆ ได้ ทั้งนี้ ต้องอาศัยหลักตรรกวิทยา โดยวิธีอุปนัย (Induction) และความรู้เชิงทฤษฎีของผู้วิจัยเป็นสำคัญ

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) หมายถึง กระบวนการศึกษาค้นคว้ารวบรวมข้อมูลสารสนเทศต่างๆ เพื่อตอบคำถามเกี่ยวกับการงานที่ปฏิบัติอยู่ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนางาน โดยนักวิจัยและผู้ปฏิบัติงานในหน่วยงานนั้นมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยตั้งแต่ต้นจนจบ ตั้งแต่การกำหนดประเด็นที่ดำเนินการแก้ไขปรับปรุง / หรือสร้างขึ้นมาใหม่ การวางแผนการปฏิบัติ การปฏิบัติตามแผน การตรวจสอบหรือประเมินผลการปฏิบัติ และการนำผลมา

ตรวจสอบหรือประเมินไปปรับปรุง การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ไม่ใช่วิถีวิทยาของการวิจัย (Methodology) แต่เป็นแนวทางการศึกษา (Approach) หรือกลยุทธ์ (Strategy) หรือกระบวนการ (Process) โดยนำเข้าไปเชื่อมโยงอยู่ในกระบวนการวิจัยเพื่อให้บรรลุผลที่ต้องการในระยะยาว (Outcomes) และผลที่ได้เป็นรูปธรรม การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นกลยุทธ์สะท้อนให้เห็นถึงการเดินทางไปสู่การพัฒนา โดยมีการเปลี่ยนแปลงจากสิ่งที่เป็นอยู่ไปสู่สิ่งที่สามารถเป็นไปได้ ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล และระดับสังคม หัวใจของการเปลี่ยนแปลงอยู่ที่กระบวนการวิจัยซึ่งใช้แนวคิดความร่วมมือ (Collaborative Approach) ระหว่างนักวิจัยกับกลุ่ม ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ทั้งนี้ กระบวนการวิจัยต้องเป็นประชาธิปไตย ยุติธรรม มีอิสระและส่งเสริมคุณค่าของชีวิต กลุ่มผู้มีส่วนได้เสียจะเข้าร่วมสังเกต ตรวจสอบสถานการณ์ต่างๆ สะท้อนความต้องการของตน ทรัพยากรที่มีอยู่ อุปสรรคของความจริงที่ปรากฏอยู่ตรวจสอบทางเลือกที่เป็นไปได้ และมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมีจิตสำนึกไปสู่ทิศทางใหม่ (Whyte and others. 1991 : 19-55 : Guerrero. 1995 อ้างถึงใน องอาจ นัยพัฒน์. 2554 : 61)

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) เป็นการวิจัยที่ผสมผสานการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Research) กับการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) รวมทั้งวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เข้าด้วยกันเพื่อได้มาซึ่งองค์ความรู้ใหม่ในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งได้มีนักการศึกษากล่าวไว้หลายท่าน ดังนี้

พันธุ์ทิพย์ รามสูต (2547 : 31) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการทางประชาธิปไตยอย่างหนึ่ง ที่บุคคลจำนวนหนึ่งนำความรู้ที่ได้รับจากการศึกษาวิจัยและการลงมือกระทำด้วยตนเองมาปรับปรุง แก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงสังคมของตน ดังนั้นวิจัยแบบมีส่วนร่วม จึงเป็นรูปแบบของการวิจัยที่ประชาชนผู้เคยเป็นประชากรที่ถูกวิจัย กลับบทบาทเปลี่ยนเป็นผู้ร่วมในการทำการวิจัย การมีส่วนร่วมนี้จะต้องมีตลอดกระบวนการวิจัย นับแต่การตัดสินใจว่า ควรจะต้องมีการริเริ่มศึกษาในชุมชนนั้นๆ หรือไม่ การประมวลเหตุการณ์ หลักฐานและข้อมูล เพื่อกำหนดปัญหาวิจัย การเลือกกระบวนการแก้ปัญหา การสร้างเครื่องมือ การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ และการเสนอสิ่งที่ค้นพบ จนกระทั่งการกระจายความรู้ที่ได้จากการวิจัยไปสู่การลงมือปฏิบัติ

กมล สุตประเสริฐ (2550 : 8-9) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory action research) หรือ PAR เป็นกระบวนการค้นคว้าแสวงหาความรู้ตามหลักการของการวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์ ซึ่งมีวัตถุประสงค์ มุ่งไปที่การแก้ปัญหาในการพัฒนาโดยอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชน (กลุ่มเป้าหมาย) ทั้งในแง่ของผู้ร่วมกระบวนการวิจัยและผู้มีหน้าที่ ส่วนในการใช้ประโยชน์ของการวิจัย การใช้ PAR อย่างถูกต้องจะเกิดผลสัมฤทธิ์กับกลุ่มเป้าหมายอย่างน้อย 3 ประการ คือ 1) ได้เรียนรู้เพิ่มขึ้น 2) มีการกระทำมากขึ้น และ 3) มีการเผยแพร่พลังความรู้กันมากขึ้น ดังนั้น PAR จึงไม่ใช่แค่กระบวนการสืบค้นปัญหาและแก้ปัญหาเท่านั้น แต่เป็นกระบวนการกระตุ้นให้กลุ่มเป้าหมายมีการกระทำต่อปัญหาเหล่านั้น การกระทำอย่างหนึ่งอย่างใดต่อปัญหาทำให้กลุ่มเป้าหมายได้มีโอกาสเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี

ผลสุดท้ายกลุ่มเป้าหมายมิได้เพียงเรียนรู้การแก้ปัญหาแต่ได้เพิ่มพูนความรู้ให้พร้อมที่จะเผชิญกับปัญหาที่ยากไปกว่านี้

รังสฤษฎ์ สรรพอาษา (2551 : 52) ได้ให้ความหมายการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมว่า หมายถึง รูปแบบของการวิจัยที่กลุ่มตัวอย่างที่ถูกวิจัย มีบทบาทเป็นผู้ร่วมในการวิจัยตลอดกระบวนการวิจัย นับตั้งแต่ การประมวลเหตุการณ์หลักฐานและข้อมูลเพื่อกำหนดปัญหา การสร้างเครื่องมือการเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การแปลความหมาย ตลอดจนการเสนอสิ่งที่ค้นพบจน กระทั่งนำความรู้ที่ได้จากการวิจัยไปสู่การปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหามิใช่เพียงในชุมชนโดยชุมชนนั้น

สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ และ กรรณิการ์ สุขเกษม (2551 : 34) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) การวิจัยอย่างมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการวิจัยที่เป็นการปฏิบัติร่วมกันระหว่างชุมชนเพื่อการพัฒนาหรือแก้ปัญหาของชุมชน ตั้งแต่การระบุปัญหา ค้นหาวิธีการแก้ปัญหา และร่วมกันแก้ปัญหาด้วยวิธีการที่กำหนดไว้ร่วมกัน ซึ่งจะมีนักวิจัยจะเข้าไปมีส่วนร่วมการกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมของชาวชุมชน ให้ความรู้และทักษะในเรื่องต่างๆ ตามที่ชุมชนต้องการ หรือประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อขอความร่วมมือในเรื่องต่างๆ และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนี้ ถือเป็นกระบวนการประชาธิปไตยที่ก่อให้เกิดความยั่งยืนของชุมชน

จุฑาทิพย์ ภัทรวาท (2553 : 6) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) เป็นรูปแบบการวิจัยที่บุคคลที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย ได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมการวิจัย ทั้งร่วมคิด ร่วมปฏิบัติ ในทุกขั้นตอน อันประกอบด้วย การกำหนดประเด็นปัญหาการวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การสรุปผลการวิจัย และการนำไปใช้ในการแก้ปัญหาหรือสร้างการเปลี่ยนแปลงในสังคมโดยตรง

ผ่องพรรณ ตรียมงคลกุล (2555 : 186) ได้กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) หรือ PAR เป็นการวิจัยที่เกิดขึ้นอย่างสอดคล้องกับความต้องการที่จะหลุดพ้นจากการถูกครอบงำและความพยายามที่จะฟื้นฟูสังคม ดังนั้น สำหรับนักวิจัยเหล่านี้จึงเป็นการวิจัยที่เรียกว่า critical and spiritual research กล่าวคือ เป็นการวิจัยเชิงวิพากษ์ที่แฝงเร้นด้วยจิตวิญญาณของความเป็นอิสระเป็นการวิจัยที่เสริมพลัง (empower) กลุ่มที่ด้อยกว่าในสังคมเป็นการวิจัยที่ทดแทนการวิจัยแบบเดิม ซึ่งถูกวิจารณ์ว่าไม่เคยแก้ปัญหาทางสังคมและเศรษฐกิจของกลุ่มที่ด้อยโอกาสกว่าได้อย่างแท้จริง

ภัทรพร เกษสังข์ (2559 : 31) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) หมายถึง วิธีการที่ให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมวิจัย เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์โดยอาศัยการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการวิจัย นับตั้งแต่การกำหนดปัญหา การดำเนินการ การวิเคราะห์ข้อมูล ตลอดจนหาแนวทางในการแก้ปัญหาหรือส่งเสริมกิจกรรม

วรารณ บัญเชียง (2554 : 22) ได้ให้ความหมายของ การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research-PAR) ว่าเป็น การร่วมกันดำเนินกระบวนการวิจัยโดยผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่ ทั้งที่เป็นชาวบ้านและนักพัฒนากับผู้วิจัยภายนอก เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสภาพความจริงของสังคมนั้น และเพื่อให้เห็นภาพแห่งคุณลักษณะสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่เด่นชัด

วรรณดี สุทธิสาร (2557 : 56) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) หมายถึง กระบวนการทางการศึกษาที่มุ่งเน้นให้เกิดการพัฒนาองค์กร หน่วยงานและชุมชนในทิศทางที่ดีขึ้น เป้าหมายในการใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนาศักยภาพของบุคคล รวมทั้งส่งเสริมให้บุคคลมีส่วนร่วมในการพัฒนาปรับปรุงองค์กร หน่วยงาน และชุมชนที่บุคคลนั้นเป็นสมาชิกอยู่ด้วยตนเอง

อมารสี อัมพันศิริรัตน์ และพิมพ์มล วงศ์ไชยา (2560 : 194) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ยึดปรัชญาที่ประกอบด้วยแนวคิดที่คนมีสิทธิในการตัดสินใจการพัฒนา และตระหนักถึงความต้องการสำหรับการมีส่วนร่วมในการให้ความหมายของคนในท้องถิ่น ในกระบวนการเกี่ยวกับการวิเคราะห์สถานการณ์ต่างๆ ของเขา เพื่ออยู่เหนือการถูกควบคุมหรืออำนาจ นอกจากนี้ยังนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน

โคช และ คราลิก (Koch & Kralik : 2006) ได้ให้ความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมว่า เป็นกระบวนการซึ่งตัวเรา นักวิจัย และผู้มีส่วนร่วม ร่วมกันทำงานอย่างเป็นระบบในวงรอบเพื่อการสำรวจความวิตกกังวล การเรียกร้อง หรือปัญหาที่ส่งผลกระทบหรือทำลายชีวิตของผู้คน ความร่วมมือกันทำงานจะสะท้อนถึงวิธีการเปลี่ยนสถานการณ์ หรือการสร้างความสามารถ

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการวิจัยที่มุ่งศึกษาชุมชนด้วยนักวิจัยร่วมกับผู้มีส่วนร่วม ร่วมกันทำงานอย่างเป็นระบบผ่านวงรอบด้วยการเน้นการวิเคราะห์ปัญหา ศึกษาแนวทางการแก้ปัญหา ปฏิบัติตามแผน และติดตามประเมินผล สะท้อนถึงวิธีการเปลี่ยนสถานการณ์หรือการสร้างความสามารถของชุมชน โดยเน้นคนเป็นศูนย์กลาง และทุกขั้นตอนมีสมาชิกของชุมชนเข้าร่วมด้วย

แนวคิดพื้นฐานของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) หรือที่เรียกว่า PAR ได้มีนักวิชาการค้นคว้าหาแนวคิดที่เป็นพื้นฐานไว้หลายท่าน ดังนี้

ธีรวุฒิ เอกะกุล (2550 : 23) ได้กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมว่า การศึกษาบริบทเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็น นักวิจัยต้องรู้จักคำว่า identify need & problem ต้องรู้จักคำว่า การศึกษาบริบททั่วไปและบริบทวิจัย ในกรณีบริบททั่วไป หมายถึง การวิเคราะห์ชุมชน เพื่อค้นหาโจทย์

หรือความจำเป็น (Need) ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมในแนวราบของผู้เกี่ยวข้องคือ คนในระบบที่เข้าไปไม่ได้ หมายถึงว่า จะเอาคนในระบบนั้นมาฝากให้เป็นผู้วิจัยร่วมแต่เป็นมากกว่านั้น การมีส่วนร่วม นั้นจะต้องมีส่วนร่วมทุกขั้นตอน ไม่ใช่บางตอนเพราะฉะนั้นการพัฒนาโจทย์วิจัยเขาต้องมีส่วนร่วม

สิทธิรัฐ ประพุทธนิตสาร (2547 : 37-39) กล่าวว่า แนวคิดวิจัยแบบมีส่วนร่วม ได้ถูกพัฒนา มาจากปัญหาของการพัฒนา หรือการแก้ปัญหาต่างๆ ในสังคมที่ดำเนินการมายาวนาน แต่ดูเหมือนว่า ปัญหาต่างๆ ในสังคมยิ่งซับซ้อนยุ่งยากมากขึ้น ในขณะเดียวกันปัญหาทางองค์ความรู้ที่เคยเชื่อว่าเกิด มาจากการวิจัยที่ผูกขาดโดยนักวิจัยที่มีทฤษฎี มีระเบียบวิธีวิจัยที่เชื่อได้ทางวิทยาศาสตร์ องค์ความรู้ บางส่วนได้ถูกนำไปช่วยให้ชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ดีขึ้น แต่หลายส่วนที่องค์ความรู้กับปรากฏการณ์ จริงที่หลากหลาย โดยเฉพาะทางด้านสังคมศาสตร์กลับมีช่องว่างมากขึ้น ยิ่งไปกว่านั้นคือ ความรู้ใน ด้านเทคโนโลยีส่วนมากจะเป็นเรื่องเฉพาะด้าน ก็จะแก้ปัญหาได้เฉพาะจุด และบางครั้งตัวเทคโนโลยีนั้น ก็สร้างปัญหาใหม่ขึ้นมาอีก วนเวียนแบบนี้ตลอดไปส่วนความรู้ด้านสังคมศาสตร์ มีลักษณะถ้าไม่แคบ เกินไปก็กว้างเป็นนามธรรมสูงจนเกินไป จึงไม่ได้ช่วยให้การแก้ปัญหาต่างๆ เป็นไปอย่างมีผล หรือ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ช่องว่างระหว่างความรู้กับการปฏิบัติการดูเหมือนว่ากว้างขึ้น

ผ่องพรรณ ตรียมงคลกุล (2555 : 185-189) ได้เสนอแนวคิดพื้นฐานในการดำเนินการวิจัย เชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ที่ใกล้เคียงกันเป็นรายชื่อคือ

1. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการที่ไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่ การวิจัยเริ่มต้น จากสถานการณ์ที่เป็นจริงในขณะหนึ่ง เคลื่อนที่ไปยังสถานการณ์ที่ควรจะเป็นอนาคต ซึ่งไม่อาจทำนายได้ โดยการเคลื่อนที่ดังกล่าวเกิดขึ้นได้ทั้งจากการแปลงเองในสถานการณ์นั้นถูกกระทบจากเหตุการณ์ แวดล้อมนอกกระบวนการวิจัย และเกิดจากกระบวนการวิจัย รวมทั้ง ผู้ร่วมในการวิจัยเอง การเกิดขึ้น ของการเปลี่ยนแปลงจะต้องถูกเก็บมาเป็นส่วนหนึ่งของการวิเคราะห์ และตัดสินใจในการเคลื่อนไหว ของกิจกรรมต่อไป มา ในกระบวนการวิจัยเสมอ ดังนั้นกระบวนการวิจัยจึงต้องมีลักษณะยืดหยุ่น และ ปรับเปลี่ยนได้ กำหนดเวลาอาจคลาดเคลื่อนไม่มีความแน่นอน สภาพปัญหา แนวทางการแก้ไขปัญหา และกิจกรรมแก้ไขปัญหาไม่สามารถกำหนดไว้ล่วงหน้าได้

2. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จะประสบความสำเร็จได้เมื่อนักวิจัย และผู้เกี่ยวข้อง มีความเชื่อว่าคนทุกคนมีศักยภาพ และความสามารถในความคิดและการทำงานร่วมกัน เพื่อชุมชนที่ดีขึ้น ผู้มีความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น มีความสำคัญเช่นเดียวกับภูมิปัญญาของนักวิจัย นักวิชาการ หรือนักพัฒนา และทุกสิ่งทุกอย่างในชุมชน จะต้องได้รับการจัดสรรอย่างเท่าเทียมกัน

3. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จะต้องเริ่มจากความรู้สึกร่วมของคนที่มีปัญหาหรือ ความต้องการของชุมชน แล้วเคลื่อนสู่การสร้างใจ และการทำงานที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ในตนเองและชุมชน ทั้งในมิติของปัญญา จิตใจ และกายภาพ

4. กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องและไม่สิ้นสุดในวงจร แต่เป็นการเริ่มเพื่อนำไปสู่วงจรใหม่ ซึ่งเป็นวงจรของการแสวงหาความรู้และการกระทำ โดยวงจรนี้จะดำรงอยู่และดำเนินต่อไปได้ตราบเท่าที่คนในชุมชนยังสามารถมีส่วนร่วมกันวิจัยอยู่ได้

ภัทรพร เกษสังข์ (2559 : 32) ได้กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมได้ถือกำเนิดจากแนวคิดที่ว่า การวิจัยเป็นกิจกรรมทางสังคมที่ใช้ทรัพยากรของสังคมในการศึกษา จึงเป็นสมบัติของสังคม ซึ่งกระทำโดยมีความมุ่งหมายที่จะรับใช้สังคม ด้วยเหตุนี้จึงควรคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดที่สังคมจะได้รับ

จากแนวคิดพื้นฐานที่กล่าวมาข้างต้นสรุปแนวคิดได้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมได้แนวทางการดำเนินการมาจากการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มุ่งหวังเพื่อแก้ปัญหาในสังคมนั้นๆ โดยผู้แก้ปัญหาก็คือ คนในสังคมหรือชุมชนนั้นที่ร่วมมือกันแก้ปัญหา ซึ่งกระบวนการกระทำแต่ละขั้นตอนต้องมุ่งประโยชน์ต่อสังคม

หลักการและคุณลักษณะพื้นฐานของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

เคมมิส และ วิลคินสัน (Kemmis และ Wilkinson, อ้างถึงใน ผ่องพรรณ ตรียมงคลกุล. 2555 : 187) ขยายรายละเอียดคุณลักษณะพื้นฐานของ PAR รวม 6 ประการ คือ

1. กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการทางสังคม (PAR is a social process) เพราะมีความเชื่อว่า กระบวนการพัฒนาปัจเจกชนกับกระบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม ต้องเป็นไปอย่างสัมพันธ์กัน ไม่ว่าปัจเจกชนนั้นๆ จะได้รับประโยชน์โดยส่วนตนมากหรือน้อย

2. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (PAR is participatory) การวิจัยอาจเริ่มต้นหรือถูกจุดประกายโดยนักวิจัยภายนอก แต่กระบวนการวิจัยเน้นการมีส่วนร่วมของทุกคน ในกลุ่มเป็นเจ้าของการวิจัยร่วมกัน ไม่ใช่เพียงในฐานะผู้ให้ข้อมูลกับนักวิจัยภายนอก หรือในฐานะเฉพาะผู้ได้รับผลประโยชน์ แต่ถือว่าทุกคนร่วมกันวิจัยเกี่ยวกับเรื่องของตนเอง ไม่ใช่ไปวิจัยเรื่องของผู้อื่น กลุ่มอื่น ทุกคนมีส่วนร่วมพินิจพิเคราะห์ศักยภาพและคุณค่าในตนเอง มีส่วนร่วมในการจัดการใช้ความรู้ ความคิดของตน เพื่อการเปลี่ยนแปลงรวมทั้งเรียนรู้ที่จะสะท้อนความคิดวิพากษ์ตนเอง ในสิ่งที่ได้กระทำร่วมกัน ทั้งนี้ การวิจัยแบบมีส่วนร่วมในอุดมคตินั้น สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการวิจัย ตั้งแต่การตกลงใจที่จะทำการวิจัย การกำหนดปัญหาวิจัย การเลือกวิธีการเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การตรวจสอบข้อมูล การตัดสินใจที่จะปฏิบัติการตามแผน และการวิเคราะห์ผลการปฏิบัติ

3. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นเกลียวของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (PAR is recursive) จะสะท้อนถึงวงจรของการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง และการเปลี่ยนแปลงซึ่งจะช่วยให้เรียนรู้ต่อไปอีก จึงเป็นกระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติร่วมกัน (learning by doing with others)

4. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการวิจัยที่เน้นการปฏิบัติ (PAR is practical) โดยเฉพาะการปฏิบัติใดๆ ที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ของคนในสังคม โดยมุ่งทำความเข้าใจวิธีการ และผลการปฏิบัติงานที่เป็นอยู่ ศึกษาวิธีการที่จะปฏิบัติให้ดีขึ้น และเรียนรู้จากกระบวนการปฏิบัติ และผลที่เกิดขึ้น ความรู้ที่ได้จากการวิจัยจะเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติ

5. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการวิจัยเพื่อสร้างอิสรภาพ (PAR is emancipatory) กล่าวคือ ปลุกจิตสำนึกเพื่อให้คนได้คลี่คลายและเอาชนะปัญหา อุปสรรคอันเนื่องจากการถูกเอารัดเอาเปรียบในสังคมที่มีโครงสร้างไม่เป็นธรรม ทำให้คนเรียนรู้ที่จะแบ่งปันและร่วมสร้างสังคมที่เป็นธรรม และสงบสุขมากขึ้น

6. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เน้นกระบวนการเชิงวิพากษ์ (PAR is critical) สะท้อนตนเอง (self-reflection) ในขั้นตอนของการวิจัยทั้งก่อนและหลังการปฏิบัติ

ภัทรพร เกษสังข์ (2559 : 33) กล่าวถึง หลักการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

1. ให้ความสำคัญและเคารพต่อภูมิความรู้ของชาวบ้านโดยยอมรับว่า ความรู้พื้นบ้าน ตลอดจนกระทำการสร้างความรู้ และการกำหนดความรู้ในวิธีอื่นที่แตกต่างไปจากของนักวิชาการ ยังเป็นสิ่งที่ปฏิบัติและยอมรับกันแพร่หลายในหมู่ชาวบ้าน คนยากจน เพื่อเป็นหนทางแก้ปัญหาในการดำรงชีวิตของเขา

2. ปรับปรุงความสามารถและศักยภาพของชาวบ้าน ด้วยการส่งเสริมยกระดับและพัฒนาความน่าเชื่อมั่นในตัวของเขาเอง ให้สามารถวิเคราะห์ และสังเคราะห์สภาพการณ์ปัญหาของเขา ซึ่งเป็นการนำเอาศักยภาพมาใช้ประโยชน์แทนที่จะเป็นเหยื่อว่าเป็นสิ่งไร้คุณค่า เช่นที่เคยปฏิบัติมา

3. ให้ความรู้ที่เหมาะสมแก่ชาวบ้าน และคนยากจน โดยให้สามารถได้รับความรู้ที่เกิดขึ้นในระบบสังคมของเขา และสามารถที่จะทำความเข้าใจ แปลความหมาย ตลอดจนนำไปใช้ได้เหมาะสม

4. สนใจในปรีทศน์ของชาวบ้าน โดยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เปิดเผยให้เห็นคำถามที่ตรงกับปัญหาของชาวบ้าน เช่น การถูกกีดกัน หรือแบ่งแยก (alienated) จากพื้นดินและทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ การต้องดิ้นรนต่อสู้กับแรงบีบคั้นจากอิทธิพล สิ่งเหล่านี้เป็นคำถามที่นักวิจัยแบบเก่าไม่มีใครนึกถึง และไม่เคยเป็นจุดเน้นในการค้นหาความรู้มา

5. ปลดปล่อยความคิด การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จะช่วยให้ชาวบ้านสามารถใช้ความคิดเห็นของตนอย่างเสรี ในการมองสภาพการณ์และปัญหาของตนเอง สามารถยืนหยัดต่อต้านพลังอิทธิพลจากภายนอก หรืออำนาจกดขี่จากผู้มีอำนาจ

จากหลักการและคุณลักษณะพื้นฐานที่กล่าวมานั้น สรุปได้ว่า หลักการสำคัญของวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีลักษณะที่มุ่งให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันอย่างเป็นระบบ เน้นการเป็นประชาธิปไตย ให้ความเท่าเทียมกันทุกคน เห็นความสำคัญของทุกคน ให้สามารถคิดได้อย่างเสรีภาพตามศักยภาพของแต่ละคน ผู้วิจัยเห็นความสำคัญของหลักการวิจัยนี้ จึงมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมในการพัฒนาระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนคลองฉนวนวิทยา ด้วยเช่นกัน

องค์ประกอบของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

Walton และ Gaffney (1991 : 122-123 อ้างถึงใน ภัทราพร เกษสังข์, 2559 : 36) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ดังนี้

1. การมีส่วนร่วม (Participation) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเป็นประชาธิปไตยในการวิจัยโดยตระหนักยอมรับคุณค่าของผู้เข้าร่วมปฏิบัติ (Practitioners) สมาชิกชุมชน ประชาชนผู้ปฏิบัติงานและอาสาสมัครต่างๆ ซึ่งกลุ่มผู้มีส่วนได้เสียดังกล่าวเป็นผู้มีประสบการณ์จะสร้างองค์ความรู้ที่มีประโยชน์จากภูมิปัญญาของตนโดยพิจารณาถึงปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น

2. การกระทำ (Action) ซึ่งชี้ให้เห็นว่า การวิจัยมีจุดมุ่งหมายที่จะเปลี่ยนแปลงความพยายามต่างๆ ของผู้มีส่วนร่วมในสถานการณ์เฉพาะ ดังนั้นจึงมีการกระทำต่างๆ เกิดขึ้น

3. การวิจัย (Research) ซึ่งเป็นความพยายามอย่างมีระบบที่จะสร้างองค์ความรู้เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามความต้องการในสถานการณ์เฉพาะ

วงจรของการกระทำและวงจรของการวิจัยได้เชื่อมโยงเข้าด้วยกันในแนวนอน ในแต่ละขั้นตอนของกระบวนการวิจัยจะเป็นตัวเสริมสร้างให้ข้อมูลต่างๆ รวมทั้งให้สอดคล้องกลมกลืนกับลักษณะของการกระทำ (การเปลี่ยนแปลง) และในแต่ละขั้นตอนนั้น การมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นซึ่งจะช่วยให้การสร้างองค์ความรู้ (ได้จากกระบวนการวิจัย) และผลที่ได้ระยะยาว (ได้จากการกระทำ) มีความถูกต้องและเป็นไปได้ได้แสดงเป็นภาพประกอบการเชื่อมโยงการกระทำวิจัยและการมีส่วนร่วม ดังภาพที่ 12

วงจรการกระทำ (ได้ผลที่ต้องการในระยะยาว)	วงจรวิจัย (ได้องค์ความรู้)
1. ระบุปัญหาที่จะแก้ไขและโอกาสอื่นๆ	1. กำหนดหัวข้อที่จะศึกษาและปัจจัยสาเหตุ ข้อจำกัดจากสภาพแวดล้อม ทบทุนความรู้ เกี่ยวข้องและแนวปฏิบัติที่ตรงประเด็น
2. กำหนดการเปลี่ยนแปลงและการนำไปใช้	2. กำหนดสมมติฐาน
3. ริเริ่มการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ที่เป็นเป้าหมาย	3. เลือกกลุ่มตัวอย่างที่จะศึกษา
4. ประเมินการเปลี่ยนแปลงและเสริมสร้าง จัดให้เป็นระบบ	4. เลือกวิธีการวิจัยเก็บรวบรวมข้อมูล การนำไปใช้ และเสนอข้อค้นพบ
	5. เผยแพร่ในเรื่องทฤษฎีและเผยแพร่ในเรื่อง การเปลี่ยนแปลง และการปฏิบัติ

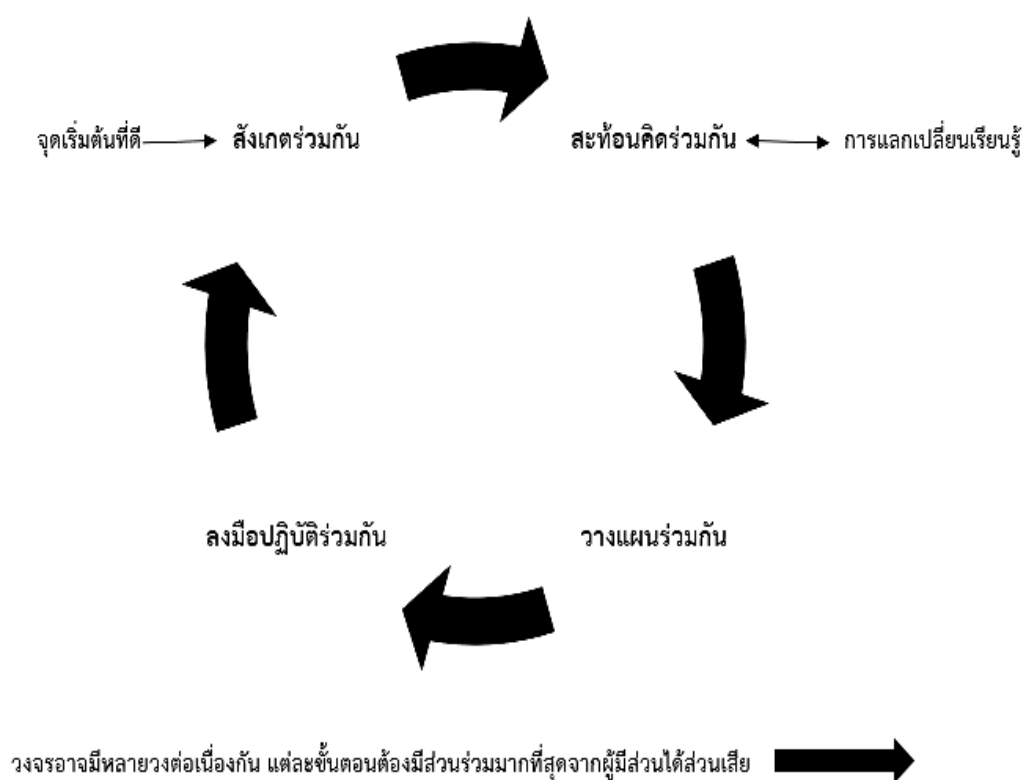
ภาพที่ 12 การเชื่อมโยงการกระทำวิจัยและการมีส่วนร่วม

ที่มา : Walton และ Gaffney. (1991)

ลักษณะสำคัญของวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR)

อมราวสี อัมพันศิริรัตน์ และพิมพ์มล วงศ์ไชยา (2560 : 196) กล่าวว่า รูปแบบต่างๆ ของงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม อาจแตกต่างกันขึ้นอยู่กับผู้เขียนอย่างไรก็ตามลักษณะเฉพาะที่สำคัญของวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีดังนี้

1. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นวงจร ซึ่งวงจรของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ประกอบด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ 5 องค์ประกอบคือ การสังเกต การสะท้อนคิด การวางแผน การปฏิบัติและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ดังภาพที่ 13



ภาพที่ 13 วงจรการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ที่มา : Crane & O'Regan. (2010 : 213)

การสังเกต การสังเกตที่ดีต้องการการเฝ้ามองดูว่าอะไรเกิดขึ้นและพรรณนาตามความเป็นจริง เพื่อเตรียมข้อมูลในการสะท้อนคิด โดยการทำความเข้าใจกับสิ่งที่เกิดขึ้นจริง

การสะท้อนคิด ขั้นตอนการสะท้อนคิด ประกอบด้วย

1) ถอยกลับมาและสะท้อนคิดว่าเกิดอะไรขึ้น ให้เวลากับการเข้าร่วมและฟังผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในส่วนที่มีมุมมองและการตีความที่ต่างกัน

2) พัฒนาความคิดต่างๆ หรือทฤษฎีเกี่ยวกับสิ่งที่เกิดขึ้น มีการระดมสมองโดยการพูดคุยกัน การแลกเปลี่ยนกันอย่างลึกซึ้งและการนำสิ่งต่างๆ มาประติดประต่อกัน

3) การแลกเปลี่ยนความคิดต่างๆ กับผู้อื่น เกี่ยวกับการตีความและการให้ความหมาย ได้แก่ การเปรียบเทียบสิ่งที่เราสังเกตเห็นกับสิ่งที่ปรากฏ

4) คำว่า “แลกเปลี่ยน” หมายถึง การแลกเปลี่ยนเกี่ยวกับการกระทำใหม่ๆ อย่างไม่เป็นการและความเข้าใจใหม่ๆ ร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และยังหมายถึง การแลกเปลี่ยนอย่างเป็นทางการเกี่ยวกับกระบวนการวิจัยด้วยคำถาม การปฏิบัติและสิ่งค้นพบต่างๆ ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการกระทำใหม่ การแลกเปลี่ยนยังรวมถึง การรายงานวิจัยเพื่อเผยแพร่ต่อสาธารณะ

การวางแผน ประกอบด้วย

- 1) ตั้งคำถามที่จะต้องหาคำตอบให้ชัดเจน
- 2) ระบุกิจกรรมต่างๆ ที่ทดลอง
- 3) การพัฒนาแผนปฏิบัติการ

การลงมือปฏิบัติ (Act) ประกอบด้วย

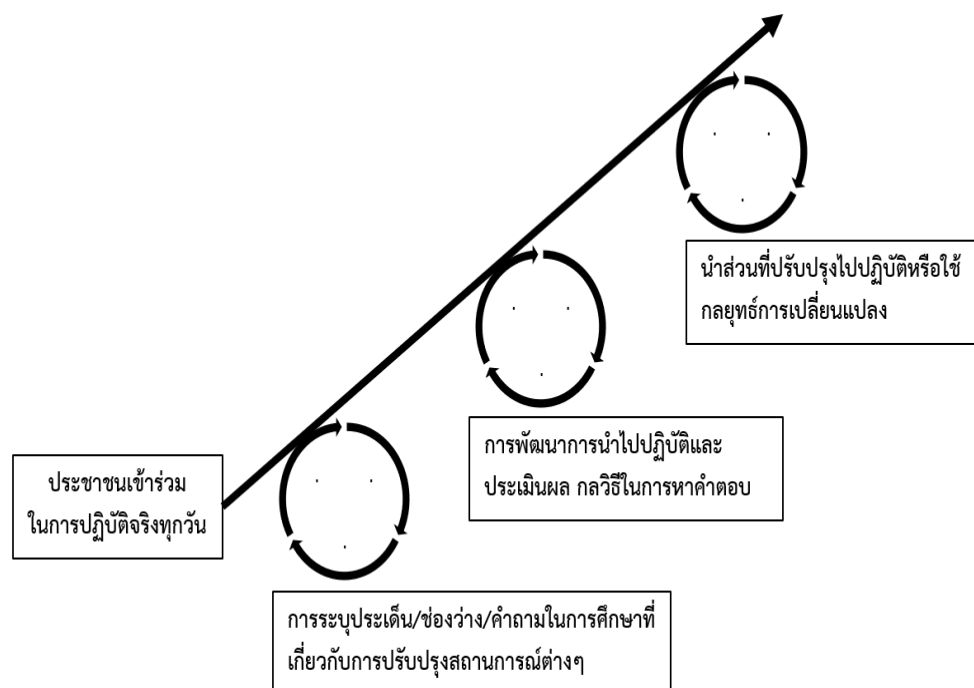
- 1) เป็นการทำตามทีวางแผนไว้อย่างเป็นระบบ
- 2) การสื่อสารกับผู้อื่นและเข้าร่วมในกระบวนการ
- 3) ติดตามสิ่งที่เกิดขึ้น

การแลกเปลี่ยน (share) ประกอบด้วย

- 1) นำสิ่งที่ยังมีคำตอบไม่แน่นอนมาแลกเปลี่ยนในกลุ่ม
- 2) เชิญชวนคนอื่นๆ ให้สะท้อนคิดว่า แต่ละคนได้พบอะไร
- 3) กำหนดขอบเขตข้อสรุปของแต่ละคนและพิจารณาสิ่งที่จะนำไปปฏิบัติเพื่อวางแผนใน

วงจรต่อไป

Stringer (2007 : 189) ได้แสดงความสัมพันธ์ระหว่างทฤษฎีปรัชญา วิธีการวิจัยและวิธีปฏิบัติ เพื่อแก้ปัญหา “การสะท้อนคิด และการปฏิบัติ” เป็นส่วนสำคัญมาก วิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีกรอบแนวคิดและเครื่องมือสำหรับการพัฒนาและกลยุทธ์ในการปฏิบัติ อย่างไรก็ตามไม่มีกลยุทธ์ใดที่เหมาะสมกับทุกๆ บริบท แต่ต้องมีการปรับใช้ให้เหมาะสม ดังภาพที่ 14



ภาพที่ 14 โมเดลพื้นฐานของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม : การปรับปรุงสถานการณ์ต่างๆ

จากการปฏิบัติสู่การพัฒนา

ที่มา : Crane & O'Regan (2010 : 215)

แผนภาพดังกล่าวเป็นกระบวนการของวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ประกอบด้วย การสังเกตเกี่ยวกับประเด็นต่างๆ นำข้อมูลมากำหนดหรือระบุปัญหา การวางแผน การลงมือปฏิบัติการ และประเมินผลเสมือนเป็นการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

การกำหนดหรือการระบุปัญหา ข้อมูลจะถูกรวบรวมเพื่อเป็นรายละเอียดสำหรับการวินิจฉัยปัญหา และมีหลักการวางคำตอบที่เป็นไปได้จากแผนปฏิบัติการที่เกิดขึ้น ซึ่งจากขั้นตอนนี้อาจเรียกว่า เป็นการกำหนดหัวข้อการวิจัยได้อย่างชัดเจน รวมทั้งสามารถกำหนดวัตถุประสงค์การวิจัยได้ที่สอดคล้องกับปัญหาวิจัยที่วินิจฉัยหรือกำหนดได้ การวางแผนปฏิบัติโดยการพิจารณาทางเลือกการปฏิบัติก่อนมีการดำเนินการ ซึ่งในการวางแผนปฏิบัติการก่อนการดำเนินการลงมือปฏิบัติจะช่วยให้การวิจัยที่จะดำเนินการต่อไปมีแนวทางที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

การลงมือปฏิบัติการ ด้วยการเลือกแนวทางการปฏิบัติที่เหมาะสมที่ได้จากการวางแผนในขั้นต้น และประเมินการปฏิบัติโดยการศึกษาลำดับขั้นตอนการปฏิบัติ แล้วนำแนวทางการประเมินที่เตรียมไว้มาลองอีกครั้ง ก่อนนำไปใช้ประเมินจริง นำส่วนที่ปรับปรุงไปปฏิบัติหรือใช้กลยุทธ์การเปลี่ยนแปลง มีการตีความสิ่งที่ค้นพบว่ามีความสำเร็จประการใดที่เกิดจากการปฏิบัติการดังกล่าว และจะถูกนำมาประเมินใหม่อีกครั้ง

2. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นวิธีการที่อาศัยการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้อง การมีส่วนร่วมในกระบวนการปฏิบัติและสะท้อนผล (Praxis) เป็นกระบวนการที่มีชีวิตขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงเป็นกระบวนการที่ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยไม่มีการตัดสินใจหรือกำหนดเวลาที่แน่นอนล่วงหน้า ไม่มีการกำหนดคำถามหรือความสัมพันธ์ที่แน่นอน ผู้มีส่วนร่วมทุกคนมีส่วนร่วมตั้งแต่การระบุปัญหา การสำรวจวิเคราะห์ข้อมูล การลงมือปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหา เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น ตลอดกระบวนการวิจัยผู้มีส่วนร่วมเกิดการเรียนรู้ร่วมกัน และพัฒนาไปด้วยกัน

3. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ วิจัยเชิงปฏิบัติการเป็นวิธีการศึกษาอย่างเป็นระบบ ที่ส่งเสริมให้คนค้นพบวิธีการแก้ปัญหาที่เขาเผชิญอยู่ในชีวิตประจำวัน ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ความรู้ที่เกิดขึ้นเป็นความรู้เพื่อการแก้ปัญหา (knowledge for action) ไม่ใช่ความรู้เพื่อความเข้าใจ (Knowledge for understanding) เป็นความรู้ที่สร้างโดยประชาชนคนชายขอบ (popular/ lay knowledge) และเขาเป็นผู้รับประโยชน์เป็นผู้ใช้ความรู้นั้นโดยตรง ดังนั้น PAR เป็นการวิจัยที่กระบวนการสร้างความรู้และการใช้ความรู้เป็นเรื่องเดียวกัน

4. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นพลวัตร กระบวนการของ PAR จะมีความยืดหยุ่นมากในแง่ของกิจกรรม เวลา และวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล การทำวิจัยแบบ PAR จึงเป็นการยากที่จะกำหนดกิจกรรมที่ตายตัวเพราะทิศทางการวิจัย ลักษณะกิจกรรม ความสำเร็จของงานวิจัยขึ้นกับความพร้อมและภูมิหลังของผู้ร่วมวิจัย

5. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการพัฒนากิจกรรมของ PAR เป็นการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ผู้มีส่วนร่วมจะพัฒนาความสามารถในการคิด และทำงานด้วยกันเพื่อชีวิตที่ดีกว่าองค์ความรู้ ทักษะ และทรัพยากรต่างๆ จะถูกนำมาแบ่งปันในวิถีทางที่เสมอภาค ยุติธรรม ภายใต้โครงสร้างความสัมพันธ์ที่เป็นธรรม

6. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการวิเคราะห์สถานการณ์อย่าง มีวิจารณญาณ เพื่อให้เกิดความเข้าใจในสถานการณ์อย่างแท้จริงตามธรรมชาติของสถานการณ์นั้นๆ จึงต้องใช้การวิเคราะห์อย่างมีวิจารณญาณ อันจะนำไปสู่การทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแก้ไขอย่างลึกซึ้งและเหมาะสม

กระบวนการขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นรูปแบบการวิจัยที่เกิดจากการบูรณาการผสมผสานแนวคิดระหว่างการวิจัยแบบมีส่วนร่วมกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ดังนั้นจึงมีนักวิชาการได้กล่าวถึง ขั้นตอนของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่คล้ายคลึงกับขั้นตอนของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ซึ่งผ่องพรรณ ทรัพย์มงคล. 2555 : 13-15) ได้แบ่งออกเป็น 6 ขั้นตอน ดังนี้

1. ขั้นเตรียมการ เป็นขั้นตอนของการเลือกชุมชนเป้าหมายที่ต้องการพัฒนา หลังจากนั้น ก็เข้าสู่ชุมชนเพื่อหาความร่วมมือจากผู้เกี่ยวข้อง
2. ขั้นศึกษาปัญหา และกำหนดแนวทางหรือวิธีการแก้ไข เป็นการสำรวจข้อมูลพื้นฐานของชุมชน แนะนำให้สมาชิกในชุมชนรู้จักแนวความคิดการวิจัย ระบุปัญหา และจัดเรียงลำดับความสำคัญของปัญหา แนะนำวงจรการวิจัยที่จะนำไปสู่การแก้ปัญหาของชุมชนโดยผ่านกระบวนการวิจัย เลือกประเด็นปัญหาของชุมชน วิเคราะห์สาเหตุของปัญหาและกำหนดวิธีการหรือทางเลือกในการแก้ไข เสนอผลการวิเคราะห์ปัญหาและวิธีการแก้ไขต่อชุมชน
3. ขั้นการวางแผนปฏิบัติการแก้ปัญหา เป็นการตั้งทีมงานจัดทำแผนปฏิบัติการแก้ปัญหา ให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดทำแผนปฏิบัติการ จัดทำแผนปฏิบัติการตามวิธีการที่กำหนดไว้
4. ขั้นการวางแผนการติดตามและประเมินโครงการ เป็นการแต่งตั้งทีมงานกำหนดวัตถุประสงค์ จัดทำกำหนดการและชี้แจงเกี่ยวกับแผนการติดตามและประเมินโครงการให้ผู้รับผิดชอบโครงการทราบ
5. ขั้นการปฏิบัติการตามแผนที่วางไว้ โดยประกอบด้วยกระบวนการวิจัยปฏิบัติการ PAOR คือ ขั้นการวางแผน การปฏิบัติตามแผน สังเกต ตรวจสอบ และการให้ข้อมูลย้อนกลับเพื่อการปรับปรุงแก้ไขหรือพัฒนาให้ดีขึ้น
6. ขั้นการเตรียมการถอนตัวและเผยแพร่ผลงาน เป็นขั้นตอนการสร้างทักษะการใช้ทักษะการมีส่วนร่วมในชุมชน สร้างขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีตามลำดับคือ ขั้นเตรียมการ ขั้นการศึกษาปัญหาและแนวทางหรือวิธีการแก้ไข ขั้นการวางแผนปฏิบัติการแก้ปัญหา ขั้นการปฏิบัติการตามแผนที่วางไว้ และขั้นการเตรียมการถอนตัวและเผยแพร่ผลงาน

วรรณดี สุทธิวรกร (2557 : 34) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) เป็นกระบวนการที่ใช้ในการผลิต การกระจายความรู้ รวมทั้งเป้าหมายของการปรับปรุงขีดความสามารถและการปฏิบัติ ทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ในทางปฏิบัติและการเปลี่ยนแปลงสภาพความเป็นจริงทางสังคม ผ่านทางนักวิจัย กลุ่มผู้มีส่วนร่วม และกลุ่มผู้ที่ได้รับผลกระทบ มีส่วนร่วมถึงประเด็นปัญหาตั้งแต่การวางแผน การดำเนินการ การวิเคราะห์และการประยุกต์ใช้ ผลของการวิจัย การเจริญเติบโตและการพัฒนาของผู้มีส่วนร่วมเป็นส่วนสำคัญในการออกแบบ ผลลัพธ์ที่ต้องการเพื่อความสำเร็จในการเปลี่ยนแปลงการจัดตั้งรวมกลุ่มหรือองค์กร การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมีความแตกต่างจากแนวทางการวิจัยอื่นๆ เพราะมันขึ้นอยู่กับการสะท้อน การเก็บรวบรวมข้อมูลและการดำเนินการที่มีเป้าหมายเพื่อปรับปรุง และลดความไม่เท่าเทียม ผ่านบุคคลที่เกี่ยวข้องกันที่หันมาดำเนินการเพื่อปรับปรุง สำหรับกระบวนการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมีหลากหลายรูปแบบตามแนวคิดของนักวิจัย โดยเน้นกระบวนการที่สอดคล้อง เป็นขั้นตอนการดำเนินงานวิจัยที่มีลักษณะเป็นเกลียวเวียนหรือวงจรต่อเนื่องกันไป (Spiral of Steps) ประกอบด้วยกิจกรรมการวิจัยที่สำคัญ 5 ขั้นตอน

ขั้นตอนการดำเนินงานวิจัยทั้ง 5 ขั้นตอนหลัก ประกอบด้วย

1. การจัดการประสบการณ์อย่างเป็นระบบ (Systematizing experience) โดยอาศัยการจัดการและการประเมินประสบการณ์อย่างมีส่วนร่วม เป็นข้อเสนอของระเบียบวิธีการที่จะทำให้เป็นไปได้ด้วยการทบทวนแนวปฏิบัติและแบ่งปันข้อมูลร่วมกัน ประกอบด้วยผู้ที่มีประสบการณ์ตรงอย่างเหมาะสมเป็นวิธีการใหม่ในการเรียนรู้ ข้อเสนอแนะสำหรับข้อเสนอใหม่และในวาระการประชุม สร้างองค์ความรู้แบบใหม่ผ่านการสะท้อนและด้านวิชาการและการปฏิบัติจริงร่วมกัน ด้วยการทบทวนเหตุการณ์หรือประสบการณ์ที่ผ่านมา และมีความเกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหา การจัดการประสบการณ์อย่างเป็นระบบประกอบด้วยการทำงานโดยการรวบรวมทั้งเอกสารข้อมูล เพื่อเริ่มต้นการจดจำ และการแพร่กระจายความคิดริเริ่มของการแข่งขันความต้านทาน การสร้างและประสบการณ์ของรูปแบบใหม่ของการอยู่ร่วมกัน และการพัฒนาที่ทำโดยกลุ่มและการเคลื่อนไหวการดำเนินงานในระดับท้องถิ่น ระดับภูมิภาค ระดับประเทศ และระดับโลก และการสร้างความรู้ภาพรวม เริ่มต้นจากการกระทำ/ประสบการณ์ที่ได้รับมาซึ่งเป็นไปได้ เพื่อเปิดช่องว่างสำหรับการเปรียบเทียบ การสะท้อนและการอธิบายรายละเอียดของรูปแบบ ความรู้ใหม่ๆ และระเบียบวิธีการทำงานที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งทุกคนมีการใช้เพื่อปรับปรุงกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมสำหรับสภาพแวดล้อมที่เท่าเทียมและเป็นธรรม

2. การวิเคราะห์โดยการมีส่วนร่วม และการจัดการแก้ปัญหา (Collectively analyzing and problematizing) การจัดการวิเคราะห์อย่างมีส่วนร่วมของความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบ ปัญหา หรือสาเหตุ และทฤษฎี ด้วยการกำหนดแนวทางปฏิบัติการไว้ก่อนล่วงหน้า โดยอาศัยการคาดคะเนแนวโน้มของผลลัพธ์ที่อาจเกิดขึ้นจากข้อมูลการจัดการประสบการณ์อย่างเป็นระบบ

3. การสะท้อนกลับและการเลือกปฏิบัติ (Reflecting on and choosing action) พิจารณาทางเลือกของปฏิบัติการและการระบุปฏิบัติการนั้น เป็นการให้ข้อมูลถึงผลการวิเคราะห์และแนวทางการจัดการแก้ปัญหาที่เหมาะสม เพื่อดำเนินการตามกลยุทธ์หรือกลวิธี ผ่านแผนงานและโครงการในการดำเนินกิจกรรมที่วางไว้ โดยต้องมีความยืดหยุ่นตามบริบท การสะท้อนกลับอาศัยกระบวนการกลุ่มในลักษณะการวิพากษ์วิจารณ์ หรือประเมินแนวทางการปฏิบัติไว้ล่วงหน้าตามความเหมาะสม

4. การดำเนินการและการประเมินผลการปฏิบัติการ (Taking and evaluating action) เป็นการปฏิบัติตามแนวทางที่ได้เลือกไว้ และดำเนินการตามลำดับขั้นตอนสู่การเปลี่ยนแปลง และสิ่งสำคัญที่ต้องทำคือ การสังเกตการณ์ และการสะท้อนในตอนท้ายของแต่ละรอบ และเชื่อมโยงข้อสรุปใดๆ กับปัญหาหรือคำถามที่ตั้งไว้ จากนั้นสามารถพิจารณาผลของการดำเนินงานรอบต่อไป เพื่อให้มีความเข้าใจลึกซึ้งยิ่งขึ้น และพัฒนากลยุทธ์ต่อไป ปรับแต่งหรือพัฒนาคำถามใหม่ สรุปโครงการวิจัยนี้ บางส่วนหรือทั้งหมด

5. การเรียนรู้อย่างเป็นระบบ (Systematizing learning) เรียนรู้จากกระบวนการจัดการ การตรวจสอบ การแบ่งปันความรู้ใหม่ เขียนสรุปรายงาน และหาข้อเสนอแนะเกี่ยวกับข้อสรุป มีการ ตีความประกอบบางอย่างเพื่อให้ผู้ชมได้รับรู้ จัดการประชุมอย่างน้อยหนึ่งครั้ง สำหรับผู้มีส่วนร่วมทั้ง จากองค์กรและชุมชนเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับโครงการวิจัยแบบมีส่วนร่วม ผ่านทางบทสรุปหรือ แผนภาพที่เปิดกว้างเพื่อชี้แจงและปรับปรุงต่อไป

รังสฤษฎ์ สรรพอาษา (2551 : 60-69) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มี 4 กระบวนการที่สำคัญ คือ การสร้างความสัมพันธ์แบบหุ้นส่วน การวิเคราะห์ปัญหาแบบมีส่วนร่วม การวางแผนการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และการปฏิบัติและถอดประสบการณ์แบบมีส่วนร่วม โดยมี รายละเอียด ดังนี้

กระบวนการที่ 1 กระบวนการสร้างความสัมพันธ์แบบหุ้นส่วน เป็นการดำเนินงานที่แกนนำ หรือกลุ่มในชุมชน นักวิชาการ และนักพัฒนา ไม่จำเป็นต้องเป็นเนื้อเดียวกัน แต่ต้องมาร่วมกัน เน้นที่ การร่วมมือ

กระบวนการที่ 2 และ 3 กระบวนการวิเคราะห์ปัญหา และการวางแผนการปฏิบัติการ เป็นการร่วมคิดระหว่างแกนนำกลุ่มนักวิชาการ หรือนักพัฒนาที่เป็นแกนกลาง มีสมาชิกกลุ่มเป็นผู้ร่วม กระบวนการและระบบคิด

กระบวนการที่ 4 เป็นการปฏิบัติและถอดประสบการณ์ เป็นการร่วมปฏิบัติ ร่วมรับประโยชน์ และร่วมรับผิดชอบ

สำหรับกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของ Crane & O' Regan (2010) พบว่า ประกอบด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ 5 องค์ประกอบ คือ การสังเกต การสะท้อนคิด การวางแผน การปฏิบัติ และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

1. การสังเกตร่วมกัน เป็นการสังเกตที่ดีต้องการการเฝ้ามองดูว่าอะไรเกิดขึ้นและพรรณนา ตามความเป็นจริง เพื่อเตรียมข้อมูลในการสะท้อนคิด โดยการทำความเข้าใจกับสิ่งที่เกิดขึ้นจริง

2. การสะท้อนคิดร่วมกัน ขั้นตอนการสะท้อนคิด ประกอบด้วย

2.1 ถอยกลับมาและสะท้อนคิดว่าจะเกิดอะไรขึ้น ให้เวลากับการเข้าร่วมและฟังผู้มีส่วนร่วมได้ ส่วนเสีย ในส่วนที่มีมุมมองและการตีความที่ต่างกัน

2.2 พัฒนาความคิดต่างๆ หรือทฤษฎีเกี่ยวกับสิ่งที่เกิดขึ้น มีการระดมสมอง โดยการพูดคุย การแลกเปลี่ยนกันอย่างลึกซึ้ง และการนำสิ่งต่างๆ มาประติดประต่อกัน

2.3 การแลกเปลี่ยน หมายถึง การแลกเปลี่ยนเกี่ยวกับการกระทำใหม่ๆ อย่างไม่ เป็นทางการและความเข้าใจใหม่ๆ ร่วมกับผู้มีส่วนร่วมได้ส่วนเสีย และยังหมายถึงการแลกเปลี่ยนอย่างเป็นทางการเกี่ยวกับกระบวนการวิจัยด้วยคำถาม การปฏิบัติ และสิ่งค้นพบต่างๆ ข้อสรุป และข้อเสนอแนะ เกี่ยวกับการกระทำใหม่ การแลกเปลี่ยนยังรวมถึงการรายงานวิจัยเพื่อเผยแพร่ต่อสาธารณะ

2.4 การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่างๆ กับผู้อื่นเกี่ยวกับการตีความ และการให้ความหมาย ได้แก่ การเปรียบเทียบสิ่งที่เราสังเกตเห็นกับสิ่งที่ปรากฏ

3. การวางแผนร่วมกัน ประกอบด้วย

3.1 การตั้งคำถามที่จะต้องหาคำตอบให้ชัดเจน

3.2 การระบุกิจกรรมต่างๆ ที่ทดลอง

3.3 การพัฒนาแผนปฏิบัติการ

4. การลงมือปฏิบัติร่วมกัน ประกอบด้วย

4.1 เป็นการทำตามที่วางแผนไว้อย่างเป็นระบบ

4.2 การสื่อสารกับผู้อื่นและเข้าร่วมในกระบวนการ

4.3 การติดตามสิ่งที่เกิดขึ้น

5. การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประกอบด้วย

5.1 นำสิ่งที่ยังมีคำตอบไม่แน่นอนมาแลกเปลี่ยนในกลุ่ม

5.2 เชิญชวนคนอื่นๆ ให้สะท้อนคิดว่า แต่ละคนได้พบอะไร

5.3 กำหนดขอบเขต ข้อสรุปของแต่ละคนและพิจารณาสิ่งที่จะนำไปปฏิบัติเพื่อวางแผน

ในวงจรต่อไป

ชูชาติ พ่วงสมจิตร (2557 : 23) สรุปแนวคิดว่าการบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม นั้นประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญ ดังนี้

1. ขั้นตอนเตรียมการ “ประสานพื้นที่” ในขั้นตอนนี้ ประกอบด้วย ขั้นตอนย่อย 2 ขั้นตอนคือ

1.1 การคัดเลือกชุมชน โดยผู้วิจัยดำเนินการสำรวจและศึกษาข้อมูลเบื้องต้นของชุมชน ทุกด้าน นับตั้งแต่ลักษณะทางกายภาพ แหล่งทรัพยากรชุมชน ลักษณะทางด้านชีวภาพ ข้อมูลด้านสังคม ประชากร เศรษฐกิจ การสื่อสาร ในการศึกษาดังกล่าว ควรรวบรวมข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ซึ่งผู้วิจัยอาจอาศัยข้อมูลจากหน่วยราชการที่มีอยู่ องค์กรพัฒนาเอกชนที่เกี่ยวข้องร่วมกับการสำรวจ เบื้องต้นในชุมชน ต่อจากนั้นจึงตัดสินใจเลือกชุมชนที่มีความเหมาะสมและปัญหาที่สามารถวิจัยได้

1.2 การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน ทั้งนี้เพื่อปูทางไปสู่ความร่วมมือร่วมใจระหว่าง นักวิจัยกับสมาชิกของชุมชน ทั้งนี้ผู้วิจัยต้องทำให้คนในชุมชนยอมรับและไว้วางใจ ซึ่งจะเกิดขึ้นได้ ก็ต่อเมื่อผู้วิจัยมีความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชนเสียก่อน ในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยควรดำเนินการ ดังนี้

1.2.1 เข้าพื้นที่ด้วยความเชื่อมั่นว่า บุคคลในชุมชนมีความคิดความสามารถในการ วิเคราะห์แฉกแจงปัญหา ตลอดจนแก้ปัญหาได้

1.2.2 ในทุกโอกาสต้อง “เปิด” ให้คนในชุมชนแสดงความคิดเห็นความรู้สึก ปัญหา นักวิจัยต้องรู้จักการรับฟังคนในชุมชนให้มาก

1.2.3 บอกตนเองเสมอว่าเป็นเพียงผู้กระตุ้นให้กลุ่มเป้าหมายเกิดแนวคิดในการพัฒนาเป็นผู้คอยประคับประคองเกื้อหนุน ร่วมดำเนินกิจกรรมกับชุมชนและทำหน้าที่ในการถ่ายทอดความรู้เตรียมความพร้อม ทักษะในการปฏิบัติงานให้กับชุมชน รู้จัก “บูรณาการ” ตนเองให้เข้ากับวิถีชีวิตในชุมชนนั้น

1.2.4 ทำการติดต่อกับบุคคลสำคัญๆ ในชุมชน ถ้าเป็นหมู่บ้านก็ได้แก่ กำนันผู้ใหญ่บ้าน เจ้าอาวาสวัด ผู้อาวุโสที่คนในชุมชนให้การยอมรับ ครู พ่อค้า เป็นต้น ถ้าเป็นองค์กรหรือหน่วยงานก็ต้องติดต่อกับผู้บริหาร ผู้เป็นเจ้าของสถานที่ เช่น ผู้อำนวยการ ครูใหญ่ ครูหัวหน้าสาย ฝ่ายปกครอง ฝ่ายวิชาการ เป็นต้น โดยแนะนำตนเองต่อชุมชนว่าท่านเป็นใคร มาทำอะไร รวมทั้งแนะนำโครงการซึ่งเป็นการเผยแพร่แนวคิดเกี่ยวกับงานวิจัยนี้

2. ขั้นลงมือวิจัย “ใส่ใจกระบวนการชุมชน” ประกอบด้วยกิจกรรมต่างๆ ที่นักวิจัยพึงกระทำได้แก่

2.1 การศึกษาปัญหาและความต้องการของชุมชน ตลอดจนการประเมินทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนนั้น โดยดำเนินการศึกษาร่วมกับชุมชนซึ่งจำเป็นต้องกระทำควบคู่ไปกับการให้ความรู้แก่ชุมชนในเรื่องของกระบวนการและขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม ในการให้ความรู้แก่ชุมชนนี้เป็นการใช้รูปแบบและแนวคิดการศึกษาผู้ใหญ่ ครอบคลุมการพัฒนาทักษะต่างๆ ตั้งแต่การเก็บรวบรวมข้อมูล ความสามารถในการวิเคราะห์ปัญหาสถานการณ์ของชุมชน การประเมินความต้องการของชุมชน การพัฒนาเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูลต่างๆ การวิเคราะห์ข้อมูลการตีความข้อมูล การสรุปและให้ข้อเสนอแนะบนพื้นฐานของข้อมูล

2.2 การกำหนดปัญหา ซึ่งเบื้องต้นอาจพบว่าชุมชนมีปัญหาและความต้องการที่หลากหลาย แต่เมื่อถึงขั้นการดำเนินการเพื่อแก้ปัญหาอาจจะพบว่ามีความจำเป็นที่จะต้องเลือกและกำหนดปัญหา มีการลำดับความสำคัญของปัญหา โดยพิจารณาจากปัจจัยและองค์ประกอบต่างๆ เช่น ความรุนแรงของปัญหาความยากง่ายในการดำเนินการแก้ไขปัญหา ความเร่งด่วนของปัญหา และจากทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน การนำทรัพยากรเหล่านั้นมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ในขั้นตอนนี้ต้องเปิดโอกาสให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการอภิปรายแสดงความคิดเห็น และตัดสินใจในการเลือกและกำหนดปัญหา

2.3 การร่วมออกแบบการวิจัย โดยเริ่มตั้งแต่การกำหนดวัตถุประสงค์ของการวิจัย กำหนดวิธีการเก็บข้อมูลว่าจะเก็บข้อมูลอะไร อย่างไร ส่วนใดจะใช้แบบสอบถาม สัมภาษณ์สังเกต หรืออาจจะใช้การอภิปรายกลุ่ม จะใช้เวลาในการเก็บข้อมูลนานเท่าไร ใครจะรับผิดชอบเก็บข้อมูลในเรื่องอะไร เป็นต้น

2.4 การวิเคราะห์ข้อมูลในขั้นตอนนี้อาจพบข้อจำกัดสำหรับคนในชุมชนที่จะเข้ามามีส่วนร่วมเนื่องจากประสบการณ์และความรู้ในเรื่องการวิจัยมีจำกัด ดังนั้น ผู้วิจัยจะต้องให้ความสำคัญในเรื่องนี้โดยเฉพาะอย่างยิ่งในตอนคัดเลือกสมาชิกของชุมชน ก็จะได้ทราบถึงสถานการณ์ของปัญหาที่ได้มีการ

หยิบยกมาว่ามีความรุนแรงมากน้อยเพียงใด อะไรคือสาเหตุของปัญหา มีปัจจัยอะไรบ้างที่เกี่ยวข้องกับปัญหานั้นๆ ใครหรือกลุ่มใดที่มีผลกระทบหรือได้รับความเดือดร้อนจากปัญหานั้นบ้าง

2.5 การนำเสนอข้อมูลต่อที่ประชุมของชุมชน เพื่อให้ชุมชนได้ทราบและเป็นการร่วมกันยืนยันและตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล พร้อมกับเสนอข้อคิดเห็นเพิ่มเติมอันจะเป็นประโยชน์ต่อการนำผลการวิจัยไปใช้ในการจัดทำแผนงาน หรือโครงการเพื่อแก้ปัญหาต่อไป

3. ขั้นพัฒนา “มุ่งแก้ปัญหาชุมชน” ประกอบด้วยกิจกรรมต่างๆ ที่นักวิจัยพึงดำเนินการ ดังนี้

3.1 กำหนดโครงการเพื่อแก้ไขปัญหานั้นๆ มีการกำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการ ระบุกิจกรรมต่างๆ ขั้นตอนการดำเนินงานให้ชัดเจน กำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบของสมาชิกแต่ละคนในการดำเนินกิจกรรม จัดทำตารางและกำหนดเวลาที่จะดำเนินตามโครงการหรือกิจกรรมต่างๆ ในขั้นตอนต่างๆ เหล่านี้ ยังเป็นกระบวนการตัดสินใจร่วมกันของสมาชิกในชุมชน ผู้วิจัยนอกจากจะเป็นผู้ที่คอยกระตุ้นให้สมาชิกมีส่วนร่วมในกระบวนการต่างๆ แล้วผู้วิจัยจะต้องทำหน้าที่ในการสนับสนุนด้านต่างๆ เช่น แนะนำช่องทางในการหาแหล่งทรัพยากร หรือแหล่งที่ให้การสนับสนุนจากภายนอกชุมชน นอกเหนือจากทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อนำมาใช้ในการดำเนินงาน

3.2 การปฏิบัติตามแผนที่กำหนดไว้ โดยมีแกนนำหรือกลุ่มในชุมชนเป็นกลุ่มทำงาน แต่กลุ่มนี้จะต้องเป็นกลุ่มบุคคลที่สมาชิกในชุมชนให้การยอมรับ โดยกลุ่มทำงานหรือกลุ่มแกนนำนี้อาจจำแนกกลุ่มหรือองค์กรที่มีอยู่ในชุมชนซึ่งมีความเหมาะสม สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ หรือลักษณะของงาน แต่ในกรณีที่ชุมชนยังไม่มีกลุ่มหรือองค์กรที่เหมาะสม ก็มีความจำเป็นต้องจัดตั้งกลุ่มขึ้นมาใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับลักษณะของกิจกรรมที่ได้ตั้งไว้ สิ่งสำคัญในตอนนี้ คือ การกระจายหน้าที่ความรับผิดชอบต่างๆ ระหว่างสมาชิกของชุมชน ระหว่างสมาชิกในกลุ่มทำงาน ระหว่างสมาชิกชุมชนกับผู้วิจัย และการมอบหมายงานให้ตรงกับศักยภาพและความสามารถของบุคคล การกระจายทรัพยากร และการให้สมาชิกได้มีส่วนร่วมในการดำเนินงานต่างๆ ทั้งนี้ในการกำหนดกิจกรรมในการดำเนินงานจำเป็นต้องอาศัยความรู้และทักษะ ซึ่งรวมทั้งเทคนิคการบริหารงาน การทำงานร่วมกัน การแก้ปัญหา เพิ่มพูนทักษะต่างๆ ในการปฏิบัติงาน จึงเป็นหน้าที่ความรับผิดชอบของผู้วิจัยในการจัดอบรมหรือจัดหาวิทยากรภายนอก หรือแม้แต่ในชุมชนเองที่จะเสริมความรู้ ทักษะให้กับสมาชิกทั้งก่อนและขณะปฏิบัติการ

3.3 การติดตามและประเมินผลซึ่งถือเป็นกิจกรรมที่มีความจำเป็นอย่างยิ่ง เพื่อดูปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงาน ว่ามีอะไรบ้างที่จะต้องแก้ไข โครงการและกิจกรรมต่างๆ ดำเนินไปตามแผนงานที่กำหนดไว้หรือไม่ ในขั้นตอนนี้สมาชิกของชุมชนยังมีส่วนร่วม และเป็นผู้ดำเนินการ ติดตามและประเมินผลโครงการ ดังนั้นจำเป็นเช่นกันที่กลุ่มติดตามและประเมินผล จะได้รับการฝึกอบรมความรู้และเทคนิคในการติดตามและประเมินผลอย่างง่าย ๆ จากผู้วิจัยก่อนที่จะปฏิบัติงาน เพื่อความเหมาะสม อาจมีการจัดตั้งกลุ่มติดตามและประเมินผลกลุ่มใหม่ขึ้นอีกกลุ่มหนึ่งก็ได้ เพื่อทำหน้าที่นี้โดยเฉพาะเพื่อป้องกันอคติที่จะเกิดขึ้นจากการติดตามและประเมินผล

เคมีส และแมกทาเกท (Kemmis & Mc Taggart. 1990) ได้เสนอขั้นตอนของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมแบบ PAR ซึ่งเป็นกระบวนการปฏิบัติการอย่างมีระบบ โดยผู้วิจัยและผู้เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการและวิเคราะห์วิจารณ์ผลการปฏิบัติเป็นวงจรแบบขดลวด 4 ขั้นตอน โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. ขั้นวางแผน (Plan) เริ่มต้นด้วยการสำรวจปัญหาที่ต้องการให้มีการแก้ไข นักวิจัยและผู้เกี่ยวข้องร่วมกัน วางแผนด้วยกันสำรวจสภาพการณ์ของปัญหาว่า ปัญหาที่ต้องแก้ไขคืออะไร ปัญหานั้นเกี่ยวข้องกับใครบ้าง วิธีแก้ไขต้องปฏิบัติอย่างไร การแก้ไขต้องมีการแก้ไขในเรื่องใดบ้าง วิเคราะห์สภาพการปัญหา เพื่อเป็นแนวทางในการหาโครงสร้างของปัญหาอย่างมีระบบ ทบทวนแง่มุมปัญหา ถกปัญหาอย่างกว้างขวางกับผู้ร่วมวิจัย หรือผู้ที่เกี่ยวข้องซึ่งจะทำให้เห็นปัญหาอย่างชัดเจน

2. ขั้นการปฏิบัติ (Action) เป็นการกำหนดแนวคิดที่กำหนดเป็นกิจกรรมในขั้นวางแผนมาดำเนินการ เมื่อลงมือปฏิบัติต้องใช้การวิเคราะห์ประกอบไปด้วย โดยรับฟังจากผู้เกี่ยวข้อง ซึ่งจากการปฏิบัติจะเป็นข้อมูลย้อนกลับว่า แผนที่ตั้งไว้อย่างดีนั้นปฏิบัติได้มากน้อยเพียงใด มีอุปสรรคอย่างไรบ้างในการปฏิบัติ ดังนั้นแผนงานที่กำหนดไว้อาจจะยืดหยุ่นได้ โดยผู้วิจัยต้องใช้วิจารณญาณ และการตัดสินใจที่เหมาะสม และมุ่งปฏิบัติเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามขั้นตอนที่วางไว้

3. ขั้นสังเกตการณ์ (Observe) ขณะที่การวิจัยดำเนินกิจกรรมตามขั้นตอนที่วางไว้ต้องมีการสังเกตการณ์ควบคู่ไปด้วย พร้อมจดบันทึกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งหมดที่คาดหวังและไม่คาดหวัง โดยสิ่งที่สังเกตก็คือ กระบวนการปฏิบัติการ และผลของการปฏิบัติการ (The effects of action) การสังเกตนี้จะรวมถึงการรวบรวมผลการปฏิบัติที่เห็นด้วยตา การได้ฟัง การได้ใช้เครื่องมือเชาว์แบบทดสอบ เป็นต้น ซึ่งขณะที่การปฏิบัติการวิจัยกำลังดำเนินการไปควบคู่กับการสังเกต ผลการปฏิบัติควรใช้เทคนิคต่างๆ ที่เหมาะสมมาช่วยในการรวบรวมข้อมูลด้วย

4. ขั้นการสะท้อนผล (Reflect) เป็นขั้นสุดท้ายของวงจรการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการคือการประเมินหรือตรวจสอบกระบวนการ ปัญหาหรืออุปสรรคต่อการปฏิบัติการซึ่งผู้วิจัยและผู้เกี่ยวข้องต้องตรวจสอบกระบวนการ ปัญหา หรืออุปสรรคต่อการปฏิบัติการ ผู้วิจัยและผู้ที่เกี่ยวข้องต้องตรวจสอบปัญหาที่เกิดขึ้นในแง่มุมต่างๆ โดย ผ่านการถกอภิปรายปัญหา ซึ่งจะได้แนวทางของการพัฒนาขั้นตอนการดำเนินกิจกรรมและเป็นพื้นฐานข้อมูลนำไปสู่การปรับปรุงและวางแผนการปฏิบัติต่อไป โดยวงจร 4 ขั้นตอนดังกล่าว จะมีลักษณะการดำเนินการเป็นขั้นบันไดเวียน (Spiral) การทำซ้ำตามวงจรจนกว่าจะได้ผลงานวิจัย และแสดงให้เห็นแนวทางหรือรูปแบบปฏิบัติที่มีประสิทธิภาพ เพื่อแก้ปัญหาในสิ่งที่ศึกษาดังนั้นการวิจัยเชิงปฏิบัติการจึงเป็นการวิจัยที่จำเป็นต้องอาศัยผู้มีส่วนร่วม ในกระบวนการสะท้อนผลเกี่ยวกับการปฏิบัติเพื่อให้เกิดการแก้ไขปรับปรุงและพัฒนาให้ดีขึ้น ส่วนเทคนิคที่ใช้ในการวิจัย ไม่ว่าจะเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูล หรือการวิเคราะห์ข้อมูลก็ได้แตกต่างกันไป จากงานวิจัยอื่น แต่วิธีการต่างออกไป คือการเข้าใจความหมายและตีความในสิ่งที่เกิดขึ้นระหว่างทำวิจัย

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า ขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมีรายละเอียดและสิ่งที่นักวิจัยต้องคำนึงถึงค่อนข้างมาก นับตั้งแต่ขั้นเตรียมการประสานพื้นที่ ขั้นลงมือวิจัย ใส่ใจกระบวนการชุมชนไปจนถึงขั้นก้าวสู่งานพัฒนา มุ่งแก้ปัญหาชุมชน โดยนักวิจัยจะต้องมีการเตรียมตัวและวางแผนการทำงานที่รัดกุมพอสมควร ข้อสำคัญอีกประการหนึ่งคือมองการทำงานแต่ละขั้นเหล่านี้ให้เป็นวงจรต่อเนื่อง กล่าวคือเมื่อมีการติดตามประเมินผลงานพัฒนาในขั้นสุดท้ายแล้ว ก็ควรจะนำไปสู่การกลับไปรายงานสิ่งที่เกิดขึ้นแก่ชุมชนอันเป็นขั้นตอนแรกอีกครั้งหนึ่ง เพื่อแสวงหาหนทางร่วมกันในการปรับปรุงพัฒนางานนั้นๆ อย่างต่อเนื่องต่อไป

จากแนวคิดดังกล่าวสรุปได้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีการนำกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการมาใช้ในการวิจัย เพื่อแก้ปัญหาในสถานศึกษาโดยครูเป็นผู้เรียนรู้และวิเคราะห์วิจารณ์ จะทำให้ครูพัฒนาการเรียนการสอนได้เหมาะสมกับสภาพการณ์ของชั้นเรียนและแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างแท้จริง

ขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการที่นำมาประยุกต์ใช้กับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

เนื่องจากการวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนามาจากฐานคติความเชื่อที่มุ่งเน้นบูรณาการเชื่อมโยงความรู้หรือทฤษฎีเชิงปฏิบัติการทำวิจัยกับการปฏิบัติงานที่เกิดขึ้นจริงๆ ในสนามหรือสถานที่ปฏิบัติงาน ผสานเข้าด้วยกัน โดยอาศัยการสะท้อนความคิดใคร่ครวญไปมาในเชิงวิพากษ์ผลการปฏิบัติงานที่ได้กระทำไปตามแผนที่วางไว้ว่า สามารถแก้ไขปัญหาได้สำเร็จหรือไม่ อย่างไร รวมทั้งปัจจัยเกื้อหนุนและขัดขวางความสำเร็จในการแก้ปัญหายังไงบ้าง และจะต้องดำเนินการอย่างไร จึงจะทำให้เข้าสู่สภาวะการณ์ที่นำความสำเร็จนั้น ดังนั้นกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการจึงประกอบด้วยขั้นตอนการดำเนินงานที่มีลักษณะเป็นเกลียวเวียนหรือวงจรต่อเนื่องกันไป (Spiral of Steps) ตามความคิดดั้งเดิมของ Kurt Lewin กระบวนการดำเนินงานของการวิจัยเชิงปฏิบัติการในแต่ละวงจรประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ดังนี้ (องอาจ นัยพัฒน์. 2554 : 341-343)

1. ขั้นตอนเตรียมการเบื้องต้น (Pre-step) ได้แก่ การกำหนดจุดมุ่งหมายโดยทั่วไป
2. การวางแผน (Planning)
3. การลงมือปฏิบัติ (Action)
4. การค้นหาข้อเท็จจริง (Fact Finding)

การดำเนินการวิจัยใน 3 ขั้นตอนสุดท้ายดังกล่าวนี้ ถือว่าเป็นกิจกรรมหลักของการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Core Activeities) นักวิธีวิทยาการวิจัยแต่ละบุคคลหรือคณะที่มีความสนใจเกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการได้ทำการประยุกต์แนวความคิดของ Kurt Lewin ไปใช้ในการศึกษาวิจัยและการเรียบเรียงตำรา โดยจำแนกกิจกรรมหลักทั้ง 3 ขั้นตอนในลักษณะแตกต่างกันไปตามแนวความคิดเชื่อ และประสบการณ์ส่วนบุคคลที่มีต่อการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการ เช่น

Kemmis และ Mctaggart (1998 อ้างถึงใน อังคณา ตุงคะสมิต. 2550 : 70) จำแนกกิจกรรมการวิจัยเชิงปฏิบัติการออกเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. การวางแผน (Planning)
2. การลงมือปฏิบัติ (Action)
3. การสังเกตผลการปฏิบัติงาน (Observation)
4. การสะท้อนกลับการปฏิบัติงาน (Reflection)

กระบวนการดำเนินงานวิจัยเชิงปฏิบัติการตามแนวคิดของ Kemmis และ Mctaggart เป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางในบรรดานักวิชาการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการเป็นครั้งแรกในที่ประชุมทางวิชาการของสมาคมการวิจัยทางการศึกษาแห่งประเทศไทยออสเตรเลีย ณ เมืองซิดนีย์ ปีคริสต์ศักราช 1980 โดยมีรากฐานมาจากแนวคิดของ Kurt Lewin จากนั้นเป็นต้นมา Kemmis และเพื่อนร่วมงานของเขาที่มหาวิทยาลัย Deakin ประเทศออสเตรเลียได้ทำการศึกษาค้นคว้าและพัฒนารูปแบบกระบวนการดำเนินงานวิจัยเชิงปฏิบัติการตามแนวความคิดดั้งเดิมของ Kemmis และ Mctaggart ที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในปัจจุบัน

สำหรับกระบวนการดำเนินงานการวิจัยเชิงปฏิบัติการตามแนวคิดของ Kemmis และ Mctaggart ประกอบด้วยกิจกรรมใน 4 ขั้นตอนหลัก คือ (1) วางแผนเพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น (Planning) (2) ลงมือปฏิบัติการตามแผน (Action) (3) สังเกตการณ์ (Observation) กระบวนการและผลการเปลี่ยนแปลง (4) สะท้อนกลับ (Reflection) กระบวนการและผลการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นและปรับปรุงแผนปฏิบัติงาน (Re-planning) และดำเนินการเช่นนี้ต่อไปเรื่อยๆ ความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมการวิจัยหลักที่หมุนเคลื่อนไปเป็นวัฏจักรของกระบวนการวิจัยดังกล่าว จึงเป็นเสมือนแหล่งก่อให้เกิดความเชิงปฏิบัติและกลไกการนำความรู้ที่ได้รับไปใช้แก้ปัญหาอย่างต่อเนื่อง กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ เป็นการดำเนินงานวิจัยที่ไม่แยกกิจกรรมการสืบค้นหาความรู้ความจริงออกจากกิจกรรมการพัฒนา ซึ่ง องอาจ นัยวัฒน์ (2554 : 343-344) ได้กล่าวถึง รายละเอียดกิจกรรมการวิจัยแต่ละขั้นตอนโดยย่อ ดังนี้

1. การวางแผน (Planning) เป็นการกำหนดแนวทางปฏิบัติการไว้ก่อนล่วงหน้าโดยอาศัยการคาดคะเนแนวโน้มของผลลัพธ์ที่อาจเกิดขึ้นจากการปฏิบัติตามแผนที่วางไว้ กอปรกับการระลึกถึงเหตุการณ์หรือเรื่องราวในอดีตที่เกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหาที่ต้องการแก้ไขตามประสบการณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อมของผู้วางแผน ภายใต้การใคร่ครวญไตร่ตรองถึงปัจจัยสนับสนุน ขัดขวางความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาต่อต้าน รวมทั้งสภาพการณ์เงื่อนไขอื่นๆ ที่แวดล้อมปัญหาอยู่ในเวลานั้น โดยทั่วไปการวางแผนจะต้องคำนึงถึงความยืดหยุ่น ทั้งนี้เพื่อจะได้สามารถปรับเปลี่ยนให้เข้ากับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอนาคต ซึ่งอาจไม่เป็นไปตามเงื่อนไขหรือยากต่อการควบคุมให้เป็นไปในทางที่พึงปรารถนาได้ กิจกรรมที่กำหนดไว้ในแผนปฏิบัติการจะต้องประกอบด้วยกิจกรรมที่ส่งผลต่อการแก้ไขปัญหาได้ในระดับหนึ่ง

เป็นอย่างดีและเป็นกิจกรรมที่มีความสอดคล้องกลมกลืนกับบริบททางด้านสังคม วัฒนธรรม การเมือง และอื่นๆ ที่เป็นอยู่ในสถานการณ์นั้น

2. การปฏิบัติการ (Action) เป็นการลงมือดำเนินงานตามแผนที่กำหนดไว้อย่างระมัดระวัง และควบคุมการปฏิบัติการให้เป็นไปตามที่ระบุไว้ในแผน อย่างไรก็ตามในความเป็นจริงการปฏิบัติการตามแผนที่กำหนดไว้มีโอกาสเกิดความพลิกผันหรือเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขและข้อจำกัดในสถานการณ์เวลานั้นได้ ด้วยเหตุนี้แผนปฏิบัติการที่ผ่านมาช่วยในการตัดสินใจเกี่ยวกับการกระทำของตนได้บางส่วน แต่ประสบการณ์เหล่านั้นก็เป็นเพียงสมมติฐานชั่วคราว ซึ่งไม่อาจสอดคล้องกับความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในเวลานั้นก็ได้

3. การสังเกตผลการปฏิบัติงาน (Observation) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการ และผลที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติงานที่ได้ลงมือกระทำลงไป รวมทั้งสังเกตการณ์ปัจจัยสนับสนุนและปัจจัยขัดขวางการดำเนินงานตามแผนที่วางไว้ ตลอดจนประเด็นปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในระหว่างปฏิบัติตามแผนที่วางไว้ว่ามีสภาพหรือลักษณะเป็นอย่างไร การสังเกตการณ์ที่ดีจะต้องมีการวางแผนไว้ล่วงหน้าอย่างคร่าวๆ โดยจะต้องมีขอบเขตไม่แคบหรือจำกัดมากเกินไป เพื่อจะได้แนวทางสำหรับสะท้อนกลับกระบวนการ และผลการปฏิบัติที่เกิดขึ้นตามมา นอกจากนี้จะต้องตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงใดๆ ที่มองเห็นได้ด้วยตาและสัมผัสได้ด้วยกายหรือใจและจะต้องมีความยืดหยุ่นต่อการเก็บรายละเอียดของสรรพสิ่งต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้นได้ในหลายแง่มุมและหลายรูปแบบ ดังนั้นนักวิจัยเชิงปฏิบัติการจะต้องมีความพร้อมตลอดเวลาในการสังเกตการเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้นและไม่เกิดขึ้นตามแผนที่วางไว้

4. การสะท้อนกลับ (Reflection) เป็นการทวนระลึกถึงการกระทำตามที่ได้บันทึกข้อมูลไว้จากการสังเกตอย่างครุ่นคิด ไตร่ตรองในเชิงวิพากษ์กระบวนการและผลการปฏิบัติงานตามแผนที่วางไว้ ตลอดจนการใคร่ครวญไตร่ตรองเกี่ยวกับปัจจัยสนับสนุนและปัจจัยขัดขวางการพัฒนา รวมทั้งประเด็นต่างๆ ที่เกิดขึ้นว่าเป็นไปตามที่พึงประสงค์หรือไม่ กลยุทธ์ประการหนึ่งที่ช่วยให้การสะท้อนกลับเกิดขึ้นอย่างได้ผล ได้แก่ การอภิปรายซักถามในลักษณะวิพากษ์วิจารณ์หรือประเมินผลการปฏิบัติงานระหว่างบุคคลที่มีส่วนร่วมในการวิจัยภายใต้การยึดมั่นในเป้าหมายของกลุ่มเป็นหลัก การสะท้อนกลับโดยอาศัยกระบวนการดังกล่าวนี้จะนำไปสู่การรื้อถอน (Deconstruction) แนวคิดความเชื่อและการปฏิบัติงานอย่างเดิมไปสู่การฟื้นฟูหรือปรับปรุงวิธีการปฏิบัติงานตามแนวทางดั้งเดิม เปลี่ยนไปเป็นการปฏิบัติงานตามวิธีการใหม่ ซึ่งใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับการทบทวนและปรับปรุงวางแผนปฏิบัติการในวงจรกระบวนการวิจัยในรอบหรือเกรียวยต่อไป

ยาใจ พงษ์บริบูรณ์ (2553 : 49) ได้ประยุกต์ใช้แนวคิด Kemmis และ McTaggart ในกระบวนการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการกับบริบทของการศึกษา ดังนี้

1. ขั้นวางแผน (Planning) เริ่มต้นด้วยการสำรวจปัญหา ที่สำคัญที่ต้องให้มีการแก้ไข ครูและผู้เกี่ยวข้องอาจเป็นครูอื่นๆ ที่สอนร่วมกัน นักเรียน ผู้ปกครอง และหรือผู้บริหารวางแผนพร้อมกับการสำรวจ

สภาพการณ์ของปัญหาว่ามีอย่างไร ปัญหาที่ต้องแก้คืออะไร ปัญหานี้เกี่ยวข้องกับใครบ้าง วิธีการแก้ไข ปัญหาจะเป็นรูปแบบใดบ้าง จะต้องปฏิบัติอย่างไร การปฏิบัติการแก้ไขจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงบางอย่าง และให้การสนับสนุน เป็นต้น ในขั้นการวางแผนจะมีการปรึกษาร่วมกันระหว่างผู้เกี่ยวข้อง การใช้แนวคิดวิเคราะห์สิ่งเกี่ยวข้องกับปัญหาในรูปแบบต่อไปนี้จะช่วยให้มองเห็นสภาพการณ์ของปัญหาชัดเจนขึ้น

2. ขั้นปฏิบัติการ (Act) เป็นการนำแนวคิดที่กำหนดเป็นกิจกรรมขึ้นวางแผนงานมาดำเนินการ เมื่อลงมือปฏิบัติ การใช้การวิเคราะห์วิจารณ์ประกอบไปด้วย การรับฟังจากผู้ร่วมวิจัยหรือผู้เกี่ยวข้องอื่นๆ จากการปฏิบัติจะเป็นข้อมูลย้อนกลับว่า แผนที่วางไว้อย่างสมเหตุสมผลนั้นปฏิบัติได้จริงมากน้อยเพียงใด และอาจมีอุปสรรคอื่นๆ มาเกี่ยวข้องโดยไม่คาดคิด ซึ่งเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น (เช่น ถูกต่อต้านโดยผู้บริหารหรือโดยนักเรียน) ฉะนั้นแผนงานที่กำหนดไว้อาจยืดหยุ่นได้นั้นคือ การปฏิบัติงานโดยลักษณะเป็น fluid and dynamic โดยผู้วิจัยต้องใช้วิจารณญาณ และการตัดสินใจที่เหมาะสมและมุ่งการปฏิบัติเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามขั้นตอนที่กำหนดไว้ด้วย

3. ขั้นสังเกตการณ์ (Observe) ขณะที่ทำการวิจัยดำเนินกิจกรรมตามขั้นตอนที่วางไว้เป็นเรื่องที่แน่นอนว่าสภาพการณ์นั้นต้องมีความราบรื่น อุปสรรคและข้อขัดข้องบางประการ ฉะนั้นจึงจำเป็นต้องมีการสังเกตการณ์ควบคู่ไปด้วย ใช้การสังเกตการณ์เปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างระมัดระวังด้วยความใจกว้าง นั่นคือ เปิดใจรับฟังข้อคิดเห็นจากผู้ที่เกี่ยวข้อง พร้อมทั้งจดบันทึกสิ่งที่เกิดขึ้นทั้งที่คาดหวังและไม่ได้คาดหวัง สิ่งที่ต้องทำการสังเกตคือกระบวนการของการปฏิบัติการ (The action process) ผลการปฏิบัติการ (The effects of action) ซึ่งอาจเกิดขึ้นโดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ดี และสภาพแวดล้อมของข้อจำกัดของการปฏิบัติการ (The circumstances and constraints) การสังเกตนี้รวมถึงการรวบรวมผลที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติขึ้นโดยการเห็นด้วยตา การได้ฟัง และการใช้เครื่องมือ/แบบทดสอบ วัดผลออกมาในเชิงตัวเลข/หรือใช้แบบสอบถาม/แบบสอบถามวัดสิ่งที่ต้องการทราบความเปลี่ยนแปลงด้วย

4. ขั้นสะท้อนผลการปฏิบัติ (Reflect) ขั้นสุดท้ายของวงจรการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการคือการประเมินหรือตรวจสอบกระบวนการ ปัญหาหรือสิ่งที่เป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติการของผู้วิจัยร่วมกับกลุ่มผู้เกี่ยวข้อง จะต้องตรวจสอบปัญหาที่เกิดขึ้นในแง่มุมต่างๆ ที่สัมพันธ์กับสภาพสังคม สภาพแวดล้อมของโรงเรียนและของระบบการศึกษาที่ประกอบกันอยู่ โดยผ่านการถกอภิปรายปัญหาการประเมิน โดยกลุ่มจะทำให้มีแนวทางของการพัฒนาขั้นตอนการดำเนินกิจกรรมและเป็นพื้นฐานข้อมูลที่น่าไปปรับปรุงและวางแผนการปฏิบัติ

Kemmis และ McTaggart (1990 : 47-48) ได้ให้ข้อคิดเกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการเป็นวัฏจักรของกระบวนการวางแผน การปฏิบัติ การสังเกต และการสะท้อนผล กระบวนการหนึ่งวงจรนั้นใช้ระยะเวลาในการดำเนินการไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับธรรมชาติของกิจกรรมที่ทำ ในแต่ละวงจร กิจกรรมบางอย่างการดำเนินการจนครบวงจรอาจใช้ระยะเวลาเพียง 7-10 วัน เท่านั้น

เช่น การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ขณะที่กิจกรรมบางอย่างอาจใช้ระยะเวลาในการดำเนินการนานถึง 1 ปี ซึ่ง Kemmis และ McTaggart เสนอว่า นักวิจัยปฏิบัติการมือใหม่ ไม่ควรใช้ระยะเวลาในแต่ละวงจรยาวนานมากนัก เนื่องจากจะทำให้เกิดความยากลำบากในการรับผิดชอบและการมองเห็นความก้าวหน้า รอบวงจรหนึ่งๆ ไม่ควรมีระยะเวลานานกว่า 1 เดือน จะทำให้นักวิจัยได้รับผลประโยชน์จากการศึกษากระบวนการต่างๆ ได้ดีกว่า และสิ่งที่นักวิจัยเชิงปฏิบัติการควรเข้าใจเบื้องต้นก่อนดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ดังนี้

1. ปัญหาการวิจัยเชิงปฏิบัติการ การวิจัยเชิงปฏิบัติการให้ความสำคัญต่อการปฏิบัติบนพื้นฐานของการพัฒนาการปฏิบัติและเพิ่มความเข้าใจกันเกี่ยวกับการปฏิบัติในกลุ่มคนที่ทำงานร่วมกัน การวิจัยเชิงปฏิบัติการจึงสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้เพียงในสถานการณ์การทำงานที่ต้องการแก้ปัญหาที่สมาชิกของกลุ่มมีความสนใจ หรือในสถานการณ์ที่ต้องการการปฏิบัติบางอย่างที่จะนำมาซึ่งการพัฒนาหรือการเปลี่ยนแปลง ปัญหาการวิจัยเชิงปฏิบัติการจึงไม่ใช่ปัญหาที่ต้องการคำตอบในเรื่องของความสัมพันธ์ของตัวแปร แต่ปัญหาที่เชื่อมโยงกับการปฏิบัติที่กลุ่มเห็นว่ามีความสำคัญและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ที่ใกล้เคียงกันได้ ข้อค้นพบที่ได้จากปัญหาการวิจัยเชิงปฏิบัติการจะนำมาซึ่งความเข้มแข็งหรือการพัฒนาการปฏิบัติงานที่ดียิ่งขึ้น

2. การจดบันทึกประจำวัน สมาชิกทุกคนในกลุ่มวิจัยควรจะมีการจดบันทึกประจำวัน ซึ่งอาจจะจดบันทึกที่บ้านหรือที่ทำงานเมื่อเสร็จสิ้นงานในแต่ละวัน การจดบันทึกจะมีประโยชน์ในการช่วยทบทวนว่าในแต่ละวันเราได้ทำอะไรไปบ้างกับงานวิจัยของเรา ความก้าวหน้าของงานในการพัฒนางานที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดที่เราสนใจร่วมกันมีอะไรบ้าง

3. การนิยามกลุ่มเป้าหมายที่จะปฏิบัติงานด้วย กลุ่มวิจัยปฏิบัติการจะประกอบด้วยตัวผู้วิจัยเองและบุคคลที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมที่กำลังศึกษาหรือบุคคลอื่นที่ได้รับผลกระทบจากกิจกรรมที่เรา กำลังศึกษา กลุ่มวิจัยควรจะรวมตัวกันด้วยเหตุผลว่ามีความสนใจประเด็นหรือปัญหาร่วมกัน นักวิจัยปฏิบัติการที่ฉลาดควรจะเริ่มต้นด้วยกลุ่มขนาดใหญ่ๆ แต่ไม่ว่ากลุ่มเล็กหรือใหญ่ สิ่งสำคัญคือต้องมีความเห็นที่ตรงกันในการทำงานร่วมกันในประเด็นหรือแนวคิดที่ต้องการศึกษา โดยทั่วไปแล้วกลุ่มบุคคลที่ทำงานร่วมกันในการวิจัยปฏิบัติการมักแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ กลุ่มที่เป็นเพื่อนร่วมงานกันที่มีบทบาทเดียวกัน กลุ่มครู กลุ่มผู้บริหารและกลุ่มที่บทบาทต่างกันแต่มีปฏิสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันในบางกิจกรรม เช่น ครูกับนักเรียน ครูกับผู้บริหาร เป็นต้น กลุ่มวิจัยปฏิบัติการทางการศึกษามักจะเป็นกลุ่มประเภทแรกมากกว่า เนื่องจากวิจัยเชิงปฏิบัติการจะเกี่ยวข้องกับการเปิดเผยความคิดและการปฏิบัติของตนเองไปสู่ผู้อื่น อย่างไรก็ตามกลุ่มผู้วิจัยที่ประกอบไปด้วยกลุ่มประเภทที่สองก็มีประโยชน์ในแง่ที่ทำให้มีความเป็นไปได้ที่เกิดความเข้าใจในปัญหาหลากหลายแง่มุม ครอบคลุมและมีความเป็นไปได้มากในทางปฏิบัติ

วิธีการศึกษาของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

อมาวสี อัมพันศิริรัตน์ และ พิมพ์มล วงศ์ไชยา (2560 : 198) ได้กล่าวถึง วิธีการศึกษาของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ว่า วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล สำหรับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมีหลายวิธี ผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยต้องพิจารณาตามความเหมาะสมกับสถานการณ์หรือประเด็นต่างๆ และร่วมมือกันในการสร้างวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่เหมาะสม อย่างไรก็ตามนักวิจัยมักเลือกวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างน้อย 3 วิธี เพื่อข้ามข้อจำกัดต่างๆ และเป็นการตรวจสอบสามเส้า (triangulate data) เพื่อสามารถแก้ปัญหาอย่างมีประสิทธิภาพ ได้แก่ การสนทนากลุ่ม การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม การบันทึกภาคสนาม การสัมภาษณ์ การบันทึกประจำวัน การใช้แบบสอบถามและการสำรวจ เป็นวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่นิยมใช้ในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) จะขอเสนอวิธีการเก็บข้อมูล 3 วิธี ได้แก่ การสนทนากลุ่ม การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์

วิธีที่ 1 การสนทนากลุ่ม เป็นรูปแบบการสัมภาษณ์ แบบกลุ่มที่มีการสนทนาระหว่างผู้ร่วมวิจัยในการรวบรวมข้อมูล ประมาณ 7-12 คน ซึ่งต้องเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่กำลังศึกษาในระหว่างการสนทนากลุ่ม ผู้วิจัยต้องสร้างสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการอภิปรายและกระตุ้นให้มีมุมมองต่างๆ ตามแนวคิดของการวิจัยเชิงปฏิบัติการผู้มีส่วนร่วมทุกคนจะได้รับการยอมรับและให้คุณค่าเท่าเทียมกันทุกคน ให้โอกาสทุกคนมีส่วนร่วมในการสื่อสารขณะสนทนากลุ่ม

วิธีที่ 2 การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม เป็นวิธีการรวบรวมข้อมูลเพื่อให้ได้ข้อมูลจากแหล่งต่างๆ ที่มากพอ ผู้วิจัยจะกลายเป็นผู้ร่วมคนหนึ่งในกระบวนการสังเกตและสิ่งที่เกิดขึ้นในสถานการณ์นั้นๆ การฟัง การเห็น และประสบการณ์ที่เป็นจริงของสถานการณ์ทางสังคมของผู้มีส่วนร่วม ดังนั้นผู้วิจัยเป็นเสมือนผู้สังเกตอย่างมีส่วนร่วม ไม่เพียงแต่กิจกรรมสังเกตการมีส่วนร่วม และลักษณะทางกายภาพของสถานการณ์ แต่ยังคงเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ที่เหมาะสมในสังคม การสังเกตอย่างมีส่วนร่วมเป็นการเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบ การบันทึกเหตุการณ์และพฤติกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสถานการณ์ ผ่านการให้รายละเอียดและบันทึกภาคสนามอย่างเข้าใจ ผู้วิจัยเป็นผู้รู้ข้อมูลนั้นๆ เกี่ยวกับพฤติกรรมของคนในสังคมที่ถูกคลี่ออกมา ผู้วิจัยต้องมีมุมมองที่กว้าง คาดการณ์ว่าอะไรจะเกิดขึ้นและมีโอกาสจะเกิดขึ้น ต้องอธิบายรายละเอียดที่จะสื่อสารออกไป และอะไรคือสิ่งที่ยังมีความคลุมเครือในสถานการณ์

วิธีที่ 3 การสัมภาษณ์ เป็นวิธีการที่มักใช้ในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ที่ส่งเสริมให้ผู้มีส่วนร่วมได้อธิบายสถานการณ์ต่างๆ ของเขา เป็นวิธีการเก็บข้อมูลที่เหมาะสมในการเก็บข้อมูลจากบุคคลที่มีประสบการณ์เรื่องนั้นๆ การสัมภาษณ์ทำให้ผู้วิจัยสามารถเข้าถึงความคิดของคนและจดจำคำพูดของเขามาเขียนมากกว่าที่จะเขียนโดยใช้คำพูดของนักวิจัยเอง ผู้วิจัยศึกษาประเด็นต่างๆ เพื่อช่วยในการเข้าถึงมุมมองของผู้มีส่วนร่วมด้วยความเคารพ และให้เกียรติ เป้าหมายสุดท้ายของการสัมภาษณ์คือการมีปฏิสัมพันธ์แบบเผชิญหน้าระหว่างนักวิจัยและผู้มีส่วนร่วม ทั้งผู้วิจัยและผู้มีส่วนร่วมได้มีการ

แลกเปลี่ยนและเรียนรู้ซึ่งกันและกันผ่านกระบวนการสัมภาษณ์ ดังนั้น ในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ผู้มีส่วนร่วมทั้งหมดคือผู้ที่อยู่ในการพัฒนาแนวทางการสัมภาษณ์

เงื่อนไขความสำเร็จของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การนำการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไปใช้จะต้องมีเงื่อนไขเบื้องต้นและทัศนคติที่จะสนับสนุนให้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมประสบผลสำเร็จ ดังนี้

1. ได้รับการยอมรับจากชุมชน โดยคนในชุมชนเต็มใจและสนับสนุนเรื่องร่างกาย ใจและเวลา ในขณะที่เพื่อนร่วมงานที่เป็นคนภายนอกมีความไว้วางใจและเชื่อมั่นในชุมชน
2. มีการถ่ายทอดความรู้จากนักปฏิบัติที่มีประสบการณ์ หรือนักวิจัยไปยังคนในท้องถิ่น มีการฝึกอบรมและให้ความช่วยเหลือทางเทคนิคแก่คนในท้องถิ่น
3. คำนึงถึงวัฒนธรรมของชุมชนที่เข้าไปศึกษา ความพยายามในการเปลี่ยนแปลงจะต้องพิจารณาในเรื่องวัฒนธรรมด้วย
4. มีการติดต่อสื่อสารอย่างทั่วถึงซึ่งจะต้องสื่อให้มีความเข้าใจตรงกัน

ความตรงและความเที่ยงของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

นิตยา เงินประเสริฐศรี (2555 : 63) ได้กล่าวไว้ว่า ในการวิจัยแบบดั้งเดิมความตรง (Validity) ของงานวิจัย หมายถึง ข้อค้นพบมีความถูกต้องตามความเป็นจริง และความเที่ยง (Reliability) หมายถึง ข้อค้นพบที่มีความคงที่ไม่เปลี่ยนแปลง สำหรับแนวคิดในเรื่องของความตรงและความเที่ยงเมื่อนำมาใช้ในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ใช้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ผลที่ได้จากการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจะได้รับการพิจารณาว่า มีความตรงและความเที่ยงเมื่อก่อให้เกิดผลประโยชน์ในเชิงสภาพแวดล้อมและหรือก่อให้เกิดการปรับปรุงเงื่อนไขการดำรงชีวิตของคน ซึ่งจะมีความยั่งยืนโดยใช้ทรัพยากรน้อย กล่าวอีกนัยหนึ่งคนในท้องถิ่นยังเป็นผู้เข้าใจในเรื่องความตรงและความเที่ยง ทั้งนี้ผลจากการวิจัยจะก่อให้เกิดผลในเชิงบวกต่อพวกเขา การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมได้พยายามสร้างความตรงให้เกิดขึ้นในงานวิจัย พิจารณาได้จากการเริ่มการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจะให้คนในท้องถิ่นใช้ความรู้ท้องถิ่นที่จะกำหนดปัญหา โอกาสและทางแก้ไขปัญหานั้น นอกจากนี้ การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมยังใช้วิธีการสามเส้า (triangulation) ซึ่งหมายถึง การใช้แหล่งข้อมูลหลายๆ แห่ง และวิธีการต่างๆ เพื่อให้มั่นใจว่า ข้อมูลที่เก็บมาได้มีความตรงความเที่ยง และความสมบูรณ์ วิธีการสามเส้าที่นำมาใช้ในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม แบ่งออกเป็น 2 วิธีคือ วิธีสามเส้าภายนอก (External Triangulation) และวิธีสามเส้าภายใน (Internal Triangulation)

1. วิธีสามเส้าภายใน (Internal Triangulation) เป็นการใช้เทคนิคต่างๆ ภายในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อเสริมสร้างความตรงในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีดังนี้

1.1 การใช้ข้อมูลจากกลุ่มผลประโยชน์ที่หลากหลาย เพื่อเปรียบเทียบพระชนะที่แตกต่างกัน โดยกลุ่มผลประโยชน์ที่แตกต่างกันจะมีการรับรู้เกี่ยวกับความจริงที่แตกต่างกัน

1.2 การใช้วิธีการและเทคนิคที่แตกต่างกัน เพื่อสำรวจตรวจสอบในหัวข้อเดียวกัน เช่น ในการอธิบายแนวทางในชุมชนใช้เขตแดนของตนจะต้องใช้วิธีเดินสังเกต สัมภาษณ์กลุ่ม และให้สมาชิกชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมทำแผนที่แสดงเขตแดน

1.3 การใช้เจ้าหน้าที่มืออาชีพที่ไม่ใช่คนในท้องถิ่น และเป็นผู้ที่มีภูมิหลังทางวิชาการที่แตกต่างกันในประเด็นเดียวกัน ถ้าใช้สหวิทยาการ (Interdisciplinary) จะทำให้มีคำถามที่หลากหลายแตกต่างกัน ตัวอย่างเช่น การวางแผนครอบครัวของผู้หญิงในชุมชน จะประเมินในนักมนุษยวิทยา (ใช้คำถามปลายเปิด) เจ้าหน้าที่พยาบาล และการอภิปรายกลุ่มร่วมกับกลุ่มผู้หญิงในชุมชน

2. วิธีสามเส้าภายนอก (External Triangulation) เป็นการตรวจสอบโดยการเปรียบเทียบข้อมูล que การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ได้สร้างขึ้นกับข้อมูลจากแหล่งภายนอก เช่น การสำมะโนประชากร สถิติของหน่วยราชการ ภาพถ่าย งานวิจัยในท้องถิ่น เป็นต้น การตรวจสอบภายนอกมักขึ้นอยู่กับ การตรวจสอบจากข้อมูลทุติยภูมิ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยในประเทศ

ประดับ บุญธรรม (2551 : 52) ได้วิจัยเรื่อง ระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนเพื่อพัฒนา ผู้เรียนของโรงเรียนที่มีการปฏิบัติที่ดี : พหุกรณีศึกษา ผลการวิจัยพบว่า 1) การดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของกรณีศึกษาทั้ง 2 โรงเรียน มีลักษณะสำคัญดังนี้ (1) การวางแผนการดำเนินงาน มีโครงสร้างการทำงานตามระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของกระทรวงศึกษาธิการ (2) การดำเนินงานตามแผนให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ปัญหา และความพร้อมของโรงเรียนควบคู่ไปกับการให้ความรู้แก่บุคลากร และการดูแลนักเรียนโดยใช้กระบวนการกลุ่มทั้งในระดับห้องเรียนและระดับโรงเรียน (3) การตรวจสอบ ติดตามประเมินผลเน้นความร่วมมือระหว่างคณะครู นักเรียนและผู้ปกครอง และ (4) การปรับปรุงให้ความสำคัญกับการสรุปผลการดำเนินงานทุกภาคการศึกษา เพื่อปรับปรุงพัฒนางานและมีการสรุปผลการดำเนินงานในทุกสัปดาห์จากระดับชั้นเรียนสู่ระดับสถานนักเรียน และสรุปในภาพรวมของโรงเรียนเพื่อการพัฒนาอย่างสม่ำเสมอ 2) การดำเนินงานในระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนมี 5 ขั้นตอน คือ 1) การรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล 2) การคัดกรองนักเรียน 3) การส่งเสริมและพัฒนา 4) การป้องกันช่วยเหลือและแก้ไข และ 5) การส่งต่อภายในโรงเรียน และภายนอกเพื่อดูแลช่วยเหลือนักเรียนต่อไป 3) การสนับสนุนการใช้ระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน ให้ความสำคัญกับการส่งเสริม สนับสนุนความร่วมมือระหว่างครูนักเรียนและผู้ปกครอง ชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง 4) ประสิทธิภาพของการ

ใช้ระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน มีผ่านมาตรฐานของการดำเนินงานตามระบบของกระทรวงศึกษาธิการ และช่วยเหลือนักเรียนได้อย่างเป็นรูปธรรม ในการแก้ปัญหาให้นักเรียนกลุ่มเสี่ยงและกลุ่มมีปัญหา

บุญส่ง สมุทรเสน (2552 : 93-99) ได้วิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน ของโรงเรียนนิคมวิทยา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาระยอง เขต 1 ผลการวิจัยพบว่า สภาพปัญหา ระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนมี 3 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านนักเรียน พบพฤติกรรมที่มีปัญหา 9 พฤติกรรม คือ การมาโรงเรียนสาย ขาดเรียน หนีเรียนในบางชั่วโมง การหนีโรงเรียน ไปมั่วสุมในสถานที่ต่างๆ นักเรียนหญิงมีพฤติกรรมด้านชู้สาว นักเรียนชายมีพฤติกรรมด้านชู้สาว การสูบบุหรี่ ก่อการทะเลาะวิวาท ภายในโรงเรียน นักเรียนติดเกม 2) ด้านผู้ปกครอง พบสาเหตุ และปัญหาที่ทำให้ระบบดูแลช่วยเหลือ นักเรียนไม่มีประสิทธิภาพ 7 ข้อ คือ ผู้ปกครองมีรายได้ไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่าย ครอบครัวแตกแยก นักเรียนต้องอยู่ในความปกครองของญาติ ผู้ปกครอง มีอาชีพรับจ้างและเกษตรกรรม มีผู้ปกครองหลาย รายสูบบุหรี่ มีผู้ปกครองนักเรียนหลายรายดื่มสุราเป็นประจำ 3) ด้านครู พบสาเหตุและปัญหาที่ทำให้ ระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนไม่มีประสิทธิภาพพบ 5 ข้อ คือ ครูไม่เข้าใจระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน ขาดข้อมูลพื้นฐานของนักเรียน ครูเยี่ยมบ้านนักเรียนไม่ครบทุกคน การคัดกรองนักเรียนไม่ถูกต้อง ไม่ตรงกับสภาพที่เป็นจริงของนักเรียน และรวบรวมข้อมูลไม่ครบทุกด้าน ครูที่ปรึกษาไม่จัดกิจกรรม ส่งเสริม ป้องกันและแก้ไขปัญหานักเรียน

จุฑาภรณ์ นาคประวดี (2553 : 40-42) ได้วิจัยเรื่อง ปัญหาและแนวทางการพัฒนาการ ดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนในเขตอำเภอสอยดาว สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษาจันทบุรี เขต 2 ผลการวิจัยพบว่า 1) ปัญหาในการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน โดยรวมและรายด้านอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณารายด้านเรียงจากค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย 3 อันดับแรก ได้แก่ ด้านการรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล ด้านการส่งเสริมนักเรียน และด้านการส่งต่อ นักเรียน 2) ปัญหาการดำเนินงานตามระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียน จำแนกตามประเภท โรงเรียนโดยรวมและรายด้านทุกด้านมีปัญหการดำเนินงานแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ระดับ .05 3) แนวทางการพัฒนาระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน เรียงตามลำดับความถี่จากมากไปน้อย ได้แก่ (3.1) ด้านการรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล ไปเยี่ยมบ้านนักเรียนในที่ปรึกษาทุกคน เพื่อศึกษา สภาพความเป็นอยู่ ความสัมพันธ์ภายในครอบครัว และ สอบถามเรื่องต่างๆ จากผู้ปกครองที่จะเป็น ประโยชน์ต่อการรู้จักนักเรียนมากขึ้น (3.2) ด้านการส่งเสริมนักเรียน โรงเรียนควรจัดงบประมาณเพื่อ สนับสนุนกิจกรรมการส่งเสริมนักเรียนและกำหนด วัน เวลา ในการจัดกิจกรรมส่งเสริมนักเรียนให้ชัดเจน และเพียงพอ (3.3) ด้านการป้องกัน และแก้ไขปัญหานักเรียนประสานความร่วมมือกันกับทุกฝ่ายทั้ง ผู้ปกครอง ครูแนะแนว ครูฝ่ายปกครอง เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาดังกล่าว ของนักเรียน (3.4) ด้าน การส่งต่อนักเรียน ทุกฝ่ายในโรงเรียนต้องตระหนักถึงความจำเป็นในการแก้ไขปัญหานักเรียนร่วมกับ ครูที่ปรึกษาและมีการติดตามประเมินผลการส่งต่อนักเรียนอย่างสม่ำเสมอ (3.5) ด้านการคัดกรองนักเรียน

ปรับปรุงเกณฑ์ในการคัดกรองนักเรียนให้ชัดเจน ง่าย สะดวก ในการกรอกข้อมูล และสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของนักเรียน

ธงชาติ วงษ์สุวรรณ (2553 : 211-213) ได้วิจัยเรื่อง การพัฒนาระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน ในโรงเรียนมัธยมศึกษาโดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนมัธยมศึกษา โดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ดำเนินการวิจัยในลักษณะของการวิจัยและพัฒนา โดยประยุกต์ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมโดยดำเนินการที่โรงเรียนวัดราชาธิวาส โรงเรียนบางกะปิ และโรงเรียนวัดอินทาราม สังกัดเขตพื้นที่การศึกษากรุงเทพมหานครเขต 1, 2 และ 3 ตามลำดับ ขั้นตอนการวิจัยมี 6 ขั้นตอน คือ ขั้นที่ 1 การศึกษาสภาพปัจจุบันปัญหาและความต้องการของการพัฒนาระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน ขั้นที่ 2 การพัฒนาระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน ขั้นที่ 3 การทดลองใช้ระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน รอบที่ 1 ขั้นที่ 4 การประเมินและปรับปรุงระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนรอบที่ 1 ขั้นที่ 5 การทดลองใช้ระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนรอบที่ 2 และขั้นที่ 6 การประเมินและปรับปรุงระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนรอบที่ 2 ในการดำเนินการวิจัยผู้เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการดำเนินการในทุกขั้นตอน ผลการวิจัยพบว่า 1) ระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนในโรงเรียนมัธยมศึกษาที่พัฒนาขึ้นมีชื่อว่า "ระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนแบบมีส่วนร่วม" (PSSS) ประกอบด้วยระบบย่อย 4 ระบบ ได้แก่ ระบบวางแผน (Plan) ระบบปฏิบัติการ (Act) ระบบตรวจสอบ (Observe) และระบบสะท้อนผล (Reflect) ทุกระบบมีขั้นตอนการดำเนินงาน 4 ขั้นตอน คือ ขั้นวางแผน ขั้นปฏิบัติการ ขั้นตรวจสอบ และขั้นสะท้อนผล 2) ผลการทดลองใช้ระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนแบบมีส่วนร่วม พบว่า ด้านการใช้ประโยชน์ของระบบตอบสนองต่อความต้องการของทุกฝ่าย ซึ่งทำให้เกิดการดูแลช่วยเหลือ ส่งเสริม พัฒนา ป้องกันและแก้ไขปัญหานักเรียน ภายใต้การมีส่วนร่วมของบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ด้านความเป็นไปได้ในการปฏิบัติจริง เป็นที่ยอมรับ เหมาะสมกับการปฏิบัติงานของทุกฝ่าย ด้านความเหมาะสม พัฒนาระบบโดยให้ผู้เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน คำนึงถึงประโยชน์ของนักเรียนเป็นหลัก ดำเนินการด้วยความรับผิดชอบและมีจรรยาบรรณ ด้านความถูกต้องน่าเชื่อถือ สอดคล้องกับความสำคัญและจำเป็นของระบบ มีการกำหนดบทบาทหน้าที่ของหน่วยงานและบุคลากรที่เกี่ยวข้องไว้อย่างชัดเจน ด้านผลที่เกิดขึ้นกับผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย มีความพึงพอใจที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาผู้เรียน ซึ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นทั้งด้านนักเรียน ผู้บริหาร ครู ผู้ปกครองและชุมชน ด้านการดูแลช่วยเหลือนักเรียน นักเรียนได้รู้จักตนเอง สามารถปรับตัว มีทักษะทางสังคม และอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นสุข ครูผู้สอนนำผลการดำเนินงานไปพัฒนาการจัดการเรียนรู้ ผู้บริหารโรงเรียนนำข้อมูลพื้นฐานของนักเรียนไปใช้กำหนดแนวทางในการพัฒนานักเรียน หลักสูตร และคุณภาพการจัดการศึกษา โรงเรียนได้รับการยอมรับการสนับสนุน และการร่วมมือจากผู้ปกครอง ชุมชน และองค์กรที่เกี่ยวข้อง

อัจฉราวดี สุขชัยบรร (2553 : 157-163) ได้วิจัยเรื่อง การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อพัฒนาระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนในโรงเรียนขยายโอกาส ผลการวิจัยพบว่า ผลการวิจัยตาม ขั้นตอนของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็น 4 ขั้นตอนดังนี้ 1) ขั้นการศึกษาข้อมูลพื้นฐาน พบว่า (1) การรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคลครูที่ปรึกษา รู้จักข้อมูลของนักเรียนในปกครอง แต่ยังไม่มีการเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบ (2) ไม่มีเกณฑ์การคัดกรองที่ชัดเจน ส่งผลให้ (3) การส่งเสริมพัฒนา (4) การป้องกันและแก้ไขปัญหาจึงยังไม่ครอบคลุม ตรงตามความต้องการและสภาพปัญหาของนักเรียน ส่วนการส่งต่อ ไม่พบการส่งต่อภายในและภายนอกอย่างเป็นระบบต่อเนื่อง 2) ขั้นการพัฒนาระบบ การดูแลช่วยเหลือนักเรียน ผู้วิจัยและผู้เกี่ยวข้องร่วมกันวางแผนในการพัฒนาระบบการดูแลช่วยเหลือ นักเรียน โดยมีมติในการพัฒนาระบบการดูแลช่วยเหลือตามกิจกรรมหลัก 5 กิจกรรม ได้แก่ (1) การรู้จัก นักเรียนเป็นรายบุคคลผู้วิจัยและผู้เกี่ยวข้องได้เลือกใช้เครื่องมือที่มีความหลากหลาย เช่น แบบเติม ประโยคให้สมบูรณ์แบบสอบถามใคร่อย SDQ แบบประเมินความฉลาดทางอารมณ์ เป็นต้น เพื่อให้ได้ ข้อมูลนักเรียนอย่างรอบด้าน (2) การคัดกรองนักเรียน ผู้วิจัยและผู้เกี่ยวข้องร่วมกันสร้างเกณฑ์การคัดกรอง นักเรียนตามบริบทของโรงเรียน (3) การส่งเสริมและพัฒนานักเรียน ผู้วิจัยและผู้เกี่ยวข้องจะนำผลที่ได้ จากเกณฑ์การคัดกรองของโรงเรียนบ้านหนองกุงวิทยาคารที่สร้างขึ้น ไปใช้ในการจัดกิจกรรมให้ตรงกับ ความต้องการของนักเรียน (4) การป้องกันและแก้ไขปัญหาผู้วิจัยและผู้เกี่ยวข้องใช้ผลการคัดกรอง นักเรียนในการจัดกิจกรรมให้ตรงกับสภาพปัญหาและความต้องการของนักเรียน (5) การส่งต่อได้มี การสร้างระบบและแบบส่งต่อนักเรียนทั้งภายในและภายนอก โดยสามารถศึกษาหลักฐานในการพัฒนา ระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนได้จากคู่มือการใช้ระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน 3) ขั้นการใช้ระบบ การดูแลช่วยเหลือนักเรียน ผู้วิจัยและผู้เกี่ยวข้องนำระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนที่พัฒนาขึ้นไปสู่ การปฏิบัติ โดยมีครูแนะแนว/ครูที่ปรึกษาเป็นผู้ใช้ระบบที่พัฒนาขึ้น โดยดำเนินงานตามกิจกรรมหลัก 5 กิจกรรม ดังนี้ (1) การรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคลครูแนะแนว/ครูที่ปรึกษานำเครื่องมือทั้งที่เป็น แบบทดสอบ (Tests) การสังเกต แบบเติมประโยคให้สมบูรณ์แบบสอบถามใคร่อย เป็นต้น ไปเก็บ ข้อมูลกับนักเรียนกลุ่มเป้าหมาย (2) นำข้อมูลจากการรู้จักนักเรียนมาคัดกรองนักเรียนตามเกณฑ์การ คัดกรองของโรงเรียนบ้านหนองกุงวิทยาคารและนำมาจัดกลุ่มนักเรียนได้เป็น 3 กลุ่ม คือกลุ่มปกติ กลุ่มเสี่ยงและกลุ่มมีปัญหา (3) การส่งเสริมและพัฒนา (4) การป้องกันและแก้ไขปัญหา พบว่าทาง โรงเรียนบ้านหนองกุงวิทยาคารได้มีการจัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับผลของการคัดกรอง (5) การส่งต่อ ได้สร้างความตระหนักให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องของทราบหากไม่สามารถช่วยแก้ไขปัญหาให้นักเรียนได้ควรส่งต่อ ให้บุคลากรอื่นๆ ทั้งภายในและภายนอกโรงเรียน 4) ขั้นการประเมินและปรับปรุงระบบการดูแล ช่วยเหลือนักเรียน ผลการประเมินและปรับปรุงระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนด้วยวิธีการสามเส้า พบว่า ดานประสิทธิภาพระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้แก่ ผู้บริหาร ครูแนะแนว/ ครูที่ปรึกษา ผู้ปกครอง และนักเรียน มีความเห็นตรงกันว่าระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนที่พัฒนาขึ้น

มีประสิทธิภาพโดยเฉพาะกับการดำเนินการตามกิจกรรมหลัก 5 กิจกรรม ซึ่งเป็นหัวใจของการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนซึ่งสอดคล้องกับแบบประเมินประสิทธิภาพระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนโดยพบว่าคะแนนเฉลี่ยประสิทธิภาพระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนในภาพรวมมีค่าเฉลี่ยในระดับความคิดเห็นมาก

สดชื่น ดวงคำน้อย (2554 : 145) ได้วิจัยเรื่อง การพัฒนาครูในการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน โรงเรียนโพธารามพิทยานุกุล จังหวัดมหาสารคาม การวิจัยครั้งนี้ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาครูด้านระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนโรงเรียนโพธารามพิทยานุกุล จังหวัดมหาสารคาม ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ การวางแผน (Planning) การปฏิบัติตามแผน (Action) การสังเกต (Observation) และการสะท้อนผล (Reflecting) ผลการวิจัยพบว่า ในวงรอบที่ 1 ครูโรงเรียนโพธารามพิทยานุกุล มีความรู้ความเข้าใจ สามารถดำเนินงานตามระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนดีขึ้น แต่ยังมีปัญหาในการนำไปปฏิบัติ จึงได้ร่วมกันแก้ปัญหาโดยพัฒนา ในวงรอบที่ 2 ทำให้ครูมีความรู้ความเข้าใจ สามารถดำเนินการตามระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนได้เป็นอย่างดี และปฏิบัติได้ตามขั้นตอนของระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนสามารถป้องกันและแก้ไขปัญหาให้กับนักเรียนภายในโรงเรียนได้อย่างทั่วถึง ครูเข้าใจในบทบาทผู้ดูแลช่วยเหลือนักเรียนซึ่งส่งผลช่วยเสริมสร้างคุณภาพที่ดีให้แก่เด็กนักเรียนทั้งด้านร่างกายจิตใจ สติปัญญา ความสามารถ มีคุณธรรม จริยธรรมและมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์

ภูวดล ถวิลคำ (2556 : 133) ได้วิจัยเรื่อง การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนโรงเรียนอาภาคารอนวยศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเขต 23 กลุ่มเป้าหมายของการวิจัยครั้งนี้ คือ กลุ่มผู้ร่วมวิจัย จำนวน 78 คน กลุ่มผู้ให้ข้อมูล จำนวน 245 คน และกลุ่มเป้าหมายการพัฒนา จำนวน 133 คน ใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ 1) การวางแผน (Planning) 2) การปฏิบัติการ (Action) 3) การสังเกตการณ์ (Observation) 4) การสะท้อนกลับ (Reflection) ดำเนินการ 2 วงรอบ ผลการวิจัยพบว่า 1) สภาพและปัญหาเกี่ยวกับการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน โรงเรียนอาภาคารอนวยศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเขต 23 (1) สภาพเกี่ยวกับการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน พบว่า การวางแผนการดำเนินงานยังไม่ครอบคลุมตามขั้นตอนของระบบฝ่ายบริหาร ครู นักเรียน และผู้ปกครองนักเรียนบางส่วนยังไม่ตระหนักถึงคุณประโยชน์ที่จะได้จากการดำเนินงาน การดำเนินงานไม่ต่อเนื่อง การดูแลช่วยเหลือนักเรียนยังไม่สอดคล้องตามสภาพจริงของนักเรียนการติดตามตรวจสอบและการรายงานผลการดำเนินการอย่างสม่ำเสมอ (2) ปัญหาเกี่ยวกับการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนพบว่า แผนปฏิบัติงานมีรายละเอียดไม่ชัดเจนฝ่ายบริหาร ครู นักเรียน และผู้ปกครองนักเรียนบางส่วนยังไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ครูที่ปรึกษาบางส่วนยังไม่เข้าใจและปฏิบัติไม่ถูกต้องตามขั้นตอน ระบบการดำเนินงานนักเรียนยังไม่ได้รับการดูแลช่วยเหลือตามแนวทางการช่วยเหลือตามสภาพจริงของแต่ละกลุ่ม ครูสื่อสาร

กับผู้ปกครองนักเรียน ชุมชนไม่เป็นไปในแนวทางเดียวกัน ผู้นิเทศมีรายละเอียดและหลักเกณฑ์ที่ยังไม่ชัดเจนในการนิเทศติดตาม 2) แนวทางการพัฒนาการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน โรงเรียนอากาศอำนวยศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 23 ประกอบด้วย การประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน การดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนและการนิเทศติดตามการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน โรงเรียนอากาศอำนวยศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 23 3) ผลการพัฒนาการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน โรงเรียนอากาศอำนวยศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 23 พบว่า (1) การประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน โรงเรียนอากาศอำนวยศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 23 พบว่า ครูที่ปรึกษาซึ่งเป็นกลุ่มผู้ร่วมวิจัยมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน โดยรวมอยู่ในระดับมาก (2) การดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน พบว่า ร้อยละความก้าวหน้าเท่ากับ 61.29 และการนิเทศติดตามการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนพบว่า ร้อยละความก้าวหน้าเท่ากับ 75.76 (3) กลุ่มเป้าหมายการพัฒนานักเรียน จำนวน 133 คน เป็นนักเรียนกลุ่มเสี่ยง จำนวน 94 คน และนักเรียนกลุ่มมีปัญหาจำนวน 39 คน หลังการพัฒนาทั้ง 2 วงรอบ ยังเหลือนักเรียนกลุ่มเสี่ยง จำนวน 40 คน และเหลือนักเรียนกลุ่มมีปัญหา จำนวน 5 คน

อวยชัย ศรีตระกูล (2556 : 85) ได้วิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการบริหารระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนในสถานศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา ผลการวิจัยพบว่า 1) สภาพและแนวทางการบริหารระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน ประกอบด้วย หลักการและแนวคิดในการบริหาร ปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหาร ได้แก่ การกำหนดนโยบาย การส่งต่อนโยบาย การมีส่วนร่วมของบุคลากร และการบริหารระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน ประกอบด้วย การวางแผน การจัดโครงสร้างองค์กร การนำองค์กร การปฏิบัติการ การตรวจสอบ ติดตามและประเมินผล การปรับปรุงพัฒนา และการประสานงาน 2) รูปแบบการบริหารระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนในสถานศึกษาที่สร้างขึ้น ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบได้แก่ (1) หลักการและแนวคิดในการบริหาร (2) ปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหาร ประกอบด้วย การกำหนดและการส่งต่อนโยบาย และการขับเคลื่อนนโยบายโดยบุคลากรหลักของระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน และ (3) กระบวนการบริหาร ประกอบด้วย การวางแผน การจัดโครงสร้างองค์กร การนำองค์กร การปฏิบัติการ การตรวจสอบ ติดตามและประเมินผล การปรับปรุงพัฒนา และการประสานงาน 3) การประเมินรูปแบบการบริหารระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนในสถานศึกษาที่พัฒนาขึ้นมีความเป็นไปได้ในการนำไปปฏิบัติอยู่ในระดับมากและมีประโยชน์อยู่ในระดับมากที่สุด

วุฒิไกร วุฒิกัมพล (2557 : 105-108) ได้วิจัยเรื่อง สภาพและแนวทางการพัฒนาการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่ประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3 ผลการวิจัยพบว่า 1) มีการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน อยู่ในระดับมาก และ 2) แนวทาง

การดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 3 มีแนวทางการดำเนินงาน 5 ประการ คือ (1) สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ผู้บริหารโรงเรียน รวมทั้งผู้ช่วยผู้บริหารโรงเรียนทุกฝ่ายต้องตระหนักถึงความสำคัญของระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน และให้การสนับสนุนการดำเนินงาน หรือร่วมกิจกรรมตามความเหมาะสมอย่างสม่ำเสมอ (2) ครูทุกคนและผู้เกี่ยวข้องจำเป็นต้องมีความตระหนักในความสำคัญของระบบการดูแลช่วยเหลือ นักเรียนมีทัศนคติที่ดีต่อนักเรียน และมีความสุขที่จะพัฒนานักเรียนในทุกด้าน (3) คณะกรรมการหรือ คณะกรรมการทำงานทุกคณะต้องมีการประสานงานอย่างใกล้ชิดและมีการประชุมคณะอย่างสม่ำเสมอ ตามที่กำหนด (4) ครูที่ปรึกษาเป็นบุคลากรหลักสำคัญในการดำเนินงานโดยต้องได้รับความร่วมมือ จากครูทุกคนในโรงเรียน รวมทั้งการสนับสนุนเรื่องต่างๆ จากโรงเรียน (5) การอบรมให้ความรู้และทักษะ รวมทั้งเผยแพร่ข้อมูล ความรู้แก่ครูที่ปรึกษาหรือผู้ที่เกี่ยวข้องในเรื่องที่เอื้อประโยชน์ต่อการดูแลช่วยเหลือ นักเรียนเป็นสิ่งจำเป็นโดยเฉพาะเรื่องทักษะเบื้องต้นและแนวทางการแก้ไขปัญหาต่างๆ ของนักเรียน ซึ่งสำนักงานเขตพื้นที่โรงเรียนควรดำเนินการอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ

วรมน วีตะเสวีระ (2558 :117) ได้วิจัยเรื่อง กลยุทธ์การพัฒนาการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 41 ผลการวิจัย พบว่า 1) สภาพปัญหา และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 41 ดังนี้ (1) สภาพการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของสถานศึกษา พบว่า สถานศึกษาส่วนใหญ่ มีการวางแผนพัฒนา มีการจัดโครงสร้าง การดำเนินงาน มีการแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินการ และมีการดำเนินงานตามระบบดูแลช่วยเหลือ นักเรียนครอบคลุมทั้ง 5 ด้าน และมีการติดตามประเมินผลระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนเป็นขั้นตอน (2) ปัญหาการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของสถานศึกษา พบว่า สถานศึกษาส่วนใหญ่ยัง ขาดการนำข้อมูลสารสนเทศของระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนมาใช้และส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการ จัดทำแผนการดำเนินงานระบบดูแลเหลือน้อย บุคลากรได้รับการส่งเสริมให้จัดกิจกรรมส่งเสริม ป้องกันและแก้ไขปัญหาให้นักเรียนน้อย กิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นไม่หลากหลายและสนองตอบความ ต้องการของผู้เรียน การติดตามประเมินผลและการนิเทศระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนยังไม่ค่อยมี ประสิทธิภาพ ขาดการส่งเสริมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และเชิดชูเกียรติ (3) ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการ ดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของสถานศึกษาพบว่า มีปัจจัยภายใน 5 ด้าน ประกอบด้วย ด้าน ผู้บริหาร ด้านบุคลากร ด้านงบประมาณ ด้านวัสดุอุปกรณ์และด้านการจัดการ ส่วนปัจจัยภายนอก 4 ด้าน ประกอบด้วย ด้านการเมือง/กฎหมาย ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและวัฒนธรรม และด้านเทคโนโลยี 2) กลยุทธ์การพัฒนาการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขต พื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 41 ประกอบด้วย 1 วิสัยทัศน์ 4 พันธกิจ 4 เป้าประสงค์ 4 ประเด็น กลยุทธ์ 7 กลยุทธ์ 17 ตัวชี้วัดและ 34 มาตรการ 3) ผลการประเมินกลยุทธ์การพัฒนาการดำเนินงาน

ระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 41 พบว่า วิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าประสงค์ ประเด็นกลยุทธ์ กลยุทธ์ ตัวชี้วัดและมาตรการ มีความสอดคล้อง ความเหมาะสมและความเป็นไปได้อยู่ในระดับมาก ส่วนความเป็นประโยชน์อยู่ในระดับมากที่สุด

อภิสิทธิ์ รอดบำเรอ (2559 : 222) ได้วิจัยเรื่อง รูปแบบการบริหารระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน ในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 6 ผลการวิจัยพบว่า 1) สภาพและ ปัญหาการบริหารระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 6 ในภาพรวมสภาพการบริหารระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน มีการปฏิบัติในระดับมาก และมีปัญหาในระดับปานกลาง 2) รูปแบบการบริหารระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 6 โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีองค์ประกอบของรูปแบบ ประกอบด้วย 4 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 บทบาทของผู้ที่เกี่ยวข้องในระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน ส่วนที่ 2 ระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน ส่วนที่ 3 กระบวนการบริหาร ส่วนที่ 4 การพัฒนารูปแบบ 3) การประเมิน ความเหมาะสมและความเป็นไปได้ในการนำไปใช้ของรูปแบบการบริหารระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน ในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 6 ผลการประเมินรูปแบบด้าน ความเป็นไปได้ ในภาพรวมในระดับมาก

กิตติศักดิ์ ศิวินา (2559 : 110) ได้วิจัยเรื่อง รูปแบบการบริหารระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน ในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ผลการวิจัยพบว่า 1) สภาพการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน ในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยภาพรวมมีการปฏิบัติอยู่ในระดับมาก สภาพปัญหาที่พบคือ การนิเทศ กำกับ ติดตาม สภาพความต้องการคือ การนิเทศ กำกับติดตามการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน 2) รูปแบบการบริหารระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานประกอบด้วย 7 องค์ประกอบ หลักและองค์ประกอบย่อย องค์ประกอบหลักที่ 1 ได้แก่ (1) ภาพความสำเร็จ (2) พันธกิจ และ (3) เป้าประสงค์ องค์ประกอบหลักที่ 2 ปัจจัยนำเข้า ได้แก่ (1) ผู้บริหารเป็นผู้นำ (2) ครูมีเจตคติที่ดี มีความสามารถ (3) มีสื่อ เครื่องมือและนวัตกรรม องค์ประกอบหลักที่ 3 กระบวนการ ได้แก่ (1) การวางระบบ การบริหารระบบดูแล (2) การดำเนินการตามระบบดูแล (3) การวางระบบงานและกิจกรรมแนะแนว (4) การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองและชุมชน (5) การนิเทศ กำกับ ติดตาม ประเมินผล และ 6) การผดุง ระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน องค์ประกอบหลักที่ 4 ผลผลิต ได้แก่ (1) การพิทักษ์ปกป้องคุ้มครอง 2) การส่งเสริมทักษะชีวิต 3) ความสามารถในการปรับ และ 4) การพัฒนาอย่างรอบด้านของนักเรียน องค์ประกอบหลักที่ 5 การประเมินผล ได้แก่ 1) ประเมินปัจจัยนำเข้า 2) ประเมินกระบวนการ และ 3) ประเมินผลผลิต องค์ประกอบหลักที่ 6 ย้อนกลับปรับปรุง ได้แก่ 1) ปรับปรุงปัจจัยนำเข้า 2) ปรับปรุง กระบวนการ และ 3) ปรับปรุงผลผลิต องค์ประกอบหลักที่ 7 เงื่อนไขแห่งความสำเร็จ ได้แก่ (1) ผู้บริหาร และทุกฝ่ายตระหนักถึงความสำคัญของระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน 2) ให้การสนับสนุนครู และผู้เกี่ยวข้อง มีความตระหนักและให้ความสำคัญของระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนมีเจตคติที่ดี มีความสุขที่จะพัฒนา

นักเรียน และ 3) ภาศึเครือข่ายคณะกรรมการดำเนินงานทุกคณะมีการประสานกันอย่างใกล้ชิด ให้ความรู้และทักษะที่จำเป็นในเรื่องที่เอื้อประโยชน์ต่อการดูแลช่วยเหลือนักเรียน 3) การประเมินรูปแบบ การบริหารระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานด้านความเหมาะสม ความเป็นไปได้ และความเป็นประโยชน์ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุดทุกด้าน 4) การนำเสนอรูปแบบการบริหาร ระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน พบว่า ผู้ทรงคุณวุฒิส่วนใหญ่ เห็นว่าโครงสร้าง ของรูปแบบมีความเหมาะสม มีลำดับขั้นตอนที่ชัดเจน แสดงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบหลักและ องค์ประกอบย่อย มีระบบการย้อนกลับปรับปรุงการนำเสนอด้วย แผนภูมิ สามารถสื่อสารได้เข้าใจชัดเจน เพื่อนำไปใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

นิตยา คะเนนิล (2559 : 348) ได้วิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบกระบวนการบริหารระบบ ดูแลช่วยเหลือนักเรียนในโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาบึงกาฬ ผลการวิจัย พบว่า 1) รูปแบบกระบวนการบริหารระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนในโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษาประถมศึกษาบึงกาฬ มีปัจจัยที่ส่งผลต่อกระบวนการบริหารระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน ได้แก่ การขับเคลื่อนนโยบายการดำเนินงานของบุคลากรหลัก และการส่งเสริมสนับสนุนจากหน่วยงาน การดำเนินงานของระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน ประกอบด้วย การรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล การคัด กรองนักเรียน การส่งเสริมและพัฒนานักเรียน การป้องกันและแก้ไข และการส่งต่อโดยกระบวนการ บริหารระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน 4 ขั้น ได้แก่ การวางแผนการดำเนินงานตามแผนการนิเทศ กำกับ ติดตามและประเมินผล 2) รูปแบบกระบวนการบริหารดูแลช่วยเหลือนักเรียนในโรงเรียน สังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาบึงกาฬ มีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก

วิราภรณ์ ส่งแสง (2559 : 163) ได้วิจัยเรื่อง รูปแบบการบริหารจัดการระบบดูแลช่วยเหลือ นักเรียนของกลุ่มโรงเรียนตามพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผลการวิจัยพบว่า 1) สภาพการดำเนินงานตามระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนทั้ง 5 โรงเรียน สอดคล้องกัน คือ สภาพ การดำเนินงานเป็นระบบที่ไม่ชัดเจน มีปัญหาเกี่ยวกับกระบวนการดำเนินงาน ขาดการมีส่วนร่วมของ ผู้เกี่ยวข้อง และมีความต้องการให้โรงเรียนพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน 2) รูปแบบการบริหารจัดการระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของกลุ่มโรงเรียนตามพระราชประสงค์ใน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ประกอบด้วย (1) แนวคิดและหลักการ (2) วัตถุประสงค์ (3) องค์ประกอบ ของระบบ (4) กระบวนการของระบบฯ (5) การบริหารระบบ (6) เกณฑ์และแนวทางการประเมินระบบฯ (7) โครงสร้างของคณะกรรมการดำเนินงานระบบฯ และ (8) บทบาทของหน่วยงานและบุคลากรที่ เกี่ยวข้อง 3) ผลการตรวจสอบรูปแบบการบริหารจัดการระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนฯ ที่พัฒนาขึ้นพบว่า รูปแบบมีความสมบูรณ์ 4) ผลการประเมินรูปแบบการบริหารจัดการระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนที่ พัฒนาขึ้นโดยภาพรวมมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมากที่สุด

สุคนธ์ ระเบียบโอษฐ์ (2560 : 98-100) ได้วิจัยเรื่อง การพัฒนาคู่มือระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน โดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาทักษะชีวิตของนักเรียน ผลการวิจัยพบว่า 1) ผลการศึกษาศาถาปัจจุบัน ปัญหา และความต้องการของการพัฒนาระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน พบว่า การดำเนินงานตามระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนทั้งสามโรงเรียนสอดคล้องกันกล่าวคือ เน้นที่ หัวหน้าระดับและครูที่ปรึกษารับผิดชอบร่วมกัน ฝ่ายบริหารจะให้แนวนโยบายแล้วแจกเอกสารให้ครู ได้ปฏิบัติ ไม่มีคู่มือการใช้ระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนให้ครูได้ยึดเป็นกรอบแนวปฏิบัติ ไม่มีการสร้าง และพัฒนาเครื่องมือที่ใช้ในการปฏิบัติ ไม่มีการประเมินทบทวนระบบหลังจากที่ดำเนินงานไปแล้ว ซึ่งทำให้ไม่มีการปรับปรุงและพัฒนาการดำเนินงานมาใช้ในครั้งต่อไป กระบวนการดำเนินงานขาดการ มีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้อง คือ ผู้บริหาร ครูที่ปรึกษา ผู้ปกครอง ชุมชน และนักเรียน รวมทั้งคณะกรรมการ สถานศึกษาชั้นพื้นฐาน โดยไม่มีการวางแผนร่วมกัน ผู้เกี่ยวข้องดังกล่าวไม่ได้ให้คำปรึกษาในการดำเนินงาน ตามระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน ไม่มีโอกาสให้ข้อเสนอแนะแนวทางในการส่งเสริมพัฒนาแก่นักเรียน 2) ผลการศึกษาระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน มีขั้นตอนในการดำเนินการประกอบด้วย (1) ขั้นวางแผน (2) ระบบปฏิบัติการ (3) ระบบติดตามตรวจสอบ (4) ระบบสะท้อนผลปรับปรุง 3) ผลการ ทดลองใช้และประเมินระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน โดยการใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ของโรงเรียนเทศบาลวัดท่าโคตร รอบที่ 1 พบว่า ผลการดำเนินงานของโรงเรียนที่เป็นกลุ่มเป้าหมาย ของการวิจัยมีค่าสูงกว่าเกณฑ์เกือบทุกตัวชี้วัด 4) ผลการทดลองใช้และประเมินระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน โดยการใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนเทศบาลวัดท่าโคตร รอบที่ 2 พบว่า ผลการดำเนินงานมีค่าสูงกว่าเกณฑ์ทุกตัวชี้วัด ผลจากการประเมินและปรับปรุงระบบการดูแล ช่วยเหลือนักเรียนแล้วดำเนินการพัฒนาอย่างต่อเนื่องส่งผลในด้านต่าง ๆ ดังนี้ (1) ด้านการใช้ประโยชน์ ของระบบ (2) ด้านความเป็นไปได้ในการปฏิบัติจริง (3) ด้านความเหมาะสม (4) ด้านความถูกต้อง (5) ด้านผลที่เกิดขึ้นกับผู้เกี่ยวข้องด้านความพึงพอใจในทางที่ดีขึ้นทั้งด้านนักเรียน ผู้บริหาร ครู ผู้ปกครอง และชุมชน

บุญศรีศรี พันธ์วัฒน์ (2560 : 50-52) ได้วิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการ งานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน ด้านการคัดกรองนักเรียนของโรงเรียนพร้าวิทยาคม จังหวัดเชียงใหม่ ผลการวิจัยพบว่า 1) การศึกษาศาถาและปัญหาการบริหารจัดการงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน ด้านการคัดกรองนักเรียนของโรงเรียนพร้าวิทยาคม จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า เกิดจากเครื่องมือที่ใช้ใน กระบวนการคัดกรองนักเรียน ได้แก่ แบบคัดกรองนักเรียนและโปรแกรม Scan Tool3 ในการประมวลผล เพื่อจำแนกนักเรียนเป็น 3 กลุ่ม ประกอบด้วย กลุ่มปกติ กลุ่มเสี่ยง และกลุ่มมีปัญหา 2) การสร้างรูปแบบ การบริหารจัดการงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน ด้านการคัดกรองนักเรียนของโรงเรียนพร้าวิทยาคม จังหวัดเชียงใหม่ จากสภาพและปัญหาที่พบจึงดำเนินการแก้ปัญหา โดยใช้กระบวนการทำงานอย่างเป็น ระบบตามวงจรคุณภาพของเดมมิ่ง ซึ่งได้รูปแบบการบริหารจัดการงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน

ประกอบด้วย 4 องค์ประกอบ คือ (1) การวางแผนสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพปัญหาและรูปแบบการบริหารจัดการงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน ด้านการคัดกรองนักเรียน โดยการประชุมครูที่ปรึกษา พร้อมทั้งดำเนินการแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินการแก้ไขปัญหาและประชุมครูเพื่อวางแผนแก้ปัญหา โดยจัดทำเป็นแผนปฏิบัติงานสร้างรูปแบบระบบการบริหารจัดการงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน (2) ดำเนินการตามแผนปฏิบัติงานซึ่งประกอบด้วยการสร้างนวัตกรรม เพื่อใช้ในการพัฒนารูปแบบ จำนวน 3 นวัตกรรม ได้แก่ การสร้างเกณฑ์การคัดกรองและแบบคัดกรอง โปรแกรมพรวด์คัดกรอง และ คู่มือการใช้งานพรวด์คัดกรอง (3) การตรวจสอบคุณภาพของรูปแบบการบริหารจัดการงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน ด้านการคัดกรองนักเรียน และ (4) ปรับปรุงแก้ไขเพื่อให้รูปแบบมีประสิทธิภาพ 3) การใช้รูปแบบและศึกษาสภาพการใช้รูปแบบการบริหารจัดการงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน ด้านการคัดกรองนักเรียนของโรงเรียนพรวด์วิทยาคม จังหวัดเชียงใหม่ (1) ทดลองใช้รูปแบบโดยครู หัวหน้าระดับ พบว่า รูปแบบมีความเหมาะสมกับบริบทของโรงเรียน มีความชัดเจนตรงกับความต้องการ กระชับเวลา เอื้อต่อการทำงานของครู แต่คู่มือการใช้งานไม่เอื้อต่อผู้สูงวัย (2) การใช้รูปแบบโดยครูที่ปรึกษาพบว่า มีความพึงพอใจต่อการใช้งานโปรแกรมพรวด์คัดกรอง โดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด มีความพึงพอใจต่อการใช้คู่มือโปรแกรมพรวด์คัดกรอง โดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด และมีความพึงพอใจต่อการใช้รูปแบบการบริหารจัดการงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน ด้านการคัดกรองนักเรียน โดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด 4) การศึกษาความพึงพอใจในรูปแบบการบริหารจัดการงานระบบดูแลช่วยเหลือ นักเรียน ด้านการคัดกรองนักเรียนของโรงเรียนพรวด์วิทยาคม จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ครูกลุ่มบริหารงานกิจการนักเรียน มีความพึงพอใจต่อรูปแบบการบริหารจัดการงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน ด้านการคัดกรองนักเรียน โดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด

งานวิจัยต่างประเทศ

Teed (2002 : Abstract)) ได้ศึกษาเรื่อง การพบนักเรียนเพื่อรู้จักความต้องการทางด้านอารมณ์และสังคมของนักเรียน ครูประณมศึกษากับความเข้าใจในการให้คำปรึกษาในชั้นเรียน พบว่า ลักษณะพิเศษของเด็กมีลักษณะเหมือนกันคือ ครอบครัวหย่าร้าง ครอบครัวขนาดใหญ่ ผู้ปกครองติดสารเสพติด เด็กมีความรุนแรงถูกทารุณทางเพศถูกทอดทิ้ง พิกการ เด็กสุขภาพไม่ดีต้องใช้ยาบำบัด สิ่งเหล่านี้เป็นแรงกดดันอย่างมาก และมีผลกระทบต่อชีวิตเด็กจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ครู เอาใจใส่ต่อปัญหาและความต้องการของนักเรียนในเรื่องต่างๆ นอกเหนือจากการเรียนการสอนตามปกติ การศึกษาพบว่า ครูได้ใช้วิธีการให้คำปรึกษาหลากหลายวิธีในชั้นเรียน วิธีที่ใช้มากที่สุดคือ การรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล เพื่อเป็นมาตรการป้องกัน รักษาฟื้นฟูได้อีกด้วย

กูดแมน และคณะ (Goodman and et al. 2003 : 114 - 118) ได้ศึกษาการใช้แบบคัดกรองนักเรียนเป็นรายบุคคล (SDQ) เพื่อคัดกรองนักเรียนที่มีความผิดปกติทางจิตใจ เยาวชนในชุมชนที่รวบรวมข้อมูลด้วยแบบสอบถามจากผู้ปกครอง ครู เพื่อนเยาวชน พบว่า ทุกกลุ่มให้ความเห็นว่าเป็นความผิดปกติทางจิตใจที่เกิดขึ้นเฉพาะบุคคล และเป็นความแปรปรวนทางอารมณ์ของบุคคล โดยมีพฤติกรรมส่วนบุคคล พฤติกรรมอยู่ไม่สุข หรือไม่อยู่นิ่ง พวกซึมเศร้าและพวกที่มีพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์อื่นๆ ความกลัวสิ่งของหรือสัตว์เฉพาะบุคคล ถูกทอดทิ้งในวัยเด็ก และพฤติกรรม การกินไม่เหมาะสม ทำให้การคัดกรองเยาวชนที่ผิดปกติทางจิตใจมีความแม่นยำและแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้อย่างมีประสิทธิภาพเหมาะสมมากกว่าการเก็บรวบรวมข้อมูลจากครูและเพื่อนเยาวชนเพียงอย่างเดียว

คิง (King. 2003 : Abstract) ได้ศึกษาเรื่อง การจัดโปรแกรมให้คำปรึกษาภายในโรงเรียน : ความเห็นพ้องระหว่างครูแนะแนวและอาจารย์ใหญ่ ตัวแปรที่ศึกษา ได้แก่ ระดับความคิดเห็นระหว่างครูแนะแนวและอาจารย์ใหญ่จากโรงเรียนรัฐบาลในเรื่องเกี่ยวกับความสำคัญของการจัดกิจกรรมให้คำปรึกษา และการดำเนินการจัดกิจกรรมให้คำปรึกษาภายในโรงเรียน กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ครูแนะแนวและอาจารย์ใหญ่โรงเรียนอลาบามา จำนวน 521 คน ผลการวิจัยพบว่า ไม่มีความแตกต่างระหว่างทัศนคติของครูแนะแนว ทั้งในเรื่องความสำคัญของการจัดกิจกรรมให้คำปรึกษา และการดำเนินการจัดกิจกรรมให้คำปรึกษาภายในโรงเรียน 44 กิจกรรม ซึ่งพบว่า มีความสัมพันธ์กันในด้านบวกอย่างมีนัยสำคัญระหว่างทัศนคติในเรื่องความสำคัญของการจัดกิจกรรมให้คำปรึกษา และการดำเนินการจัดกิจกรรมให้คำปรึกษาภายในโรงเรียน และยังพบด้วยว่ามีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญระหว่างคำตอบของครูแนะแนวและอาจารย์ใหญ่ ในเรื่องเกี่ยวกับการดำเนินงานด้านกิจกรรมแนะแนวของโรงเรียนใน 3 กลุ่มงานด้วย

กลาสเซียร์ (Glazier. 2004 : Abstract) ได้ศึกษาเรื่อง การสำรวจทัศนคติของนักวิชาการการศึกษาสามัญ ในเรื่องเกี่ยวกับปัญหาและประสิทธิภาพด้านการยอมรับตนเองของนักเรียนที่จัดอยู่ในกลุ่มเสี่ยง ซึ่งมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในคณะทำงานเพื่อการดูแลช่วยเหลือนักเรียน ตัวแปรที่ศึกษา ได้แก่ ทัศนคติของครูนักวิชาการการศึกษาสามัญในเรื่องเกี่ยวกับปัญหาและประสิทธิภาพด้านการยอมรับตนเองของนักเรียนที่จัดอยู่ในกลุ่มเสี่ยง ซึ่งมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในคณะทำงานเพื่อการดูแลช่วยเหลือนักเรียนกลุ่มตัวอย่าง สำหรับการวิจัยได้แก่ ตัวแทนของครูนักวิชาการการศึกษาสามัญในโรงเรียนประถมศึกษา Patrick Henry Elementary School ในเขตตอนใต้ของแคลิฟอร์เนีย ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างของครูนักวิชาการการศึกษาสามัญ ซึ่งมีทัศนคติในด้านบวกต่อกระบวนการบริหารงานของคณะทำงานเพื่อการดูแลช่วยเหลือนักเรียน มีแนวโน้มสูงในการมองว่าตนเองมีศักยภาพในการทำงาน และมีความพร้อมที่จะจัดการกับปัญหาที่อาจเกิดขึ้นกับนักเรียนที่จัดอยู่ในกลุ่มเสี่ยงมากกว่า นอกจากนี้ครูกับนักวิชาการการศึกษาสามัญในโรงเรียนประถมศึกษา (Patrick Henry Elementary School) ส่วนใหญ่ มีทัศนคติที่ดีต่อนักเรียน ในกลุ่มเสี่ยงของพวกเขา และมีความเต็มใจที่จะทำการปรับปรุงสภาพสิ่งแวดล้อมและการจัดการเรียนการสอนเพื่อที่จะช่วยให้นักเรียนเหล่านั้นดีขึ้น สุดท้าย

มีข้อเสนอแนะให้ดำเนินการจัดการประเมินผล ตามระดับชั้นเรียนเพื่อนำไปทำการวางแผนงานด้านการพัฒนาบุคลากร ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อกระบวนการบริหารงานของคณะทำงานเพื่อการดูแลช่วยเหลือนักเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา (Patrick Henry Elementary School)

วอลตัน (Walton. 2007 : Abstract) ได้ศึกษา การศึกษาประสิทธิภาพของการใช้ระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนเพื่อพัฒนาระดับผลคะแนนในแบบทดสอบตามมาตรฐานของรัฐซึ่งใช้ในโรงเรียนประจำอำเภอ ผลการวิจัยพบว่า โรงเรียนที่ใช้ระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนมีผลการปฏิบัติงานที่ดีกว่าโรงเรียนในกลุ่มควบคุมซึ่งตั้งอยู่ในเขต 8 พื้นที่ อย่างมีนัยสำคัญทางด้านสถิติ ทั้งนี้เมื่อทำการวิเคราะห์เปรียบเทียบผลการปฏิบัติงานของโรงเรียนทั้งหมดในอำเภอก็พบว่า รายวิชาที่มีระดับคะแนนผลการปฏิบัติงานที่สูงขึ้นคือ วิชา การอ่านและวิชาคณิตศาสตร์ แต่เมื่อทำการวิเคราะห์เปรียบเทียบผลการปฏิบัติงานจากตัวแปรด้านเพศก็พบว่า นักเรียนชายในกลุ่มทดลอง มีผลการปฏิบัติงานที่ดีขึ้นในวิชาคณิตศาสตร์อย่างมีนัยสำคัญทางด้านสถิติ โดยมีการระบุว่า นักเรียนที่เป็นชนชาติคอเคเซียนสามารถทำคะแนนได้สูงขึ้นในวิชาด้านการอ่านและคณิตศาสตร์ ยังพบอีกว่า นักเรียนในชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 มีผลการปฏิบัติงานที่ดีขึ้นในวิชาด้านภาษา นักเรียนในชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มีผลการปฏิบัติงานที่ดีขึ้นในวิชาคณิตศาสตร์ ผลการวิจัยยังพบว่า จำนวนครูในโรงเรียนที่เป็นกลุ่มทดลองคิดเป็นร้อยละ 74 ชอบที่โรงเรียนของพวกเขาใช้ระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน และคิดว่าน่าจะมีการเสนอแนะให้โรงเรียนอื่นๆ ที่ยังไม่ได้ใช้ระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนได้นำไปใช้ในโรงเรียนของตนเองด้วย นอกจากนี้พบว่า จำนวนครูในโรงเรียนที่เป็นกลุ่มควบคุมคิดเป็นร้อยละ 81 กล่าวด้วยความมั่นใจว่าพวกเขารู้ว่ามีโรงเรียนใดบ้างที่ไม่ได้ใช้ระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน และควรทำการทดสอบปัจจัยที่เกี่ยวข้องคือ ระดับการผ่านการรับรองคุณสมบัติของครู จำนวนปีของประสบการณ์ด้านการสอน การอบรมในทีม สนับสนุนครูและการฝึกอบรมการใช้กลยุทธ์ด้านการจัดการเรียนการสอน

วิลเลียมส์ (Williams. 2008 : Abstract) ได้ศึกษาการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน การศึกษาการบริหารจัดการองค์กรและการรับรู้ด้านทฤษฎีเกี่ยวกับการสร้างส่วนเชื่อมต่อกับเรื่องสุขภาพของเยาวชน การวิจัยเชิงบรรยายแบบกรณีศึกษาครั้งนี้ ใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ เพื่ออธิบายความแตกต่างของแต่ละโมเดลที่ใช้ในการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน และเพื่อสำรวจว่าโครงสร้างด้านการบริหารจัดการองค์กรแบบที่ขาดหายไป วิธีการรวบรวมข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ การสัมภาษณ์บุคลากรผู้ปฏิบัติงานในส่วนงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนรวมทั้งผู้เกี่ยวข้องในการบริหารงานโรงเรียนจากภายนอก จากนั้นผู้วิจัยจึงทำการวิเคราะห์ในส่วนของคุณภาพเชิงคุณภาพโดยใช้กลยุทธ์แบบเน้นกรณีศึกษาในการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบในหลายๆ กรณี ผลการวิจัยพบว่ามีความแตกต่างกันในพฤติกรรมด้านการเชื่อมต่อองค์ประกอบย่อยในแต่ละโมเดล และพบว่าความแตกต่างนี้มีความเด่นชัดที่สุดในการบริหารกระบวนการด้านการติดตามผล และยังมีผลกระทบต่อนักเรียนที่รับบริการจากระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนอีกด้วย

บิตเดิล (Biddle. 2009 : Abstract) ได้ศึกษา ผลการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน สำหรับนักเรียนกลุ่มเสี่ยงฆ่าตัวตาย การวิจัยพบว่า นักเรียนที่ชอบและเข้าร่วมในระบบดูแลช่วยเหลือ นักเรียนเป็นผลเนื่องมาจากการมีความคิดฆ่าตัวตาย การแสดงท่าทางหรือพยายามที่จะละเมิดนโยบาย ด้านการใช้ยาเสพติดและสารประเภทแอลกอฮอล์ลดลง รวมทั้งระดับการถูกสั่งพักการเรียนลดลง อย่างไรก็ตาม จากการรายงานของนักเรียนที่ชอบและเข้าร่วมในระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนเพื่อ แก้ปัญหาการคิดฆ่าตัวตายและปัญหาอื่นๆ สามารถทำให้ทำนายรูปแบบ การละเมิดนโยบายด้านการใช้ ยาเสพติดและสารประเภทแอลกอฮอล์อย่างต่อเนื่องและพบว่า รูปแบบการบริการที่มีค่านัยสำคัญ ทางด้านสถิติสูงที่สุดในการทำนายผลการลดระดับการละเมิด นโยบายด้านการใช้ยาเสพติดและสาร ประเภทแอลกอฮอล์ รวมทั้งการลดระดับการถูกสั่งพักการเรียนสำหรับนักเรียนกลุ่มเสี่ยงคิดฆ่าตัวตาย คือ ส่วนที่ได้รับการประเมินโดยหน่วยงานที่ได้รับอนุญาตให้ทำการจัดหา ยาเสพติดและสารประเภท แอลกอฮอล์ไว้ใช้ได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย นอกจากนี้ยังพบว่า การวางระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน ไว้ในโรงเรียนอื่นและการบริการสำหรับเด็กและเยาวชนที่จัดขึ้นโดยหน่วยงานของชุมชน มีความสัมพันธ์ ในระดับสูงกับการลดระดับการละเมิดนโยบายด้านการใช้ยาเสพติดและสารประเภทแอลกอฮอล์ ผลการวิจัยครั้งนี้ ต้องได้รับการถ่ายทอดไปสู่บุคลากรและผู้เกี่ยวข้องอื่นๆ ที่มีความสำคัญต่อโรงเรียน ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในอนาคต คือ ควรทำการศึกษาวิจัยในระดับเขตซึ่งแบ่งตามสภาพของเมือง และสภาพทางเศรษฐกิจ เพศและเชื้อชาติ รวมทั้งยังจำเป็นต้องมีการติดตามประเมินผลการดำเนินงาน ระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนในภายหลังด้วย ยิ่งไปกว่านั้นควรทำการเปรียบเทียบผลที่เกิดขึ้นกับนักเรียน ที่เข้าร่วมในระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนกับนักเรียนที่ไม่ต้องการใช้บริการจากระบบดูแลช่วยเหลือ นักเรียนด้วย จึงสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ล่าสุด คือ การเปลี่ยนให้ระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนเป็น กระบวนการการป้องกันสำหรับนักเรียน

จากการศึกษาเอกสารเกี่ยวกับระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนโดยประยุกต์ใช้การวิจัยเชิง ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์สังเคราะห์และปรับขั้นตอนต่าง ๆ ของกระบวนการ วิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนได้เป็น 6 ขั้นตอนหลัก ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาสภาพปัจจุบัน ปัญหา และความต้องการของการพัฒนาระบบการดูแล ช่วยเหลือนักเรียน (R_1)

1. ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2. วางแผนเก็บข้อมูลและเตรียมการ (P)
3. ศึกษาความคิดเห็นของผู้เกี่ยวข้อง (A)
4. สรุปสภาพปัจจุบัน ปัญหา และความต้องการของการพัฒนาระบบการดูแลช่วยเหลือ นักเรียน(A)

5. ตรวจสอบข้อมูลที่ได้ (O)

6. สะท้อนผลให้ผู้เกี่ยวข้องทราบ (R)

ขั้นตอนที่ 2 การพัฒนาระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน (D_1)

1. วางแผนในการร่างระบบ (P)

2. จัดทำร่างระบบคู่มือการใช้ระบบระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนแบบมีส่วนร่วม และแบบประเมินประสิทธิผลของระบบ (A)

3. การตรวจสอบโครงร่างระบบคู่มือการใช้ระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนแบบมีส่วนร่วม และแบบประเมินประสิทธิผลของระบบ (O)

4. การสะท้อนผลและปรับปรุงโครงร่างระบบคู่มือการใช้ระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน แบบมีส่วนร่วมและแบบประเมินประสิทธิผลของระบบ (R)

ขั้นตอนที่ 3 การทดลองใช้ระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนรอบที่ 1 (R_2)

1. ผู้วิจัยและผู้เกี่ยวข้องร่วมกันวางแผนเตรียมใช้ระบบในชั้นเริ่มต้น โดยเก็บรวบรวม ข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล ให้ข้อมูลป้อนกลับ (P)

2. ดำเนินการใช้ระบบในชั้นการติดตามความก้าวหน้าโดยเก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล และให้ข้อมูลป้อนกลับ (A) ร่วมกันสังเกตผลการดำเนินงานดูแลช่วยเหลือนักเรียน ตลอดจนประเมิน ประสิทธิภาพของระบบ (O)

3. นำผลที่ได้มาสะท้อนผลการปฏิบัติร่วมกัน (R) ในชั้นสรุปรวม (ใช้วิจัยเชิงปฏิบัติการแบบ มีส่วนร่วมกับการประเมินเชิงปฏิบัติการ)

ขั้นตอนที่ 4 การประเมินและปรับปรุงระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนรอบที่ 1 (D_2)

1. ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องวางแผนการดำเนินการและเตรียมเครื่องมือในการประเมิน (P)

2. ดำเนินการประเมินระบบหลังจากทดลองใช้ (A)

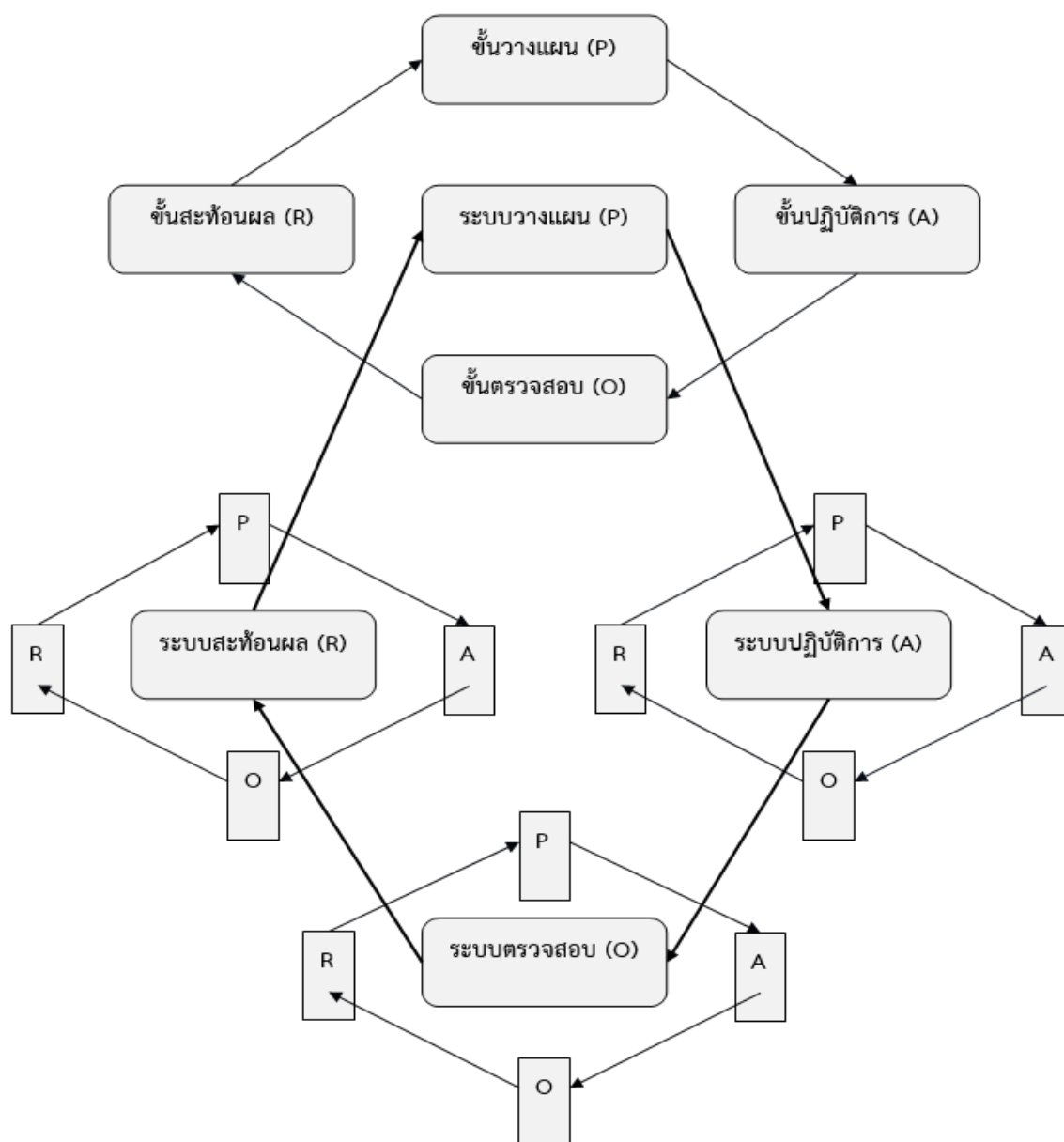
3. ตรวจสอบแนวทางและการดำเนินการในการประเมินระบบ (O)

4. ดำเนินการปรับปรุงระบบ (R)

ขั้นตอนที่ 5 การทดลองใช้ระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนรอบที่ 2 (R_3)

ขั้นตอนที่ 6 การประเมินและปรับปรุงระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนรอบที่ 2 (D_3)

โดยผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์รายละเอียดโครงร่างการพัฒนาระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนจาก การสังเคราะห์แนวคิดของ Kemmis และ McTaggart ในกระบวนการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ในการพัฒนาระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนโรงเรียนคลองฉนวนวิทยา โดยประยุกต์ใช้การวิจัยเชิง ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 11 ดังภาพที่ 15



ภาพที่ 15 โครงร่างกระบวนการดำเนินงานตามระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน
โดยประยุกต์ใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม